

OLŪTENŠ
,
Latgališu rokstu volūda
4. klasei
Metodiskie ieteikumi

Vulāne Anna, Dundure Veronika, Matisāne Velta. *Olūteņš. Latgalīšu rokstu volūda 4. klasei.*
Metodiskie ieteikumi. Rīga: 2017.

Recenzentes: Dr. philol. Anna Stafecka, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vadošā
pētniece

Dr. paed. Elita Stikute, Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un
mākslas fakultātes docente

Māksliniece Ineta Melne

Datorgrafiķis, fotogrāfs Māris Justs

Metodiskā līdzekļa izstrāde finansēta no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem

© LVLKSA
© VISC
ISBN 978-9934-19-421-4

Cienījamie skolotāji!

Jums tiek piedāvāts latgaliešu rakstu valodas mācību līdzekļu komplekts, kurā ietilpst 4. klases skolēniem paredzētais mācību līdzeklis „*Olūteņš*”, kuram pievienota skaidrojošā vārdnīca, darba lapas, un skolotājam adresētie metodiskie ieteikumi.

Metodisko ieteikumu mērķis ir sniegt lingvistisko un metodisko atbalstu latgaliešu rakstu valodas mācībām mijiedarbībā ar novadmācības satura apguvi. Tajā īsi raksturota elektroniskā mācību komplekta un 4. klases mācību līdzekļa „*Olūteņš*” iecere, sniegts mācību satura apguves pieeju, mācību metožu un metodisko paņēmieni apskats, autoru skatījums uz tematisko loku satura apguvi, stundas norisi, mācību satura tematiskais plānojums un norādīti paredzami rezultāti, kā arī ievietota pašvērtēšanas matrica, ko skolotājs var papildināt, variēt pēc saviem ieskatiem un atbilstoši mācību procesa vajadzībām. Pedagoģis, pazīstot skolēnus, viņu mācāmības līmeni un ieinteresētību, var mainīt gan uzdevumus, gan metodes, gan stundas norisi u. c.

Darbā akcentēti tie jautājumi, kam pievēršama lielāka uzmanība vai kuri var sagādāt apguves grūtības skolēniem. Dažviet piedāvāts arī lingvistiskais, kultūras vai faktoloģiskais materiāls, kas var noderēt mācību procesā.

Aiz tematisko loku apskata ievietoti diktāti un pārbaudes darbi, kuru atbildes atrodamas attiecīgā temata aprakstā, kā arī Lidijas Leikumas izstrādātās vārdnīcas lingvistiski metodiskais apraksts un izmantotās un mācību satura apzināšanā noderīgās literatūras saraksts.

Respektējot nepieciešamību individualizēt un diferencēt mācību procesu, izstrādātas darba lapas ar dažādiem vingrinājumiem, spēlēm un krustvārdu mīklām, kuras skolotājs var izmantot gan mācību satura padziļinātai apguvei, gan individuālajam darbam.

Mācību līdzeklis „*Olūteņš*” ir pirmais darbs, kas mūsdienās izstrādāts latgaliešu rakstu valodas apguvei 4. klasē.

SATURS

	Lpp.
Mācību komplekta vispārīgs raksturojums	6
Mācību līdzekļa struktūra	9
Mācību satura apguves pieejas	13
Mācību satura apguves metodes un metodiskie paņēmieni	17
Tematiskais plāns	22
Paredzamais rezultāts	48
Pašvērtējums	51
Tematiskie loki	52
Ieteikumi darbu vērtēšanai	56
I Mes	58
II Sāta i saime	76
III Dorbi i omoti	84
IV Doba	91
V Vītys	99
VI Gruomotys	106
Par vārdnīcu	115
Diktāti	118
Pārbaudes darbi	121
Izmantotās un ieteicamās literatūras saraksts	134

MĀCĪBU KOMPLEKTA VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Mācību līdzeklis „Olūtenš” ir pirmais darbs, kas izmantojams latgaliešu rakstu valodas un novadmācības apguvei Latvijas skolās. Šis mācību materiāls izstrādāts, īstenojot Valsts valodas likuma (1999) 3. panta 4. apakšpunktu – „Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību”, lai radītu iespēju skolēniem ne tikai apgūt latgaliešu rakstu valodu, bet arī pilnīgāk iepazīt savu dzimto vietu, novadu, Latgali Latvijas kontekstā, veidojot padziļinātas mācīšanās pieredzi.

Mācību satura izstrādes **mērķis** ir nodrošināt skolēniem iespēju apgūt latgaliešu rakstu valodu un veidot pilnvērtīgu Latgales vēstures un kultūras attīstības izpratni Latvijas un Eiropas kontekstā. Lai īstenotu šo mērķi, mācību līdzeklī ietverts gan valodas, gan novadmācības saturs, jo latgaliešu rakstu valodas attīstība ir cieši saistīta ar Latgales un Latvijas vēsturi. Tāpēc mācību procesā svarīgi ne tikai atklāt skolēniem valodas sistēmu, bet arī rosināt viņus iepazīt to vidi, kurā valoda veidojusies un pastāv, radīt izpratni par valodas, tautas un valsts pastāvēšanas kopsakarībām un audzināt viņus par atbildīgiem savas zemes patriotiem.

Mācību saturs izstrādāts atbilstoši mācību priekšmeta „Latgaliešu rakstu valoda” standartam, respektējot tos jautājumus, kas apgūstami novadmācībā.

Valodas jomā skolēni:

- mācīsies uztvert un producēt izteikumus un tekstu, ieklausoties citu runā un iesaistoties dialogā, un uzstājoties ar savu monologu,
- attīstīs prasmi lasīt un rakstīt latgaliski,
- pakāpeniski iepazīs latgaliešu rakstu valodas fonētisko, gramatisko un leksikas sistēmu, izloksņu dažādību,
- noskaidros, kas tai kopīgs ar latviešu literāro valodu un kādas atšķirības vērojamas,
- izkops tekstveides prasmi.

Komunikatīvā kompetence tiks attīstīta, piedāvājot skolēniem dažādas saziņas situācijas gan kā runas uzvedības paraugu, gan kā iespēju pašiem veidot monologu un dialogu konkrētu saziņas mērķu sasniegšanai.

Attīstot skolēnu valodas un komunikatīvo kompetenci, ņemts vērā tas, ka pamata zināšanas un prasmi skolēni apgūst latviešu valodas stundās un izmanto tās, mācoties latgaliski. Tāpēc mācību līdzeklī kompakti sniegtas vārdformu lietošanas paradigmas un būtiskākā informācija par skaņu izrunu, pareizrakstību, formu veidošanas normām, kā arī skaidroti vārdi, kurus skolēns varētu nezināt vai nesaprast, bet netiek dotas nozares jēdzienu definīcijas un cita lingvistiskā teorētiskā informācija. Nepieciešamības gadījumā skolotājs var izmantot tās zināšanas, kuras skolēni guvuši vai apgūst latviešu valodas mācību stundās. Valodniecības terminu skaidrojumu var atrast „Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” (2007), kas pieejama arī

elektroniski *Akadēmiskajā terminu datubāzē* (<http://termini.lza.lv/term.php>), un Elektroniskajā latviešu valodas vārdnīcā e-PUPA (<http://epupa.valoda.lv/paligvardnica>).

Novadmācībā skolēni iepazīs latgaliešu folkloru un literatūru, tradīcijas un paražas, izzinās savas dzimtas, novada un Latgales vēsturi, kultūras vērtības un dabas ainavu, stiprinot savu reģionālo un Latvijas identitāti.

Apgūstot teorētiskās zināšanas un izkopjot prasmi sazināties latgaliski, skolēni pilnveidos **mācīšanās** kompetenci, iegūstot zināšanas par dažāda veida avotiem, kur rodama plašāka informācija par Latgali, Latviju, latgaliešu rakstu valodu, un attīstot prasmi izmantot dažādus paņēmienus un līdzekļus, lai iegūtu, apkopotu, analizētu, strukturētu informāciju un iepazīstinātu ar to klasesbiedrus un citus interesentus. Būtisks mācību procesa aspekts ir pašvērtēšana, tāpēc jārosina, lai skolēni pēc katras stundas izvērtē apgūto, konstatē problēmas un noskaidrojamos jautājumus.

Visā mācību procesā tiek nodrošināta arī **starpriekšmetu** saikne, tādējādi veidojot **caurviju** prasmes, jo mācību saturs saistīts ne tikai ar latgaliešu rakstu valodu un literatūru, bet arī ar latviešu valodu un literatūru, vēsturi, ģeogrāfiju, dabaszinībām, mūziku un citiem mācību priekšmetiem.

Šāda pieeja sasaucas gan ar izglītības tendencēm Eiropas Savienībā, kur daudzās valstīs ir ieviests priekšmets *Regional Studies* (novadmācība), gan ar projekta „Kompetenču pieeja mācību saturā» ideju par caurviju prasmju attīstīšanu, nodrošinot starppriekšmetu saikni.

Elektroniskā mācību līdzekļa „Olūtenš” mērķauditorija ir 4. klases skolēni, kuri apgūst latgaliešu rakstu valodu.

Mācību līdzeklis veidots, respektējot mācību priekšmeta „Latgaliešu rakstu valoda” pamatzglītības standartā definēto **mērķi** *attīstīt skolēna latgaliešu rakstu valodas kompetenci, lai varētu pilnvērtīgi sazināties latgaliski, apzināties latgaliešu rakstu valodas nozīmi personības attīstībā, latviskās identitātes un kultūras saglabāšanā, latviešu literārās valodas apguvē, iekšskultūras un starpkultūru dialoga veidošanā*. Papildus izvirzīts mērķis, kas saistāms ar novadmācības saturu: *sekmēt skolēnu vērtību sistēmas veidošanos, attīstot cieņpilnu attieksmi pret ģimenes un dzimtā novada vērtībām, vēsturi un dabu, audzinot lepnumu par savu dzimto pusi un paplašinot viņu redzesloku*.

Lai virzītos uz šiem mērķiem, mācību līdzekļu satura izstrādē īstenoti šādi **uzdevumi**:

- ▶ nodrošināt iespēju skolēniem apgūt latgaliešu rakstu valodas funkcionēšanas likumības un īpatnības,
- ▶ attīstīt prasmi sazināties latgaliešu rakstu valodā un izmantot to mācību darbībā un ikdienas saziņā, sevis pilnveidošanā un pašizpausmē,
- ▶ radīt skolēnos interesi un vēlmi iepazīt savu dzimtu, sētu, tuvāko apkaimi un tās ļaudis, senākos un mūsdienu darbus un amatus kā tautas attīstības vēstures daļu,
- ▶ veidot cieņpilnu attieksmi pret ģimeni un citiem cilvēkiem, tautas tradīcijām, paražām un sabiedrībā pieņemtajām uzvedības normām,

- ▶ attīstīt prasmi vērtēt savu izturēšanos un pieņemt atbildīgus lēmumus dažādās dzīves situācijās,
- ▶ audzināt saudzīgu attieksmi pret dzimtās puses un visas Latvijas dabu, vēsturi un kultūru,
- ▶ attīstīt prasmi iegūt lingvistisko, kultūrvēsturisko un citu informāciju, izmantojot dažādus avotus, kritiski vērtēt iegūto informāciju un izmantot to savā pieredzē.

Lai sekmīgi veiktu šos uzdevumus, mācību līdzekļi veidots skolēna lingvālo personību attīstošs, izglītojošs un audzinošs saturs, izmantojot skolēncentrētu, holistisko, komunikatīvo, lingvistisko, tekstorientēto un kultūrvēsturisko pieeju, kā arī ņemot vērā zinātniskuma, mācību satura saprotamības, sistemātiskuma, secīguma, lietderīguma, estētiskuma, ētiskuma, sasaistes ar dzīvi u. c. principus. Iespēju robežās piedāvāta līdzsvarota, dažādam skolēnu mācāmības līmenim piemērojama teorētiskā informācija, teksti, uzdevumi, vingrinājumi un pedagoģiskās spēles, kā arī atbilstošs ilustratīvais materiāls, kas sekmētu skolēnu izziņas interesi un motivētu apgūt latgaliešu rakstu valodu, vienlaicīgi izziņot savas ģimenes, dzīves vietas, dzimtā novada un Latgales vērtības un nozīmīgākos faktus un saskatot kopīgo un atšķirīgo Latgalē un citos Latvijas kultūrvēsturiskajos novados.

Lai skolēni pilnvērtīgāk apgūtu latgaliešu rakstu valodas un Latgales kultūras pasaulainu, gan mācību stundās, gan veicot izpēti un mājasdarbus, ieteicams lasīt latgaliešu rakstu valodā radītos daiļdarbus, preses izdevumus, klausīties dažādus audio ierakstus (sk. avotu sarakstu) un radio raidījumus, rosināt apmeklēt muzejus, izstādes, skatīties tematiski atbilstošus TV raidījumus, dokumentālās un mākslas filmas, sarunāties latgaliski.

MĀCĪBU LĪDZEKĻA STRUKTŪRA

Skolēnu **mācību līdzekļi** ir:

- ▶ ievads un izmantoto simbolu skaidrojums,
- ▶ mācību saturs, kas sakārtots sešos tematiskajos lokos – *Mēs, Sāta i saime, Dorbi i omoti, Doba, Vītys, Gruomotys*,
- ▶ vārdnīca, kurā skaidroti mācību tekstos izmantotie skolēniem mazāk zināmie vārdi.

Satura daļā (tematiskajos lokos) piedāvāts šāds materiāls:

- ▶ dažāda apjoma, sarežģītības teksti latgaliešu rakstu valodā,
- ▶ lingvistiskā informācija, kas veido trīs līmeņus:
 - konkrētas valodas parādības īss raksturojums, skaidrojums, kas veido jauno zināšanu līmeni (*Vuicīs! Vuicomēs!*),
 - latviešu valodas stundās iegūto zināšanu aktualizācija latgaliešu rakstu valodas kontekstā un jauno zināšanu nostiprināšana (*Īgaumej!*),
 - gramatisko formu paradigmas, kas izmantojamas latgaliešu rakstu valodas morfoloģiskās sistēmas apguvei,
 - dažādu veidu (reproduktīvi, produktīvi, radoši, problēmu u. tml.) uzdevumi,
- ▶ vingrinājumi valodas un kultūrvēsturiskā materiāla apguvei un nostiprināšanai,
- ▶ materiāls radošai un izziņas darbībai, zinātkāres rosināšanai,
- ▶ medijpratības veidošanas un informācijas ieguves, apstrādes uzdevumi, vingrinājumi,
- ▶ uzdevumi un materiāls iekškultūras un starpkultūru dialoga risināšanai,
- ▶ pašpārbaudes uzdevumi,
- ▶ spēles,
- ▶ attēli, kartes u. c.

Mācību saturs strukturēts tematiski veidotās nodaļās un tematos tā, lai to varētu īstenot 70¹ stundās. Izstrādājot mācību saturu, ņemts vērā, ka sākumskolā skolēni jau ir apguvuši alfabētu un lasīšanas un rakstīšanas pamatus. Ja šādu zināšanu nav, tās iegūstamas vispirms, papildus izmantojot šādus mācību materiālus:

- ▶ Juris Cibuļs, Lidija Leikuma. *Skreineite: Vuicūs laseit. Vuiceibys gruomota*. Reiga: LVA, 2014. [Pieejams: http://ldb.lv/skreineite_vl]

¹ Stundu skaits aprēķināts, ņemot vērā to, ka latgaliešu rakstu valodai tiek plānotas divas nodarbības nedēļā.

► Juris Cibuls, Lidija Leikuma. *Skreineite: Vuicūs raksteit*. Dorba burtneica. Reiga: LVA, 2014. [Pieejams: http://ldb.lv/skreineite_vr]

► Juris Cibuls. *Uzziņu materiāls par latgaliešu ābeci „Skreineite”*. Reiga: LVA, 2014. [Pieejams: http://ldb.lv/skreineite_um]

► Juris Cibuls, Lideja Leikuma. *Latgaliešu ābece (lementars)*. 1., 2. daļa. Lielvārde: Lielvārds, 1992. [Pieejams: <https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/LgABC1.pdf>; <https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/LgABC2.pdf>]

Skolotājiem lieti noderēs Lidijas Leikumas izstrādātā *Gruomota školuojujīm*. Lielvārde: Lielvārds, 1993. [Pieejama: <https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/Gruomota.pdf>].

Tā kā skolēni ir jau iemācījušies lasīt un rakstīt latviešu literārajā valodā, tad šo prasmju apguvei latgaliešu rakstu valodā nevajadzēs atvēlēt daudz laika – to var darīt arī, izmantojot 4. klases mācību līdzekli, lielāku vērību veltot fonoloģiski atšķirīgo skaņu izrunai un citādo burtu apguvei.

Skolotājam ir iespēja strukturēt saturu atbilstoši pedagoģiskajai iecerei un skolēnu mācāmības līmenim. Katra temata apguvei paredzētas divas mācību stundas – vienā lielāka vērība veltāma saturiskajam, novadmācības, komunikatīvajam aspektam, otrā – valodas sistēmas apguvei. Tāpēc vispirms tiek piedāvāti tematiski orientēti teksti un saruna par tiem, pēc tam – kompakta lingvistiskā informācija, kas nepieciešama valodas sistēmas izpratnei un apguvei, un atbilstoši vingrinājumi. Arī valodnieciskie uzdevumi saistīti ar tekstā izmantotajiem valodas līdzekļiem.

Skolotājs var papildus izmantot gan atbilstošus daiļdarbus un to fragmentus, gan mākslas darbus, mūzikas ierakstus un filmu fragmentus, kā arī dažādu vizuālo un faktoloģisko informāciju, ja uzskata to par nepieciešamu. Īpaši tas sakāms par materiāliem, kas attiecas uz bērnu dzīves vidi, ciema vai pilsētas reālo, kultūras un valodas pasaulainu. Svarīgi mērķtiecīgi izmantot to, ka bērni šajā vecumposmā ir zinātkāri, un sekmēt viņu izziņas darbību, rosinot pašiem iegūt papildinformāciju gan par savu tuvāko apkaimi, gan novadu un Latviju kopumā, iesaistīt novada izpētes darbā atbilstoši viņu spējām un prasmēm. Būtiski, lai skolēni pakāpeniski apgūtu dažādus pētnieciskā darba paņēmienus un informācijas ieguves veidus, kā arī mācītos kritiski izvērtēt informācijas avotus, analizēt un apkopot datus, radīt savus izteikumus, mērķtiecīgi izmantojot apgūto. Tāpēc skolēni rosināmi veidot savu datu bāzi gan elektroniski, gan manuāli – uzkrāt būtiskāko informāciju, iegūtos materiālus, sakārtojot tos datorvidē, darbu mapēs vai informācijas kartotēkā. To, kādā veidā tiks uzkrāta un strukturēta informācija, skolotāja vadībā izlemj skolēni. Tā kā mūsdienās aktīvi tiek izmantota elektroniskā vide, ieteicams kopā ar informātikas un programmēšanas skolotāju izstrādāt ērti lietojamu dažāda veida informācijas uzkrāšanas sistēmu. Jāņem vērā tas, ka daļa uzkrāto datu skolēniem būs nepieciešama arī turpmākajos mācību gados.

Ja mācībām atvēlēta tikai stunda nedēļā vai skolēnu valodas prasmes līmenis nav pietiekams, mācību materiālu iespējams izmantot arī 5. klasē, atbilstoši variējot stundu tematisko plānojumu un saturu. Mācību satura pārdomāta diferencēšana atbilstoši konkrētās skolēnu grupas vajadzībām var tikai sekmēt tā apguvi. Daļu uzdevumu skolēni var veikt arī patstāvīgi.

Tā kā teksti izstrādāti ar mērķi sasaistīt mūsu senču ikdienai raksturīgo ar mūsdienu dzīves vidi, mācību sākumā ieteicams pārrunāt ar skolēniem to, ka mācību saturā viņi saskarsies gan ar personvārdiem, kuri mūsdienās retāk sastopami, gan ar daudziem tādu reāliju nosaukumiem, kuras lielākoties atrodamas tikai muzejā. Lai labāk iepazītu to pasauli, kura bija dabiska, piemēram, vecvecāku un viņu vecāku bērnības daļa, nepieciešams aktīvi izmantot vizuālo informāciju, kā arī rosināt skolēnus pievērst uzmanību kultūrvēsturiskajām reālijām, kas varbūt vēl glabājas viņu mājās.

Šajā mācību posmā tiek attīstīta prasme uztvert (klausoties, lasot) un producēt (runājot, rakstot) izteikumus latgaliešu rakstu valodā. Tā kā pagaidām normēta ir tikai ortogrāfijas sistēma, tad jāreķinās, ka pat vienas klases skolēnu runā var būt vērojama dažādu izlokšņu ietekme gan fonoloģiskā, gan leksiskā un gramatiskā ziņā. Saskaroties ar šādu faktu, skolotājam nav jāpanāk vienādība. Tieši otrādi – izloksnes faktu klātesamība ir pamats sarunai par latviešu valodas dažādību un bagātību. Protams, pakāpeniski skolēniem jāapgūst latgaliešu rakstu valodas gramatisko formu sistēma. Tā kā vārdu formveidošanas procesi dažādās izlokšņu grupās bijuši atšķirīgi, nāksies saskarties ar to, ka mācību līdzeklī sniegtās paradigmas un konkrētajā apvidū lietotās formas atšķirsies. Tās var būt seniskākas vai tikai izloksnei specifiskas. Mācību līdzeklī netiek doti pieļaujамie paralēlvarianti, lai skolēniem būtu vieglāk apgūt latgaliešu rakstu valodas pamatzināšanas. Ja skolotājs vēlas pievērst uzmanību arī variantiem, par tiem var lasīt J. Cibula un L. Leikumas darbā „Vasals!”, kā arī *Latgaliešu pareizrakstības nosacījumos*. Jāņem arī vērā, ka vienu un to pašu priekšmetu vai parādību dažādās izloksnēs sauc atšķirīgi, tāpēc aktualizējama skolēnu valodas pieredze un risināmas sarunas par šīm atšķirībām kā valodas vērtību.

Mācību satura izvēli, sakārtojumu un secīgumu nosaka gan mācību priekšmeta standarta prasības, gan arī valodas apguvēja reālā nepieciešamība lietot valodu noteiktās saziņas situācijās. Jāņem vērā arī skolēnu mācību vajadzības un vecumam raksturīgās intereses, ģimenes valodas vide. Kā zināms, mācību satura apguves sekmīguma būtisks faktors ir skolēna motivācija, vēlme mācīties un ieinteresētība mācību, t. i., valodas materiālā. Tāpēc ļoti svarīgi, lai latgaliešu rakstu valodas apguve kļūtu par interesantu valodas pasaules un skolēna dzīves vides izziņas procesu, kurā viņš ne tikai mācās to, kas rakstīts mācību līdzeklī, bet arī pats iegūst jaunu informāciju gan sarunās ar klases un skolas biedriem, gan ģimenes locekļiem un citiem cilvēkiem, kā arī meklējot grāmatās, interneta un citos resursos. Būtiski ir attīstīt skolēnu prasmi kritiski izvērtēt gan informācijas avotus, gan pašu materiālu, kā arī izkopt informācijas ieguvēja un lietotāja kultūru, piemēram, vienmēr norādīt izmantotos avotus.

Liela nozīme ir tam, lai, apgūstot to vai citu mācību tematu, skolēnā rastos interese par attiecīgo jautājumu, kā arī apjauta par jauno zināšanu noderīgumu. Tāpēc mācību satura apguvē dominē dialogiskuma princips, veidojot to tā, lai skolēni aktīvi iesaistītos sarunā par katru tematu, tekstu saturu, attēliem, apgūtu jaunās zināšanas uz jau zināmā un personīgās pieredzes bāzes, risinot sarunu vispirms par labi pazīstamo – sevi un savu ģimeni, mājām, ikdienas vidi un norisēm tajā. Pakāpeniski izziņas process tiek virzīts uz jaunu, tālāku pieredzes lauku, rosinot iepazīt Latgales dabu, nozīmīgus kultūras un vēstures objektus. Svarīgi, lai skolēni mācītos

► izteikt un aizstāvēt savu viedokli, tādējādi attīstot prasmi runāt un rakstīt koptā latgaliešu rakstu valodā,

- ▶ ieklausīties citos,
- ▶ vērtēt sasniegto,
- ▶ saskatīt iespēju izmantot iegūtās zināšanas citos mācību priekšmetos un ikdienā.

Lai attīstītu skolēnu atmiņu un runātprasmi, ieteicams rosināt mācīties no galvas tautasdziesmas, dzejoļus, dziedāt dziesmas.

Mācību stundas norise

Organizējot mācību procesu, ieteicams ievērot **trīsfāžu principu**:

ierosināšana \iff apjēgšana \iff refleksija.

Ierosināšanas posmā tiek aktivizētas skolēna zināšanas, rosināta izziņas interese. Šim nolūkam pirms katra tematiskā loka ir attēli, par kuriem var risināt sarunu, informācija, kādas zināšanas un prasmes skolēns apgūs. Lielākajā daļā nodaļu piedāvāti arī jautājumi, kas saistīti ar attiecīgo tematisko loku, kā arī tie vārdi, kuri lietoti tekstos un uzdevumos, bet skolēniem varētu būt pasveši. Šo un citu vārdu īss skaidrojums un plašāk lietotie izlokšņu varianti doti vārdnīcā. Papildus skolotājs var rosināt skolēnus domāt arī par tā vai cita temata apguves mērķi un uzdevumiem.

Apjēgšanas laikā notiek analīzes un sintēzes process, veidojot saikni starp apgūto un jaunajām zināšanām, risināti dialogi, veikti dažādi uzdevumi, meklēta un pētīta, strukturēta un apgūta lingvistiskā, vēsturiskā, kultūras u. c. informācija.

Refleksijas fāzē tiek nostiprinātas, sakārtotas jaunās zināšanas. Svarīgi, lai jauniegūtā informācija tiktu izteikta saviem vārdiem un izmantota jaunās situācijās. Šo darbu skolēni var turpināt arī mājās, veicot uzdevumus.

Skolēnu zināšanu un prasmju **pārbaude** un **vērtēšana** notiek regulāri, izmantojot gan formatīvo, gan summatīvo vērtēšanu atbilstoši latviešu valodas apguves metodikai.

Šajā mācību līdzeklī katras nodaļas beigās tiek piedāvāts pārbaudes un radošais vai izpētes darbs, kas izmantojams summatīvajai vērtēšanai, bet skolotājs, protams, var izstrādāt arī savus pārbaudes darbus.

Skolēni iepazīstināmi ne tikai ar saņemto vērtējumu, bet arī ar secinājumiem un ieteikumiem, kuri skolotājam radušies, analizējot darbus.

MĀCĪBU SATURA APGUVES PIEEJAS

Izstrādājot šo mācību līdzekli, mācību saturs tika veidots atbilstoši kombinētajai pieejai. To noteica gan priekšmeta specifika, gan latgaliešu rakstu valodas mācību priekšmeta nenoteiktais statuss mācību procesa plānojumā, it īpaši sākumskolas posmā. Skolotājs var mācību procesā mainīt akcentus atbilstoši skolēnu mācību stilam, lai sekmīgāk sasniegtu plānotos rezultātus. Ja nepieciešams veltīt vairāk uzmanības valodas sistēmas apguvei, dominēs tās mācību metodes un metodiskie paņēmieni, kuri vairāk piemēroti lingvistiskajai pieejai, savukārt, attīstot skolēnu komunikatīvo kompetenci, darbs tiks organizēts tā, lai notiktu mērķtiecīga, jēgpilna saziņa utt.

Piedāvājam pārskatu par tām pieejām, kuras izmantotas mācību līdzekļa „Olūtenš” izstrādē.

Īpaši akcentējama **skolēncentrētā pieeja**, kas paredz iespēju pašiem skolēniem piedalīties mērķu izvirzīšanā, uzdevumu noteikšanā un pat mācību vielas un metožu izvēlē. Arī – pašiem sevi kontrolēt, vērtēt un uzņemties atbildību. Skolotājam te ir palīga, konsultanta, padomdevēja loma. Tas prasa sevišķu skolotāja erudīciju un meistarību, bet motivē skolēnus daudz mērķtiecīgāk un apzinātāk apgūt mācību saturu. Tāpēc mācību līdzeklī tiek piedāvāti izpētes un citi uzdevumi, kurus veicot skolēniem pašiem ir jāplāno un jāīsteno iecerētais.

Lingvistiskā pieeja

Lingvistiskās pieejas **mērķis** – nodrošināt valodas apguvējiem zināšanas un izpratni par valodas sistēmu un automātiskas literārās valodas lietojuma iemaņas.

Lingvistiskā pieeja (saukta arī par *strukturālo pieeju*, šaurākā nozīmē – arī par *gramatisko sistēmpieeju*) ir vērsta uz valodas sistēmas apguvi secīgā veidā, kā valoda ir aprakstīta akadēmiskajās gramatikās (fonētika → morfoloģija → sintakse), citām valodniecības daļām (piemēram, leksikoloģijai, frazeoloģijai, stilistikai) pievēršot daudz mazāku uzmanību. Tekstveides apguve pārsvarā aprobežojas ar mācību tekstu veidošanas prasmi. (Plašāk sk.: Laiveniece 2013: 11–13)

Mūsdienās dzimtās valodas mācībās pieeja ir izmantojama daļēji, galvenokārt valodas elementu izpratnei, apguvei un nostiprināšanai, kā arī sakārtošanai sistēmā, taču tās lietojumā skolotājam būtu jāvairās no

- ▶ metodiskās vienmuļības,
- ▶ valodas elementu analīzes bez saistījuma ar tekstu,
- ▶ tekstu pārveides un adaptācijas, radot reālai runai neatbilstošus, mākslīgus valodas paraugus,
- ▶ mācību un dzīves (reālā valodas lietojuma) saistības trūkuma. Ja skolotājs apzinās šos aspektus, pievērš tiem uzmanību, kompensējot lingvistiskās pieejas trūkumus, tās izvēle ir laba iespēja, kā relatīvi īsā laikā izskaidrot un nostiprināt dažādas valodas elementu likumsakarības,

ortogrāfijas analogijas, likumu izņēmumus u. tml. valodas lietotājam ļoti nepieciešamas zināšanas (Laiveniece 2013: 13).

Šī pieeja mācību satura izstrādē izmantota, jo latgaliešu rakstu valodas apgūvē svarīgi veidot labu lingvistisko pamatu. Skolēni nāk no dažādām izloksnēm vai arī bieži vien saziņā izmanto latviešu literāro valodu ar vājāku vai spēcīgāku dzimtās izloksnes akcentu, tāpēc nepieciešams, lai viņi apgūst virsdialektālo latgaliešu rakstu valodas gramatisko sistēmu, apzinās izloksnes, latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas kopsakarības un atšķirības, iemācās veikli un kvalitatīvi mainīt valodas kodus atbilstoši saziņas situācijai.

Izstrādājot mācību līdzekli, akcentēta valodas vienību funkcionalitāte atbilstoši funkcionālās gramatikas pamatprincipiem.

Komunikatīvā pieeja

Pieejas **mērķis** – attīstīt skolēnu spēju efektīvi sazināties dažādās sadzīves, darba vai mācību situācijās, ieinteresēt mācīties izvēlēto valodu, paplašinot un ceļot zināšanu un pieredzes līmeni.

Komunikatīvā pieeja ir valodas apguves veids, kas paredz mērķtiecīgi organizētā valodas mācību procesā pilnveidot saziņas prasmes. Saziņas prasmes pilnveido, uzsverot dažādu kompetences veidu (saziņas, valodas, sociokultūras, tekstveides, pragmatiskā u. c.) lomu valodas un runas apgūvē. Izmantojot autentiskai saziņai atbilstošu valodu, mācību procesā tiek veicināta tiešā saskarsme, sadarbspēja mācīšanās un valodas apgūvēja aktīva līdzdalība mācību mērķu sasniegšanā (LTSV 2011: 47).

Komunikatīvā pieeja atkarībā no specifikas tiek dalīta divos veidos:

- ▶ *informatīvi komunikatīvā pieeja* (saukta arī par *funkcionālo pieeju*),
- ▶ *sociāli komunikatīvā pieeja* (saukta arī par *interaktīvo pieeju*). (Plašāk sk. Laiveniece 2013: 13–15).

Komunikatīvās pieejas mērķtiecīga īstenošana mācību procesā ir ļoti svarīga, lai skolēni mācītos droši lietot latgaliešu rakstu valodu dažādās saziņas situācijās. Jāņem vērā, ka skolēnu mutvārdu un rakstveida runā ienāks dzimtās izloksnes vai latviešu literārās valodas vienības, kuru lietojuma iederīgums korekti pārrunājams, rosinot skolēnus pievērst uzmanību kodu maiņas nepieciešamībai, tai pašā laikā neradot viņos izteikšanās barjeru. Atbalstāma skolēnu vēlme iederīgi izmantot dzimtās izloksnes leksiskās vienības, tādējādi bagātinot vārdu krājumu.

Lai sekmētu skolēnu saziņas spēju attīstību, lingvodidaktiskajā piedāvājumā iekļautas lomu spēles, situatīvi uzdevumi, ar apgūstamo tematu saistīti teksti, pāru un grupu darbs, projekti u. tml. Skolotājs var dažādot šo materiālu atbilstoši mācību vajadzībām un iespējām.

Apgūstot dažādus komunikatīva rakstura tematus, skolēni attīsta monologa un dialoga veidošanas prasmi, māku sadarboties, sarunā ar dažāda vecuma cilvēkiem iegūt informāciju, uzklaut otru, kā arī pilnveido valodas un sociokultūras prasmes, sekmē runas uzvedības kultūras veidošanos. Speciāli organizēta komunikatīvā vide jau pati par sevi sekmē to, ka tiek aktivizētas sarunas partneru valodas zināšanas, kas nepieciešamas, lai nodrošinātu sekmīgu saziņu.

Lingvokulturoloģiskā pieeja

Pieejas **mērķis** – izglītēt lingvālu personību, kura ne tikai pārzina valodas sistēmu un prot sekmīgi izmantot valodas līdzekļus dažādās saziņas situācijās, bet arī izprot valodā ietvertu kultūras pasaulainu, etnosa vērtības un ar cieņu izturas pret tām, kā arī ir toleranta pret citu etnosu valodām un kultūras vērtībām.

Lingvokulturoloģiskā pieeja ir valodas apguves veids, kas nosaka valodas mācību satura, mācību metožu, metodisko paņēmieni, mācību organizācijas formu izvēli un izmantošanu, lai nodrošinātu valodas kā etnosa garīgā mantojuma apguvi, iepazīšanos ar attiecīgā etnosa un citu etnosu kultūras faktiem un vērtībām (LTSV 2011: 53).

Lingvokulturoloģiskā pieeja valodas apgūvē nozīmē to, ka skolēnam tiek veidots plašāks skatījums uz valodu, proti, tiek attīstīta izpratne par valodu kā kultūrinformācijas glabātāju un tālāknodevēju, par tās etnopsiholoģisko būtību.

4. klasē skolēni tiek ievirzīti ģimenes, māju, darba, dzimtenes un citu tautai nozīmīgu vērtību apzināšanā. Šis izziņas ceļš turpināsies arī nākamajās klasēs, ar katru gadu vairāk iedziļinoties tautas ētisko, estētisko un kultūras vērtību izpratnē.

Lai skolēni pilnīgāk iepazītu valodas pasaulainu, latgaliešu rakstu valodas mācību saturā piedāvāts tāds materiāls, lai:

1) radītu skolēniem iespēju apgūt kultūrvēsturisko kontekstu, kurā attīstījusies latgaliešu rakstu valoda, resp., veidot nepieciešamās fona zināšanas. Kultūrvēsturiskais konteksts ietver informāciju par savas tautas (arī citu – gan kontaktā esošo, gan tālāk dzīvojošo) materiālo un garīgo kultūru. Mācību procesā, strādājot ar dažādiem tekstiem, apmeklējot muzejus utt., veicot pētniecisko darbību, skolēns noskaidro savai tautai raksturīgo, kas saistīts ar tradīcijām, paražām, ēdieniem, apģērbu, sadzīves priekšmetiem, tautas mākslu, valsts iekārtu, teritoriālo iedalījumu, vēsturiskajiem notikumiem, personām utt., to atspoguļojumu valodā;

2) veidotu skolēniem priekšstatu par runas uzvedības modeļiem (verbāliem un neverbāliem), kas raksturīgi, nostiprinājušies attiecīgajā kultūrā. Skolēniem nepieciešams gūt priekšstatu par:

▶ neverbālajiem modeļiem – žestiem, mīmiku, pozu, uzvedības etiķeti, kas tipiski gan viņu kultūrai, gan arī citām kultūrām, ar kurām biežāk nonāk saskarsmē; turklāt svarīgi, lai skolēnam veidotos izpratne, ka neverbālie saziņas līdzekļi ir būtisks saziņas komponents;

▶ verbālajiem modeļiem jeb runas etnogrāfiju:

- runas etiķetes modeļiem, ko attiecīgajā kultūrā izmanto kontaktējoties – pieklājības etiķeti, proti, kā uzrunāt dažādus saziņas partnerus mutiski, rakstiski, kā pieklājīgi sasveicināties, atvadīties, iepazīties, iepazīstināt, uzaicināt, atteikt uzaicinājumu, izteikt līdzjūtību, atvainoties, kā lūgt, pateikties u. tml., kā arī veidot citu kultūru runas etiķetes pieredzi;

- valodā pieņemtajām runas kultūras normām, piemēram, vārdu secība teikumā, datuma pieraksts, lielo burtu lietojums salikto nosaukumu rakstībā u. c.;

▸ nominatīvajiem modeļiem – kāds ir latgalieša pasaules skatījums, kas atspoguļojas apkārtējo priekšmetu nosaukumos – kā, pēc kādām pazīmēm (krāsa, forma, izskats u. c.) nosaukti dzīvnieki, augi, vietas, pēc kādiem principiem izvēlējas cilvēku, dzīvnieku vārdus, kā tas notiek dažādās izloksnēs un latviešu literārajā valodā, kādu simbolisko nozīmi ietver leksiskās vienības utt.;

▸ tēlainās izteiksmes līdzekļu veidošanas specifiku (tropiem); sinonīmijas, antonīmijas izteikšanas īpatnībām;

▸ vārddarināšanas un formveidošanas līdzekļu izvēli, teikuma struktūru, izsakot subjektīvo attieksmi pret pasauli – pozitīvu, negatīvu vērtējumu u. tml.;

▸ frazeoloģiju, sakāmvārdiem, parunām, ticējumiem, mīklām u. c.

Būtiski iegūt ne tikai teorētiskās zināšanas, bet arī attīstīt prasmi izmantot šos modeļus saziņas situācijās, kā arī rēķināties ar iespēju, ka citu kultūru modeļi var atšķirties, un izkopt vēlmi to respektēt (Gavriļina, Vulāne 2008).

Valodas mācībā iekļaujot nacionālās kultūras zīmes, faktus, ko pārstāv gan reālijas, gan tautas nemateriālās vērtības, t. sk. valodas formā ietērptais kultūras mantojums, veidojas iespējas iesaistīt valodas apguvējus savas tautas kultūrā, lai veidotu viņa nacionālo pašcieņu un pašapziņu, jo tikai savu tautu un tās vērtības cenošs cilvēks var iemācīties cienīt un novērtēt citu etnosu kultūru.

Apjomā plašākais lingvokulturoloģiskās informācijas avots ir teksts, tāpēc tam mācību procesā ierādīta svarīgākā vieta ne tikai kā informatīvajam materiālam, bet arī kā domāšanas un kultūru dialoga ierosinātājam.

Lingvokulturoloģiskā materiāla apzināšana un sakārtošana sistēmā, kas piedāvājama skolēniem mācību stundās, prasa no skolotāja ne tikai plašas zināšanas kultūrā – literatūrā, mākslā, folklorā, tradīcijās –, bet arī ievērojamus laika resursus, tāpēc izmantojami dažādi mācību līdzekļi, kuros šis valodā izteiktais kultūras materiāls ir jau apzināts un tematiski, sistēmiski sakārtots. Piemēram, kā viens no jaunākajiem materiāliem minamas interneta vietnes:

▸ virtuālais muzejs ar kolekcijām: „Latgales koncepti”, „Latgales keramika”, „Senie amati Ķēdaiņos” un virtuālo spēli „Aizej tur, nezin kur, atnes to, nezin ko” (pieejamas: <http://futureofmuseums.eu/lv/>),

▸ elektroniskā vārdnīca *e-PUPA* (pieejama: epupa.valoda.lv), kurā katram vārdam sniegts ne vien lingvistiskais raksturojums (fonētiskais, morfēmiskais, gramatiskais un leksiskais raksturojums, vārddarināšanas un kolokācijas), bet ieskicēts arī vārda lietojums folklorā (tautasdziesmās, teikās, pasakās), daiļliteratūrā, publicistikā un dažādās mākslas un zinātņu nozarēs, piedāvājot plašu simbolisko un kultūras kontekstu, kā arī ekstralingvistisko materiālu,

▸ Latviešu folkloras krātuves digitālais arhīvs (pieejams: <http://garamantas.lv/>), kā arī

▸ izdevumi *Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica* (2013), *Ausmas zeme* (2012), *Valodā veldzējas tautas dvēsele* (2008), *Latviešu valodas dialektu atlants: Leksika* (2012), *Baltu valodu atlants. Leksika: Flora* (2013) un daudzi citi izdevumi, publikācijas un interneta resursi.

MĀCĪBU SATURA APGUVES METODES UN METODISKIE PAŅĒMIENI

Mūsdienās dzimtās valodas apguvei tiek piedāvātas dažādas mācību metodes un metodiskie paņēmieni. Teorētiskajā literatūrā vērojama diezgan liela viedokļu dažādība gan jēdzienu, gan pašu metožu interpretācijā (sk. Laiveniece 2000; Anspoka 2008).

Izstrādājot mācību līdzekli „Olūtenš”, jēdziens *metode* saprasts kā skolotāja un skolēnu savstarpējās sadarbības paņēmieni kopums, kāds nepieciešams konkrētas valodas apguves pieejas ietvaros paredzēto lingvodidaktisko principu īstenošanai, valodas mācību mērķa sasniegšanai un uzdevumu izpildei (LTSV 2011: 96). Savukārt mācību paņmiens ir noteikts, relatīvi stabils, mērķtiecīgi izkopts, atkārtotā lietojumā nostiprināts, apzināti fiksēts veids, kādā notiek valodas apguve, lai sasniegtu valodas mācību mērķi un izpildītu valodas mācību uzdevumus. Mērķtiecīgi virzītu, savstarpēji saistītu paņēmieni kopums veido valodas mācību metodi (LTSV 2011: 60). Metodes parasti tiek iedalītas trijās pamatgrupās: reproduktīvās un produktīvās metodes, kuras mēdz dēvēt arī par klasiskajām metodēm (plašāk sk. Laiveniece 2011; Anspoka 2008), un interaktīvās jeb mijiedarbības metodes (sk. Lapiņa, Rudiņa 1997; Rubana 2004 u. c.), kuras tika aktualizētas 20./21. gs. mijā, kaut gan daļa no tām tika izmantotas jau krietni agrāk.

Mācību līdzekli „Olūtenš” izmantotas visu grupu metodes, turklāt skolotājs var arī pats brīvi variēt, izvēloties tās mācību metodes, kuras uzskata par piemērotākām mācību mērķu sasniegšanai konkrētā klasē.

Interaktīvās jeb mijiedarbības mācību metodes ir tās, kuru būtiskākā iezīme ir sadarbība un mijiedarbība starp skolotāju un skolēnu, skolēnu un skolēnu. Metode tiek izmantota, lai sekmīgi īstenotu komunikatīvo pieeju, jo saziņas procesam raksturīga mijiedarbība. Mācību līdzekli „Olūtenš” izmantota *prāta vētra, lomu spēle, situāciju izspēle, projekts, loto* u. c.

Lai rosinātu skolēnus iedziļināties tekstā, uztvert, strukturēt un iegūst informāciju, var izmantot arī dažādus metodiskos paņēmienus, piemēram, *piezīmes uz lappuses malām, atrodi savējos, autora krēsls* u. c. (sk. Golubova, Ikale 2009; Rubana 2004; Lapiņa, Rudiņa 1997).

Piezīmes uz lappuses malām

Šo paņēmieni izmanto, lai rosinātu skolēnus jēgpilni un analītiski lasīt tekstu, izvērtējot tajā sniegto informāciju un strukturējot to atbilstoši mācību vai saziņas vajadzībām, piemēram, sameklēt tikai zināmo vai tikai jauno informāciju; norādīt zināmo un jauno informāciju; atzīmēt to, kas ir neskaidrs, rada jautājumu, nav pietiekams, vai to, kas ir pretrunā ar skolēna zināšanām; norādīt visus informācijas veidus: zināmā, jaunā, neskaidrā, nepietiekamā, pretrunīgā. Analīzes sarežģītības pakāpe jāizvēlas atbilstoši skolēnu spējām. Ja nepieciešams, darba apjomu var paplašināt, piedāvājot skolēniem pašiem sameklēt papildinformāciju. Tā kā mācību saturā ir daudz informatīvu tekstu, tad paņēmieni, variējot to, var izmantot vairāku tēmu apguvē,

piemēram, *Dorbi i omoti, Vītys, Doba, Gruomotys* u. c.

1. variants

a) Lasāmais teksts skolēnam pieejams darba lapā, kurā atstāta mala piezīmēm. Tās var veidot ar dažādu krāsu zīmuliem vai flomāsteriem.

Skolēni individuāli lasa tekstu un teksta malā, izmantojot pieņemtos apzīmējumus, norāda, ka:

- ▶ izlasītā informācija ir zināma (Z),
- ▶ tā ir jauna informācija (!),
- ▶ informācija ir nepilnīga, nepieciešams to papildināt (P),
- ▶ par izlasīto informāciju rodas jautājumi, kaut kas nav saprotams (?).

b) Tiek izmantots mācību līdzekļi vai citā izdevumā publicēts teksts. Skolēni veido dialogu ar šo tekstu, uz lapas aizpildot tabulu:

Es zinu, ka:	Uzzināju, ka:	Šaubos, vai:	Jānoskaidro:	Kur meklēt?

Kad skolēni darbu pabeiguši, jānoskaidro, ko visi zina, ir sapratuši, kas nav bijis skaidrs vai radījis šaubas, jautājumus. Tad pārbaudāma informācija, kas skolēnam izraisīja šaubas, formulējami jautājumi, uz kuriem jāmeklē atbildes, noskaidrojams, kāda papildinformācija nepieciešama. Pēc tam tiek izlemts, kurš, kā un līdz kuram laikam sagatavos nepieciešamo informāciju. Skolēni mudināmi vispirms iegūt informāciju no klasesbiedriem, skolotājiem, pēc tam meklēt zinātniskos vai populārzinātniskos avotos.

Ieteicams izskaidrot skolēniem, kā veicami pieraksti elektroniski vai burtnīcās, lai jaunā informācija tiktu saglabāta un būtu viegli atrodama.

2. variants

Skolēni tiek iepazīstināti ar apspriežamo tematu, izmantojot pāris rosinājuma jautājumus.

Tad katrs konspektīvi uzraksta, ko viņš zina par attiecīgo tematu. Pēc tam skolēni apvienojas pāros un apkopo savas zināšanas.

Kopīgi tiek pārrunāts, kādu informāciju pierakstījis katrs pāris, un papildināti pieraksti. Arī uz tāfeles tiek veidots apkopojums un, kopīgi vienojoties, sagrupēta informācija, kuru skolēni ieraksta burtnīcās.

Katrs uzraksta jautājumus, ko vēl gribētu uzzināt par attiecīgo tematu. Papildus var prognozēt, par kuru informatīvo grupu tekstā būs atrodama informācija, uz kuriem jautājumiem gūtas atbildes.

Pēc tam tiek lasīts teksts un veiktas piezīmes (sk. iepriekš). Tad skolēni salīdzina minējumus un prognozes, norādot:

- ▶ faktus, kuri tiek minēti arī tekstā (Z),
- ▶ faktus, minējumus, kuri, izlasot tekstu, izrādījās aplami (–),
- ▶ jautājumus, uz kuriem tika iegūta atbilde (+),
- ▶ jautājumus, uz kuriem netika iegūta atbilde (?).

Skolēni mājās noskaidro atbildes uz neskaidrajiem jautājumiem.

Atrodi savējos

Šis paņēmiens palīdz nostiprināt gūtās zināšanas, attīsta prasmi noteikt kopīgo un atšķirīgo, veicina sadarbību.

Nepieciešamie materiāli

Katram skolēnam sagatavota viena kartīte.

Norise

Katrs skolēns saņem kartīti, uz kuras ir, piemēram:

- ▶ kāds tēls no pasakas,
- ▶ dzīvnieka, kukaiņa, zivs, auga attēls vai nosaukums,
- ▶ dzīvnieka, auga vai vietas raksturīgo pazīmju nosaukumi,
- ▶ kalna vai citas vietas nosaukums,
- ▶ tautasdziesma par konkrētu tematu,
- ▶ amata, darbarīka, ēdiena nosaukums u. tml.

Skolotājs norāda, cik grupasbiedru katram jāsameklē.

Skolēni, staigājot pa klasi, jautā un meklē norādītos grupas biedrus, piemēram, tēlus no tās pašas pasakas, dzīvniekus vai augus, viena temata tautasdziesmas, viena locīšanas veida vārdus utt.

Kad atrasts „savējais”, vārdu ieraksta savā kartītē. Ar to arī spēle var beigties. Šis paņēmiens izmantojams, piemēram, nostiprinot vielu par amatiem un amatniekiem, augiem, dzīvniekiem, Latgales ezeriem, upēm, folkloru u. c.

Lai nostiprinātu aktualizēto informāciju, katra „savējo” grupa var izveidot materiālu par meklēto reāliju – uzzīmēt to, sagatavot stāstu vai kā citādi to parādīt.

Autora krēsls

Kad skolēni ir uzrakstījuši kādu radošo darbu, piemēram, tekstveida mīklu, viņi varbūt vēlas ar to iepazīstināt klasesbiedrus. Skolotājam tas būtu jāsekmē. Tad var izmantot šo paņēmieni.

Norise

Klases priekšā vai citā ērtā vietā tiek novietots kāds krēsls. Var izmantot speciāli izveidotu krēslu (kādu seno laiku, speciāli nokrāsotu, izgrednotu krēslu u. tml.). Tas ir kā spēles elements, kas iedrošina skolēnu nolasīt savu darbu. Skolēni savus darbus *autora krēslā* lasa brīvprātīgi. Pārējie tikai klausās vai veic vēl kādu uzdevumu, izvēlas autordarbu, kas vislabāk patika, un uzzīmē. Pēc tam var veidot visu darbu izstādi, pārrunāt, kādu iespaidu tie atstājuši, kāds ieguvums autoriem, radot šo darbu.

Bagātību medības

Šis paņēmieni palīdz nostiprināt gūtās zināšanas, attīsta prasmi noteikt kopīgo un atšķirīgo, veicina sadarbību.

Nepieciešamie materiāli

Katram skolēnam sagatavota neliela darba lapa, kuras augšpusē uzrakstīts *bagātības* nosaukums, piemēram, kāds lietvārds, darba rīka, ezera, upes vai dzīvnieka nosaukums utt. Visi skolēni pārstāv vienu grupu – dzīvnieki vai augi, darba rīki, ezeri, upes, lietvārdi utt.

Norise

- Katrs skolēns izlozē darba lapu.
- Skolēni staigā pa klasi, katrs aptaujā, piemēram, 6 klasesbiedrus un noskaidro, kas viņu *bagātībai* kopīgs un kas atšķirīgs.
- Iegūto informāciju katrs ieraksta savā darba lapā.

Darba lapas paraugs

		Bagātība: <i>Kārsava</i>
Cita skolēna <i>bagātība</i>	Kopīgais	Atšķirīgais
1. zibens	lietvārds	vīriešu dzimte
2.		

(Sagatavots pēc: Golubova, Ikale 2009)

TEMATISKAIS PLĀNS

Nodaļa/ Stunda	Laiks	Komunikatīvā kompetence	Lingvistiskā kompetence	Caurviju kompetence
1. nodaļa MES KUR MES DZEIVOJAM	1. nedēļa	<p>Klausīšanās: dziesmas „Olūteņam” klausīšanās un emocionālās noskaņas uztveršana; latgaliešu rakstu valodas vārdu precīza izruna.</p> <p>Lasīšana: teksta par Jāni, Latviju un Latgali lasīšana latgaliski un saprašana; tekstpratība – autora komunikatīvā mērķa un galvenās domas noteikšana un uztvere.</p> <p>Runāšana: stāstīšana, izmantojot no teksta iegūto informāciju; atbildes uz jautājumiem par tekstu un paša pieredzēto; dažādas informācijas salīdzināšana, sava viedokļa izteikšana.</p> <p>Rakstīšana: vārdu un vārdformu pieraksts atbilstoši pareizrakstības normām.</p>	<p>Leksika par savu novadu. Jauno vārdu skaidrojums.</p> <p>Lietvārda locījumi: nominatīvs un lokatīvs.</p> <p>Vienskaitlis un daudzskaitlis.</p> <p>Darbības vārda <i>dzeivuo</i>t locīšana tagadnē, pagātnē un nākotnē.</p> <p>Divskanis <i>uo</i>.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Priekšstats par vērtībām – <i>mana valsts, mans novads</i>.</p> <p>Priekšstats par kultūras faktu un vērtību atspoguļojumu valodā.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes veidošanās pret savu kultūru un tradīcijām.</p> <p>Informācijas ieguve no elektroniskajiem resursiem par baltu ciltīm un tautībām savā novadā.</p> <p>Tolerance pret citādo, vēlme izprast atšķirīgo.</p>
KAS MES ASAM	2. nedēļa	<p>Klausīšanās: klausīšanās skolotāja un klasesbiedru runā, priekšstata par latgaliešu rakstu valodas skanējumu veidošana.</p> <p>Lasīšana: tekstu par baltu un somugru ciltīm Latvijas teritorijā lasīšana un saprašana; tekstpratība – autora komunikatīvā mērķa un teksta galvenās domas noteikšana.</p> <p>Runāšana: mācīšanās izmantot mutvārdu saziņā no teksta iegūto informāciju; mācīšanās nolasīt kartogrāfisko informāciju un izmantot mācību vajadzībām; sava viedokļa izteikšana par valodu un tās lomu; mācīšanās iesaistīties dialogā par libiešu, latgaļu, kuršu, zemgaļu, igauņu, sēļu cilti; mācīšanās veidot monologu – pašsacerētas teikas par ciltīm stāstīšana.</p>	<p>Leksika par Latvijas pamatiedzīvotājiem.</p> <p>Jauno vārdu skaidrojums.</p> <p>Vārda <i>latgalietis</i> lietojums.</p> <p>1. un 2. deklinācijas lietvārdu locīšana.</p> <p>Darbības vārda <i>byut</i> locīšana tagadnē, pagātnē un nākotnē.</p> <p>Etnonīmu locīšana.</p> <p>Radošajam uzdevumam piemērotas leksikas un vārdformu izvēle.</p> <p>Teika, teikas saturam un uzbūvei raksturīgais.</p>	<p>Priekšstata veidošanās par Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Kultūrvēsturisko faktu iepazīšana.</p> <p>Līdzdarbošanās un sadarbošanās prasmju veidošanās.</p> <p>Radošuma veicināšana – teikas par ciltīm sacerēšana.</p>

<p>KAI MES RUNOJAM</p>	<p>3. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: dziesmas „Skaidru volūda” globālā klausīšanās, tajā paustās idejas uztveršana; mācīšanās pareizi izrunāt skaņas <i>y</i> un <i>yu</i>; priekšstata par kopīgo un atšķirīgo latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas skanējumā veidošana; mācīšanās saklausīt skaņas dzirdes diktātā. Lasīšana: teksta par valodu detalizēta lasīšana un konkrētas informācijas uztveršana; vārdu nozīmes noskaidrošana; kartē <i>Kartupelis</i> atspoguļotās valodiskās informācijas lasīšana; tekstpratība – autora komunikatīvā mērķa un teksta galvenās domas noteikšana. Runāšana: mācīšanās precīzi izrunāt latgaliešu rakstu valodai specifiskos mikstos līdzskaņus; reaktīvā runāšana, atbildot uz jautājumiem, veidojot pilnus teikumus; mācīšanās mērķtiecīgi izmantot no teksta iegūto informāciju, atbildot uz jautājumiem; vingrināšanās pareizi izrunāt vārdus; vārdu nozīmes salīdzināšana mutvārdos, savu domu izteikšana; izteicienu nozīmes skaidrošana; darbības vārdu personu daudzskaitļa formu veidošana tagadnē un pagātnē. Rakstīšana: mācīšanās pareizi pierakstīt vārdus ar <i>y</i>, <i>yu</i> un <i>uo</i>; dzirdes diktāta rakstīšana; teikumu rakstīšana, iederīgi lietojot darbības vārdu laika formas; īsa stāsta par redzēto rakstīšana, izmantojot apgūto leksiku.</p>	<p>Tekstveide – īsa stāsta virsraksts, plānveidīgums, pabeigtība. Apvidvārdi. 1. konjugācijas darbības vārdi: <i>a-</i> un <i>e-</i>locīšana. 2. konjugācijas darbības vārda <i>runuot</i> locīšana. Lietvārdu pārveidošana vienskaitlī un daudzskaitlī. Skaņas un burti. Mikstie un cietie līdzskaņi. Latgaliešu platais <i>e</i>, <i>ē</i>. Latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas fonoloģiskās atšķirības.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos. Priekšstats par valodas sociolingvistiskajām funkcijām. Kritiskās domāšanas attīstīšana, salīdzinot un skaidrojot vārdu nozīmi un lietojumu. Priekšstata veidošanās par izlokšņu esamību un atšķirībām, latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas atšķirībām. Priekšstata veidošanās par izteikumu modalitāti. Darbs ar karti un elektronisko vārdnīcu <i>e-PUPA</i>. Līdzdarbošanās un sadarbošanās prasmju veidošanās. Pozitīvu attiecību veidošanās. IT kompetences veidošanās – informācijas atrašana, izmantojot IT. Pašvadīta mācīšanās – pāru darbs.</p>
<p>MYUSU VUORDI</p>	<p>4. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: dziesmas „Lobs bej puika..” klausīšanās un norādītās informācijas iegūšana; jautājumu būtības uztveršana. Lasīšana: teksta par latgaliešu personvārdiem un vārda izvēli detalizēta lasīšana; tekstpratība – teksta galvenās domas noteikšana un virsraksta uzrakstīšana. Runāšana: mācīšanās iegūt informāciju no dzirdēta un lasīta teksta un tās izmantošana mutvārdu saziņā; vingrināšanās pareizi izrunāt vārdus; stāstīšana par priekšvārdu izvēli Latgalē un citur Latvijā; iniciatīvā runāšana – stāstīšana par savu vārdu, par vārdu izvēli un lietošanu ģimenē; savas attieksmes pret personvārda izvēli izklāstīšana, tās pamatošana; miklas minēšana. Rakstīšana: priekšvārdu rakstības apguve atbilstoši gramatikas un ortogrāfijas normām; vingrinājumu rakstīšana, izmantojot apgūtās darbības vārdu formas.</p>	<p>Tekstveide – virsraksts atbilstoši galvenajai domai. Priekšvārds senāk un mūsdienās, nozīme. Priekšvārda pilnais un īsinātais variants. Lielā sākumburta lietošana īpašvārdu pierakstā. Lietvārda vīriešu un sieviešu dzimtes formas. 2. un 5. deklinācijas lietvārdu locīšana. Priekšvārdu locīšana. Darbības vārda <i>dūt</i> locīšana.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos. Kultūrvēsturiskās informācijas iegūšana un izmantošana. Izpratne par kopīgo un atšķirīgo personvārdu izvēli un lietošanu dažādās ģimenēs. Kritiskās domāšanas attīstīšanās, salīdzinot un skaidrojot vārdus. Leksikas izvēle atbilstoši dotajam radošajam uzdevumam. Radošuma attīstīšana. Grupu darbs: lugas sacerēšana un priekšnesums. Komunikācijas kultūra.</p>

MYUSU UZVUORDI	5. nedēļa	<p>Lasīšana: teksta satura prognozēšana pēc virsraksta; teksta par personvārdiem lasīšana un uzvārdu saskatīšana.</p> <p>Runāšana: mācīšanās veidot monologu; no teksta iegūtās informācijas izmantošana mutvārdu saziņā; vārdu nozīmes skaidrošana; stāstīšana par paveikto mācību uzdevumu.</p> <p>Rakstīšana: mācīšanās pareizi rakstīt personvārdus; deminutīvu pareizrakstības apgūšana.</p>	<p>Latgaliešu uzvārdu cilme un iekšējais tēls.</p> <p>Vārdu darināšana. Uzvārdu piedēkļi.</p> <p>Salikteni.</p> <p>Deminutīvu locīšana.</p> <p>Kopīgais un atšķirīgais latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas deminutīvu darināšanā.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Analītiskās domāšanas attīstīšana, vērtējot uzvārdu informatīvo raksturu un izvēles motivāciju.</p> <p>Uzvārdu kultūrvēsturiskā konotācija.</p> <p>Priekšstats par kopīgo un atšķirīgo latgaliešu un citu latviešu uzvārdos.</p>
IZPIETIS DORBS par personu vuordim	6. nedēļa	<p>Klausīšanās: mutvārdos izteiktās informācijas saprašana; konkrētas valodiskas informācijas iegūšana klausoties.</p> <p>Runāšana: sadarbības saskaņošana; aptaujas par personvārdiem veikšana; stāstīšana par pētījumā iegūtajiem rezultātiem.</p> <p>Lasīšana: izpētes darba uzdevumu lasīšana un saprašana; mācīšanās iegūt papildinformāciju no populārzinātniska vai zinātniska teksta par personvārdiem; sava teksta lasīšana.</p> <p>Rakstīšana: mācīšanās precīzi pierakstīt personvārdus un to skaidrojumu; mācīšanās pierakstīt aptaujā iegūtos faktus, veidot valodas kartotēku; mācīšanās rakstveidā strukturēt informāciju; mācīšanās veidot prezentāciju.</p>	<p>Tekstveide – ziņojuma par pētījuma rezultātiem izstrāde.</p> <p>Prezentācijas tekstuālā izstrāde.</p> <p>Teikums.</p> <p>Personvārdi, to cilmes skaidrojums.</p> <p>Alfabēts.</p>	<p>Radošuma un pētniecisko prasmju veidošanās.</p> <p>Līdzdarbošanās un sadarbības prasmju veidošanās.</p> <p>Pozitīvas attieksmes un attiecību veidošanās.</p> <p>Izpētes darbs par personu vārdiem – pāru un individuālais darbs.</p> <p>Kartotēkas veidošanas prasmes attīstība.</p> <p>Prezentācijas sagatavošana, vizuālais noformējums, IT izmantošana.</p> <p>Radošuma attīstīšana.</p> <p>Pašvadīta mācīšanās – pāru darbs.</p> <p>Pašvērtēšanas prasmes attīstīšana.</p>
2. nodaļa SĀTA I SAIME SĀTA AGRUOK, SĀTA TAGAD	7. nedēļa	<p>Klausīšanās: dziesmas „Skaista mana tēva sēta” klausīšanās un tās melodiskuma un tēlainības uztveršana; informācijas klausīšanās par lauku un pilsētas dzīves vidi.</p> <p>Lasīšana: teksta lasīšana par mājām un ģimeni ar mērķi pārrunāt tā saturu; tautasdziesmu lasīšana par dabas skaistumu; teksta izziņošā lasīšana, noskaidrojot nesaprotamos vārdus; tekstpratība – autora domas attīstības prognozēšana.</p> <p>Runāšana: pareizrūnas prasmes attīstīšana; monologa veidošana, izmantojot jautājumus un personīgo pieredzi; stāstīšana par attēlos redzēto; stāstīšana pēc plāna; no teksta iegūtās informācijas izmantošana dialogā; vecās un jaunās dzīves vides raksturošana un salīdzināšana; domu formulēšana, viedokļa izteikšana un pamatošana.</p> <p>Rakstīšana: atbilžu rakstīšana uz jautājumiem, izmantojot iederīgas lietvārdu un īpašības vārdu formas; pareizrakstības prasmes attīstīšana; rakstītāja kultūras attīstīšana.</p>	<p>Plānveidīga, secīga, loģiska monologa teksta veidošana.</p> <p>Kolokāciju un frazeoloģismu nozīmes uztvere.</p> <p>Iedzīvotāju nosaukumi.</p> <p>Vārdu <i>sāta, ustoba</i> semantiskā struktūra.</p> <p>Lietvārdu locīšana.</p> <p>Piederības vietniekvārdu un īpašības vārdu saskaņošana ar lietvārdu.</p> <p>Darbības vārdu <i>celt, vest, staiguo, mozguot</i> locīšana tagadnē, pagātnē un nākotnē.</p> <p>Līdzskaņu <i>l, n</i> pareizrakstības normu (pirms <i>i, ī, e, ē, ie, ei</i>) apguve.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādā kultūrkontekstā.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Prasmes saskatīt būtisko, kopīgo un atšķirīgo veidošanās, salīdzinot sadzīvi laukos un pilsētā; vērtējot latviešu literārās valodas un latgaliešu rakstu valodas rakstības atšķirības.</p> <p>Informācijas apkopošanas un vispārināšanas prasmes attīstīšana, veidojot secinājumus.</p> <p>Pozitīvas attieksmes veidošanās.</p> <p>Sadarbības prasmju izkopšana.</p>

KAS MYUSU USTOBUOS	8. nedēļa	<p>Klausīšanās: informācijas iegūšana, klausoties stāstījumu un atbildes uz jautājumiem.</p> <p>Lasīšana: teksta lasīšana ar izpratni, tekstpratība – teksta satura analizēšana, sagatavojot atbildes uz jautājumiem.</p> <p>Runāšana: skaņu un vārdu precīza artikulācija; atbildēšana uz jautājumiem; lasītās informācijas izmantošana mutvārdu saziņā; izteikumu formulēšana, salīdzinot faktus; viedokļa izteikšana un pamatošana; dialoga veidošana ar ģimenes locekļiem konkrētas informācijas ieguvei; monologruna – stāstīšana par savām mājām.</p> <p>Rakstīšana: apraksta ar vēstījuma elementiem rakstīšana; pareizrakstības prasmes pilnveidošana.</p>	<p>Tekstveide – apraksta veidošana, izmantojot prognozēšanu.</p> <p>Īpašības vārda un lietvārda saskaņošana lokot.</p> <p>Vārdu savienojumu ar atributīvo ģenitīvu lietošana.</p> <p>Darbības vārdu <i>kurynuot, slauceit</i> locīšana tagadnē, pagātnē un nākotnē.</p> <p>Divu veidu vārdu savienojumu locīšanas paradigmu salīdzināšana.</p>	<p>Jaunu zināšanu, kultūrinformācijas apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Izpratne par kopīgo un atšķirīgo mājas iekārtošanā agrāk un tagad.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšanās, salīdzinot mājas iekārtojumu.</p> <p>Analīzes prasmes attīstīšana, transformējot lasīto informāciju shematiskā vides plānā.</p> <p>Radošās domāšanas attīstīšana.</p>
PI SAIMIS GOLDA	9. nedēļa	<p>Klausīšanās: kritiskā klausīšanās; mutvārdos izteiktās informācijas uztveršana, lai izmantotu mācību vajadzībām; nepazīstamu vārdus noteikšana runātā tekstā.</p> <p>Lasīšana: teksta mērķtiecīga lasīšana un būtiskās informācijas uztveršana; jautājumu būtības uztveršana un saistīšana ar lasīto tekstu.</p> <p>Runāšana: prasmes pareizi artikulēt vārdus attīstīšana; monologs un dialogs par saimes galdu, ikdienas un svētku ēdienreizēm; domas formulēšana, atbildot uz jautājumiem; attieksmes paušana, viedokļa izteikšana un pamatošana; latgaliešu runas uzvedībai atbilstošu pieklājības formulu apguve.</p> <p>Rakstīšana: lietvārdu un darbības vārdu formu precīza pierakstīšana un izmantošana izteikumos.</p>	<p>Dialektismu iepazīšana.</p> <p>Sadzīves priekšmetu, ēdienu nosaukumi.</p> <p>Nedēļas dienu nosaukumi.</p> <p>5. deklinācijas lietvārdu (salikteņu) locīšana.</p> <p>Darbības vārdu <i>sēdēt</i> locīšana tagadnē, pagātnē un nākotnē.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Priekšstats par kopīgo un atšķirīgo galda klāšanā senāk un tagad.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšanās, salīdzinot saimes kopīgās laika pavadīšanas iespējas agrāk un mūsdienās.</p> <p>Ģimenes un māju kā vērtības apzināšanās.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes pret savu kultūru un tradīcijām veidošanās.</p>
MUNA SAIME	10. nedēļa	<p>Klausīšanās: dziesmas „Dzeiveite, dzeive” mērķtiecīga klausīšanās un vārdu izrunas vērtēšana; ieklausīšanās savā un klasesbiedru izrunā un tās vērtēšana.</p> <p>Lasīšana: teksta caurskatīšana, lai uztvertu būtisko informāciju; jautājumu lasīšana ar izpratni; tekstpratība – teksta satura un jēgas izprašana.</p> <p>Runāšana: platā <i>e</i> pareizas izrunas apgūšana; domu formulēšana, izteikumu veidošana, atbildot uz jautājumiem; iesaistīšanās dialogā par saimi un dzimtu; viedokļa izteikšana un pamatošana.</p> <p>Rakstīšana: darbības vārdu <i>īt, ēst</i> personas formu pareizrakstība; lietvārdu ar plato <i>e</i> pareizrakstība.</p>	<p>Radniecības apzīmējumi.</p> <p>Darbības vārda <i>braukt, ēst</i> locīšana tagadnē, pagātnē un nākotnē.</p> <p>Nekārtnais darbības vārds <i>ēst</i>.</p> <p>Darbības vārdu atvasināšana ar priedēkli un locīšana.</p> <p>Teikumu veidošana ar prefiksālo darbības vārdu formām.</p> <p>Vārdu savienojumu locīšana.</p>	<p>Kultūras un vēstures zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšanās, salīdzinot latviešu literārās valodas un latgaliešu rakstu valodas formas.</p> <p>Analītiskās domāšanas veicināšana.</p> <p>Ģimenes vērtību apzināšanās.</p> <p>Pozitīvas attieksmes veidošanās.</p>

<p>DZYMTYS KŪKS</p>	<p>11. nedēļa</p>	<p>Lasīšana: teksta mērķtiecīga lasīšana; jautājumu būtības uztvere; teksta saturu jēgpilna uztvere.</p> <p>Runāšana: zināmās un jaunās informācijas izmantošana dialogā, atbildot uz jautājumiem; saruna par dzimtu, saimi; stāstīšana par sevi un savu ģimeni; vārdu nozīmes skaidrošana; pareizrūnas prasmes pilnveidošana.</p> <p>Rakstīšana: pareizrakstības prasmes pilnveidošana; teikumu pieraksts.</p>	<p>Vārdu <i>dzimte, dzymta, saime</i> nozīme.</p> <p>Personvārdu lietojums.</p> <p>Piederības vietniekvārdu locīšana un saskaņošana ar lietvārdiem.</p> <p>3. personas vietniekvārda <i>jis, jei, ji, juos</i> lietošana.</p> <p>Vārdu savienojumu locīšana.</p> <p>Darbības vārdu <i>zynuot</i> locīšana tagadnē, pagātnē un nākotnē.</p> <p>Teikumu veidošana.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Pozitīvas attieksmes un attiecību veidošanās.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšanās, salīdzinot dzimtu, saimi.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšanās, salīdzinot latviešu literārās valodas un latgalešu personu vietniekvārdus.</p> <p>Kopīgais un atšķirīgais.</p> <p>Informācijas grupēšana.</p>
<p>Pietniciskais dorbs par sātu i saimi vai Dzymtys kūks</p>	<p>12. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: dzirdētās informācijas analizēšana – zināma/jauna; klausītāja kultūras apgūšana.</p> <p>Runāšana: monologs – pētījuma rezultātu prezentēšana; atbildes uz jautājumiem; runātāja kultūras ievērošana.</p> <p>Lasīšana: informācijas par personvārdu nozīmi ieguve un atlase.</p> <p>Rakstīšana: personvārdu pierakstīšana atbilstoši pareizrakstības normām; mācīšanās veidot prezentācijas tekstu; rakstītāja kultūras apgūšana.</p>	<p>Nodaļā apgūto lingvistisko zināšanu izmantošana pētnieciskā darba veidošanai.</p>	<p>Vārda izvēles tradīciju iepazīšana.</p> <p>Anālītiskās domāšanas attīstīšana, veidojot domu karti, plānojot darbu.</p> <p>Radošuma veicināšana, sagatavojot pētījuma rezultātu prezentāciju.</p> <p>Iegūtās lingvistiskās informācijas apkopošana, grupēšana un analīze atbilstoši pētījuma mērķim un uzdevumiem.</p> <p>Iegūto zināšanu izmantošana jaunā mācību situācijā.</p> <p>Saskarsmes kultūras normu ievērošana, veicot aptauju.</p> <p>Pašvērtēšanas prasmes attīstīšana.</p>
<p>3. nodaļa</p> <p>DORBI I OMOTI</p> <p>KŪ MES DOROM</p>	<p>13. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: jautājumu būtības uztveršana, lai sagatavotu atbildes.</p> <p>Lasīšana: lasītās informācijas analizēšana – zināma/ jauna; teksta lasīšana ar izpratni; vārda nozīmes uztveršana, izmantojot kontekstu; teksta turpinājuma prognozēšana, ņemot vērā lasīto.</p> <p>Runāšana: atbilžu formulēšana, izmantojot tekstā iegūto informāciju; tekstā ietvertās informācijas izmantošana komunikācijā; vārdu nozīmes skaidrošana; monologs un dialogs par dienas režīmu.</p> <p>Rakstīšana: Darbības vārdu laika formu iesaistīšana rakstītā tekstā.</p>	<p>Apraksta un vēstījuma teksts.</p> <p>Teksta jēgas saprašana.</p> <p>Ar lauku darbiem saistītā leksika.</p> <p>Ar skolas dzīvi saistītā leksika.</p> <p>Darbības vārdu <i>it, laseit, raksteit, skaiteit</i> locīšana tagadnē, pagātnē un nākotnē.</p> <p>Atgriezenisko darbības vārdu formu veidošana.</p>	<p>Jaunas kultūrvēsturiskās informācijas apguve un sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Tikumisko vērtību apzināšanās.</p> <p>Satura vizualizācija.</p> <p>Prasmes plānot savu laiku attīstīšana.</p> <p>Prasmes strādāt ar informāciju attīstīšana.</p>
<p>Vacūs laužu dorbi</p>	<p>14. nedēļa</p>	<p>Lasīšana: tekstpratība – teksta lasīšana, lai uztvertu konkrētu informāciju, darbs ar teksta saturu un jēgu; autora komunikatīvā mērķa saprašana, teksta atslēgas vārdu un galvenās domas noteikšana.</p> <p>Runāšana: dialogs par senāko laiku un mūsdienu darbiem; pareizrūnas attīstīšana.</p> <p>Rakstīšana: darbības vārdu formu pareizrakstība.</p>	<p>Ar dažādu darbu veikšanu saistītās leksikas apguve.</p> <p>Vārdu <i>skaiteit, laseit, biedeigs</i> nozīme.</p> <p>Darbības vārdu <i>dareit, taiseit, brauceit, šyusteit, adeit</i> locīšana tagadnē, pagātnē un nākotnē un lietošana.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve mūsdienu un vēsturiskā kontekstā.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Priekšstats par izlokšņu nozīmi ikdienas komunikācijā.</p> <p>Vizuālās informācijas izmantošana vārda un teksta jēgas uztverē.</p>

Omoti i amatniki	15. nedēļa	<p>Klausīšanās: dziesmas „Guoju pa mežu” klausīšanās un tajā minēto amatu nosaukumu uztveršana; mācīšanās atlasīt audiālo informāciju un izmantot saziņā.</p> <p>Lasīšana: tekstpratība – tekstā būtiskākās informācijas saskatīšana; informācijas par vārda nozīmi iegūšana no rakstītiem avotiem.</p> <p>Runāšana: saklausīto un lasīto vārdu nozīmes skaidrošana; atbildēšana uz jautājumiem; monologa un dialoga veidošana par amatiem, amatniekiem, darbarīkiem; jaunās un iepriekš apzinātās informācijas saistīšana ar savu pieredzi, atbildot uz jautājumiem.</p> <p>Rakstīšana: apgūto lietvārdu locījumu formu precīza lietošana rakstveida izteikumos.</p>	<p>Amatniecības leksika, amatu, profesiju nosaukumi.</p> <p>Lietvārdu atvasināšana ar izskaņām –<i>iejs, –ieja; –nīks, –(i)nīks; –neica, –(i)neica.</i></p> <p>Lietvārdu <i>plotnīks, kaļvs, skraucs</i> locīšana.</p> <p>Vīriešu dzimtes lietvārdu ar galotni –<i>s</i> atšķirīgās locīšanas paradigmas.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve kultūrvēsturiskā un valodas kontekstā.</p> <p>Priekšstats par amatiem un amatnieku darba rīkiem, nodarbošanos senākos laikos. Priekšstats par darba, profesijas un laikmeta kopsakarībām.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Apkaimes izzināšana saistībā ar jauniegūtajām zināšanām.</p> <p>Prasme saskatīt tekstā un attēlā atrodamo informāciju.</p> <p>Lingvistiskās informācijas ieguvei piemērotu avotu izvēle.</p> <p>Pozitīvas attieksmes veidošanās.</p> <p>Mācās izmantot tabulā sakārtotu informāciju jaunu zināšanu iegūšanai.</p> <p>Mācās kombinēt no dažādiem avotiem iegūto informāciju, veicot mācību uzdevumus.</p> <p>Mācās izmantot dažādus ilustratīvos materiālus teksta saprašanai.</p> <p>Attīsta prasmi izmantot iegūto informāciju, idejas sarunai par amatiem un amatniekiem.</p>
Dorbs laukūs	16. nedēļa	<p>Klausīšanās: vārdu, kuru izruna atšķiras no pieraksta, pareizas izrunas saklausīšana.</p> <p>Lasīšana: leksikas par lauku darbiem saskatīšana lasot; tekstpratība – teksta satura un jēgas uztveršana, norādīto vārdu atrašana tekstā; autora mērķa saprašana, teksta atslēgas vārdu un galveno ideju noteikšana.</p> <p>Runāšana: mācīšanās iegūt informāciju no teksta un tās izmantošana komunikācijā; atbildēšana uz jautājumiem; iesaistīšanās sarunā par amatiem, amatniekiem un darbarīkiem laukos; stāstīšana par lauku darbiem, izmantojot lasīto un pašpieredzes informāciju.</p> <p>Rakstīšana: ar priedēkli atvasināto darbības vārdu izrakstīšana.</p>	<p>Leksika par lauku darbiem.</p> <p>Vecvārdu apguve un izmantošana.</p> <p>Darbības vārdu priedēkļi.</p> <p>Darbības vārdu <i>juot, teireit</i> locīšana pēc parauga.</p> <p>Darbības vārdi ar diviem priedēkļiem.</p> <p>Priekšstats par atgriezeniskās morfēmas –<i>sa</i> lietošanu un nozīmi.</p> <p>Teikums.</p> <p>Teikums ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem.</p>	<p>Loģiskās domāšanas attīstīšana darbā ar attēlu.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Priekšstats par senču tradīcijām – pieguļnieku nakts.</p> <p>Lasītā sasaiste ar apkaimē redzamo.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Pozitīvas attieksmes un attiecību veidošanās.</p> <p>Iegūtās informācijas strukturēšana atbilstoši mācību dialoga vajadzībām.</p> <p>Prasme nolasīt un saprast tabulā sakārtotu informāciju.</p> <p>Priekšstats par darba nozīmi.</p> <p>Radošuma attīstīšanās – dzirdētās un lasītās informācijas atainošana zīmējumā.</p>
Dorbs pilsētā	17. nedēļa	<p>Klausīšanās: klausīšanās klasesbiedru atbildēs, teiktā papildināšana.</p> <p>Lasīšana: tekstpratība – teksta lasīšana ar izpratni; zināmā un jaunā saskatīšana tekstā; laikraksta izzinošā lasīšana, nosakot svarīgo un mazsvarīgo informāciju.</p> <p>Runāšana: skaņu un vārdu precīza izrunāšana; no teksta iegūtās informācijas izmantošana mutvārdu saziņā; pilnu atbilžu sniegšana uz jautājumiem; paša rakstītā precīza izlasīšana; laikrakstā izlasītā atstāstīšana.</p> <p>Rakstīšana: 2. konjugācijas darbības vārda 2. un 3. personas tagadnes formu pareizs pieraksts.</p>	<p>Ar pilsētas dzīvi saistītās leksikas (darbi, profesijas) apguve.</p> <p>Lietvārdu <i>pārdevēja, friziere, ārste, šoferis, ugunsdzēsējs, policists, elektriks, sargs, galdnieks, celtnieks, atslēdznieks</i> u. tml. locīšana.</p> <p>Īpašvārdu – salikto nosaukumu – pareizrakstība.</p> <p>2. konjugācijas darbības vārdi ar –<i>uot, –ēt, to</i> formu lietošana.</p> <p>2. konjugācijas darbības vārdi ar –<i>ynuot, to</i> locīšanas atšķirība no latviešu literārās valodas.</p> <p>Vienkāršs un salikts teikums.</p> <p>Pieturzīmes teikuma beigās.</p> <p>Teikumu veidošana, iesaistot apgūtās darbības vārdu formas.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Teksta satura prognozēšana pēc attēla.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Mācās salīdzināt dažāda veida konkrētu gramatisko informāciju un izsecināt mācībām nepieciešamo.</p> <p>Saprot iegūto informāciju, idejas, izmanto sarunai par darbiem pilsētās.</p> <p>Priekšstats par darbu kā būtisku cilvēka dzīves vērtību.</p> <p>Medijpratība – sameklē nepieciešamo informāciju internetā un masu medijos un izmanto mācībās.</p> <p>Darbs ar karti – apdzīvotas vietas noteikšana.</p> <p>Pozitīvas attieksmes un attiecību veidošanās.</p>

<p>Projekts par dorbim i omotim</p>	<p>18. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: nepieciešamās informācijas uztveršana runātā tekstā; klausītāja kultūras attīstīšana.</p> <p>Lasīšana: rakstītās instrukcijas uztveršana; lasīšana, konkrētas informācijas iegūšana no teksta; lasītāja kultūras attīstīšana.</p> <p>Runāšana: dialoga veidošana, lai iegūtu projekta veikšanai nepieciešamo informāciju; runātāja kultūras attīstīšana; nodaļā apgūtās leksikas izmantošana pētnieciskā darba veikšanai.</p> <p>Rakstīšana: projekta laikā iegūtās informācijas apkopošana rakstītā tekstā (grāmatiņā); rakstītāja kultūras attīstīšana.</p>	<p>Vārdu <i>profesija</i> un <i>amats</i> nozīmes izpratne.</p> <p>Profesiju un amatu nosaukumu zināšanu nostiprināšana.</p> <p>Apgūto gramatikas zināšanu nostiprināšana.</p> <p>Apraksts.</p> <p>Tekstveides prasmju attīstīšana: nosaukums, plānveidīgums, atbilde tematam, secīgums, pabeigtība.</p>	<p>Zināšanu un iemaņu nostiprināšana dažādos kontekstos.</p> <p>Zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Intereses veidošanās par kādu no profesijām.</p> <p>Medijpratība – nepieciešamās informācijas ieguve no elektroniskiem uzziņu materiāliem.</p> <p>Informācijas ieguve no uzziņu literatūras.</p> <p>Informācijas apkopošana, strukturēšana un izmantošana.</p> <p>Rezultātu noformēšana, grāmatas veidošana.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšanās, salīdzinot un vērtējot dažādo informāciju par darbiem, profesijām un amatiem.</p> <p>Vispārināšanas prasmes attīstīšana.</p>
<p>4. nodaļa DOBA ZYLŪS AZARU ZEME</p>	<p>19. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: dziesmu par Latgali klausīšanās; uzmanīga klausīšanās klasesbiedros un skolotājā.</p> <p>Lasīšana: kartes lasīšana un konkrētas informācijas iegūšana; teksta izzinošā lasīšana, nosakot zināmo un jauno, svarīgo un mazsvarīgo informāciju; dažādu uzziņu avotu caurskatīšana.</p> <p>Runāšana: atbildēšana uz jautājumiem; stāstīšana par Latgales dabu, ezeriem un upēm, pamatojot savu viedokli; stāstīšana par ezeriem, izmantojot jauniegūtos datus.</p> <p>Rakstīšana: faktoloģiskās informācijas precīza izrakstīšana; klasesbiedru stāstījumā saklausīto faktu pierakstīšana; skaitļa vārdu pareizrakstības apgūšana.</p>	<p>Tiešā un pārnestā nozīme.</p> <p>Īpašvārdi – ezeru nosaukumi.</p> <p>Pamata un kārtas skaitļa vārdi. To locīšana un loma tekstā.</p> <p>Darbības vārdu atvasināšana ar piedēkļiem, nozīme.</p> <p>Saknes skaņu mija atvasinot.</p> <p>Teikas.</p> <p>Alfabēts, saraksta veidošana alfabēta secībā.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos un sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Tēlainās domāšanas attīstīšana.</p> <p>Priekšstata par Latgales atainojumu teikās un literatūrā veidošana.</p> <p>Informācijas ieguve no ģeogrāfiskās kartes.</p> <p>Konkrētas informācijas ieguve no dažādiem avotiem par literatūru, dziesmām par Latgali, komponistiem, teksta autoriem.</p> <p>Informācijas salīdzināšana un analīze, papildināšana.</p> <p>Uzvedība ūdens tuvumā un drošība.</p>
<p>IUDIŅŠ</p>	<p>20. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: latgaliešu tautasdziesmu klausīšanās un radošā darba turpināšanai nepieciešamo vārdu uztvere.</p> <p>Lasīšana: detalizētā un izzinošā lasīšana; autora komunikatīvā mērķa, galvenās domas un atslēgas vārdus noteikšana; galvenajai domai atbilstoša teksta virsraksta formulēšana; <i>Latviešu valodas dialektu atlanta</i> kartē <i>Stārķis</i> apkopotās lingvistiskās informācijas atlase.</p> <p>Runāšana: atbildes uz jautājumiem; stāstījums par Latgales ūdeņiem, pamatojot savu viedokli; vārdu savienojumu, frazeoloģismu nozīmes skaidrošana.</p> <p>Rakstīšana: lasītā teksta turpinājuma rakstīšana; virsraksta rakstīšana; pamatojuma rakstīšanas apguve; e–vēstules rakstīšana un noformēšana.</p>	<p>Vietvārdi. Vietvārdā ietvertā informācija par objektu.</p> <p>Kolokācijas (stabili vārdu savienojumi) un frazeoloģiski tēlveidē.</p> <p>Dialektālā leksika – <i>stārķis</i> latviešu valodas izloksnēs.</p> <p>2. deklinācijas lietvārdu locīšana.</p> <p>Īpašības vārdi ar noteikto un nenoteikto galotni vīriešu un sieviešu dzimtē.</p> <p>Vārdu savienojumu locīšana.</p> <p>Teksta noskaņa.</p> <p>Tēlainās izteiksmes līdzekļi.</p>	<p>Latgales dabas iepazīšana.</p> <p>Priekšsats par reālās pasaulainas atainojumu latgaliešu rakstu valodā.</p> <p>Darbs ar attēliem.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Mācās iegūt lingvistisko informāciju no LVDA leksikas kartes un izmantot mācību vajadzībām.</p> <p>Mācās iegūt mācību vajadzībām informāciju no elektroniskās vārdnīcas <i>e–PUPA</i>.</p> <p>Mācās apstrādāt kartogrāfisko un leksikogrāfisko informāciju.</p> <p>Priekšstats par vietvārdu cilmi un sākotnējo nozīmi.</p> <p>Sadarbības prasmju attīstīšana.</p> <p>IT izmantošana e–vēstules rakstīšanai.</p>

KOLNY, KALNENI	21. nedēļa	<p>Klausīšanās: uzdevumu noteikumu klausīšanās un uztvere; klausītāja kultūras attīstīšana.</p> <p>Lasīšana: tautasdziesmu lasīšana, idejas, noskaņas uztveršana; konkrētas informācijas un tēlainās izteiksmes līdzekļu saskatīšana lasītā tekstā; interneta materiālu par Latgales pakalniem lasīšana ar mērķi iegūt konkrētu informāciju.</p> <p>Runāšana: tautasdziesmas satura skaidrošana, savu izteikumu pamatošana; atbildes uz jautājumiem; iesaistīšanās sarunā par Latgales kalniem un pauguriem, pamatojot savu viedokli; saruna par attēlos redzamo.</p> <p>Rakstīšana: būtiskāko faktus par Latgales kalniem un pauguriem pierakstīšana; jaunās informācijas pierakstīšana; īpašības vārdu salīdzināmo pakāpju formu iesaistīšana rakstītā tekstā.</p>	<p>Leksika par kalniem, pauguriem, dabas objektiem.</p> <p>Īpašvārdi. Pakalnu nosaukumi.</p> <p>Ezeru nosaukumu – vīriešu dzimtes vienskaitlinieku – locīšana.</p> <p>Ezeru nosaukumu – sievietes dzimtes vienskaitlinieku – locīšana.</p> <p>Īpašības vārda salīdzināmās pakāpes vīriešu un sievietes dzimtē.</p>	<p>Priekšstats par latgaliešu rakstu valodas pasaulainu.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Latgales dabas iepazīšana.</p> <p>Pozitīvas attieksmes un attiecību veidošanās.</p>
KAS PI MYUSU AUG	22. nedēļa	<p>Lasīšana: tekstpratība – darbs ar teksta saturu un jēgu, noskaņu; teksta galvenās domas noteikšana, virsraksta formulēšana; tēlainās izteiksmes līdzekļu lomas iepazīšana; augu nosaukumu atpazīšana tekstā; deminutīvu saskatīšana tekstā.</p> <p>Runāšana: teksta virsraksta izdomāšana, salīdzināšana ar autores doto virsrakstu un viedokļa pamatošana; tēlainās izteiksmes līdzekļu lomas raksturošana; dialoga veidošana, stāstīšana par kukaiņiem, augiem utt., situatīvi orientētu jautājumu veidošana un uzdošana.</p> <p>Rakstīšana: teksta virsraksta korekts pieraksts; ortogrammu noteikšana tekstā.</p>	<p>Teksta komponenti.</p> <p>Teksta nosaukums.</p> <p>Deminutīvu loma tekstā.</p> <p>Tematiski saistītu teikumu mērķtiecīga veidošana, izmantojot deminutīvus.</p> <p>Teksta veidošana ar šiem teikumiem.</p> <p>Dialoga par laukos sastopamiem kukaiņiem veidošana.</p> <p>Deminutīvu atvasināšana ar piedēkļiem.</p> <p>Puķu, augu, koku, dzīvnieku, kukaiņu, sēņu u. c. nosaukumi.</p> <p>Vārda iekšējā tēla uztvere un sasaiste ar reālijas nosaukumu.</p> <p>Skaņu pārmaiņas vārddarināšanas rezultātā.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Vizuālā ilustratīvā materiāla izmantošana savu izteikumu veidošanai.</p> <p>Dabas zinībās iegūto zināšanu izmantošana.</p> <p>Radošuma veicināšana – stāsts par dabu.</p> <p>Sarunas satura prognozēšana.</p> <p>Vizuālās un verbālās informācijas kopsakarību saskatīšana.</p> <p>Lepnums par savu dzimto vietu, tās skaistumu.</p>

<p>RODŪŠAIS DORBS</p>	<p>23. nedēļa</p>	<p>Priekšstata līmenī: orientēšanās saziņas situācijā; izteikumu plānošana; atgriezeniskās saites kontrole.</p> <p>Klausīšanās: refleksīvā un kritiskā klausīšanās; konkursa uzdevumu un noteikumu uztvere klausoties; mājasdarbu prezentāciju satura uztvere.</p> <p>Lasīšana: caurskatīšana un pārskatīšana; izzinošā lasīšana; leksiskās informācijas ieguve; faktoloģiskās informācijas atlase; spēles teksta saprašana; dažādu lasīšanas paņēmienu izmantošana.</p> <p>Runāšana: vienošanās par konkursa norisi; darba dialogi; stāstījums par komandas darba rezultātiem.</p> <p>Rakstīšana: lasītās un dzirdētās informācijas apkopošana; teksta par dabu izstrāde; dažādu informācijas pieraksta veidu izmantošana.</p>	<p>Tekstveide. Priekšstats par lietišķo valodas stilu: konkursa mērķis, uzdevumi, noteikumi.</p> <p>Izpētes darbības plāns.</p> <p>Apgūto lingvistisko zināšanu izmantošana un nostiprināšana konkursa darba izstrādē.</p>	<p>Zināšanu un iemaņu nostiprināšana dažādos kontekstos.</p> <p>Lingvistikas un dabas zinātņu mijiedarbība.</p> <p>Medijpratība – informācijas ieguve no dažādiem avotiem un apstrāde, lai izmantotu konkrētam mērķim.</p> <p>Analītiskās domāšanas attīstīšana – informācijas izvērtēšana, atlase, strukturēšana.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšana, salīdzinot un vērtējot nodaļā apgūto leksiku.</p> <p>Zināšanu un iemaņu nostiprināšana un sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Pozitīvas attieksmes un attiecību veidošanās.</p> <p>Sadarbības un savstarpējās komunikācijas prasmju veidošanās.</p> <p>Pašvadīta mācīšanās – pāru, grupu, komandas darbs.</p> <p>Nepieciešamo mācīšanās paņēmienu apguve.</p> <p>Radošuma sekmēšana.</p>
<p>5. nodaļa VĪTYS</p> <p>PADEBEŠU KOLNS</p>	<p>24. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: nerefleksīvā un refleksīvā klausīšanās; detalizētā klausīšanās.</p> <p>Lasīšana: detalizētā un izzinošā lasīšana; autora komunikatīvā nolūka, teksta galvenās domas, strukturālo daļu noteikšana.</p> <p>Runāšana: saruna par Mākoņkalnu un teikām; vizuālās informācijas izmantošana, veidojot stāstījumu; atbildes uz jautājumiem.</p> <p>Rakstīšana: lietvārdu locījumu formu precīzs pieraksts.</p>	<p>Teikas uzbūve, saturiskās īpatnības. Lietvārdu locīšana kopā ar īpašības vārdu.</p> <p>Vārdu savienojumi daudzskaitļa nominatīvā.</p> <p>Lietvārdu dzimtes, skaitļa un locījuma formu veidošanas specifika.</p> <p>Morfoloģiskie un fonētiskie dialektismi.</p> <p>Skaņu pārmaiņas.</p> <p>Pareizrakstības normas – <i>l, n</i> pirms <i>i, ī, e, ē, ie, ei</i>.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Valodas kumulatīvā funkcija – vēstures notikumu atspulgs īpašvārdu sistēmā.</p> <p>Realitāte un izdoma teikās.</p> <p>Priekšstats par mutvārdu folkloru.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšanās, vērtējot teikas dziļāko jēgu, attēlu salīdzināšana un secinājumi.</p> <p>Kartogrāfiskās informācijas ieguve.</p>
<p>NAZKOD PI MYUSU</p>	<p>25. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: globālā klausīšanās; vārdu izrunas īpatnību saklausīšana.</p> <p>Lasīšana: detalizētā lasīšana.</p> <p>Runāšana: no teksta iegūtās informācijas izmantošana saziņā; iesaistīšanās dialogā par teiku nozīmi senāk un mūsdienās.</p> <p>Rakstīšana: prefiksālo darbības vārdu formu precīzs pieraksts.</p>	<p>Teiku teksta un izteiksmes savdabīgums.</p> <p>Teikumu veidošana.</p> <p>Kalnu un pakalnu raksturotājleksika.</p> <p>Senās mērvienības.</p> <p>Darbības vārdi ar galotni –<i>e</i> pagātnes 3. persona – <i>suokt, kuopt</i>.</p> <p>Īpašības vārdu salīdzināmās pakāpes.</p> <p>Norādāmo vietniekvārdu saskaņošana ar lietvārdu.</p> <p>Darbības vārdu atvasināšana ar priedēkļiem <i>ī-, iz-, ap-, at-, pa-, nū-, pī-, na-, sa-</i>, to nozīme.</p>	<p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Pozitīvas attieksmes un attiecību veidošanās.</p> <p>Priekšstats par latgaliešu folkloru.</p> <p>Informācijas strukturēšana tabulā.</p> <p>Priekšstats par senajām mērvienībām.</p> <p>Skaitļu pierakstīšanas veidi.</p>

PĪMINEKLI	26. nedēļa	<p>Klausīšanās: nerefleksīvā klausīšanās; detalizētā klausīšanās.</p> <p>Lasīšana: izzinošā un referatīvā lasīšana, lai iegūtu jaunu un svarīgu informāciju, veidotu kopsavilkumu.</p> <p>Runāšana: reaktīvā runāšana – atbildes uz jautājumiem; dialoga veidošana par pienākumu sadali; monologveida runa gida lomā; atbildes uz jautājumiem; spriedumu, attieksmes paušana.</p> <p>Rakstīšana: jaunās, svarīgās informācijas pierakstīšana; gida teksta pieraksts.</p>	<p>Informatīva teksta veidošana.</p> <p>Hronikas teksta izstrāde pēc parauga.</p> <p>Izteikumu nozīme.</p> <p>Kultūrnozīmīgu objektu nosaukumu semantika.</p> <p>Lietvārda <i>pīmineklis</i> u. c. līdzīgu vārdu locīšanas īpatnības.</p> <p>Atgriezenisko lietvārdu formas.</p>	<p>Priekšstats par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.</p> <p>Priekšstats par nozīmīgiem vēsturiskiem notikumiem Latgalē un personībām.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes pret savu kultūru un tradīcijām veidošanās.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos un sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Izpratnes veidošanās par tautas daiļrades veidiem.</p>
ROGOVKYS VĪTU VUORDI	27. nedēļa	<p>Klausīšanās: vārdiski izteikto norādījumu uztvere un izpilde.</p> <p>Lasīšana: teksta galvenās domas noteikšana, satura būtības uztvere; literārā darbā izmantoto vietvārdu tēla iepazīšana; kartē atspoguļotās valodiskās informācijas atlase.</p> <p>Runāšana: saruna par vietvārdiem, to grupēšana; no kartes iegūto faktu izmantošana informācijas sniegšanai; vietvārda kā dzejas tēla raksturošana; spriedumu un secinājumu izteikšana, savas attieksmes paušana.</p> <p>Rakstīšana: vietvārdu pieraksts atbilstoši ortogrāfijas normām.</p>	<p>Izloksnes un normētās valodas funkcijas.</p> <p>Teksta satura un virsraksta kopsakarības.</p> <p>Vietvārdu uzbūve – pirmatnīgi, atvasināti vārdi, salikteņi un analītiskās leksēmas (vārdu savienojumi).</p> <p>Vietvārdu nominatīvās grupas.</p> <p>Vietvārdu cilme, darināšana.</p> <p>Vecvārdi.</p> <p>Atkārtojums un zināšanu nostiprināšana – īpašības vārda salīdzināmo pakāpju formu lietošana, darbības vārdu locīšana.</p>	<p>Priekšstats par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.</p> <p>Priekšstats par vietvārdiem kā kultūras vērtību.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes veidošanās pret savu kultūru un tradīcijām.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Jauno zināšanu sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Pozitīvas attieksmes veidošanās.</p> <p>Sadarbības prasmju attīstība.</p> <p>Prasme nolasīt informāciju no kartes.</p> <p>Leksēmā ietvertā tēla vizualizācija.</p>
CYTU LATGOLYS VĪTU NŪSAUKUMI	28. nedēļa	<p>Klausīšanās: jautājumu būtības saprašana; dzejas klausīšanās.</p> <p>Lasīšana: Latgales tēla iepazīšana, lasot dzeju; teksta jēgas saprašana; tēlainās izteiksmes līdzekļu saskatīšana.</p> <p>Runāšana: saruna par Latgales literātiem un viņu veltījumu Latgalei; saruna par Latgalei veltītiem dažādiem mākslas darbiem; atbildes uz jautājumiem; monologa veidošana; spriedumu un secinājumu izteikšana, savas attieksmes paušana.</p> <p>Rakstīšana: vietvārdu pieraksts atbilstoši ortogrāfijas normām.</p>	<p>Leksikas loma dzejas tēla radīšanā.</p> <p>Īpašvārds.</p> <p>Atkārtojums un nostiprināšana: lietvārdu locīšana, burta / mīksta un cietais variants lietvārdu formās, īpašības vārda saskaņošana ar lietvārdu.</p>	<p>Priekšstats par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.</p> <p>Priekšstats par vietvārdiem kā kultūras vērtību.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes veidošanās pret savu kultūru un tradīcijām.</p> <p>Latgales literāti un Latgales tēls viņu darbos: ieskats.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve kultūrvēsturiskā kontekstā un sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Informācijas ieguve no dažādiem avotiem un izmantošana.</p> <p>Sadarbības prasmju attīstība.</p> <p>Prasme nolasīt informāciju no kartes, izmantot mācību darbā.</p> <p>Dažādu grāmatu par Latgali iepazīšana.</p> <p>Fantāzijas un radošās domāšanas attīstīšana.</p> <p>Leksēmā ietvertā tēla vizualizācija.</p>

<p>CEĻUOJUMS PĀ KĀRTI</p>	<p>29. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: detalizētā, refleksīvā un kritiskā klausīšanās, plānojot ceļojumu; dzirdētās informācijas uztvere un strukturēšana, lai veiku mācību uzdevumus.</p> <p>Lasīšana: informatīvo materiālu pārskatīšana un caurskatīšana, lai izvēlētos mācību uzdevumu veikšanai nepieciešamos darbus; izzinošā lasīšana, lai iegūtu informāciju ceļojuma vajadzībām; referatīvā lasīšana – būtiskākās informācijas apkopošana.</p> <p>Runāšana: reproduktīvā, reaktīvā un iniciatīvā runāšana, apspriežot ceļojuma norisi; stāstījums par ceļojuma maršrutā iekļautajām vietām, pieminekļiem utt.; pieklājības frāžu lietošana.</p> <p>Rakstīšana: ceļojuma maršruta plāns, apraksts; ceļojumā gūtās pieredzes korekts pieraksts; teksta rediģēšana.</p>	<p>Tekstveide. Teksta pazīmes.</p> <p>Apraksts.</p> <p>Plāns.</p> <p>Priekšstats par teksta rediģēšanu.</p> <p>Teikumu veidošana.</p> <p>Pieklājības frāzes.</p> <p>Atkārtojums un nostiprināšana: dabas objektu nosaukumi – leksiski semantiskās grupas, sugas vārdi un īpašvārdi.</p> <p>Krāsu, ārējā izskata u. c. semantisko grupu īpašības vārdi.</p> <p>Darbības vārdu semantiskās grupas.</p> <p>Apgūtās lietvārdu, īpašības vārdu, darbības vārdu gramatiskās kategorijas un formu sistēma.</p>	<p>Priekšstats par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.</p> <p>Priekšstats par vietvārdiem kā kultūras vērtību.</p> <p>Latgales dabas vērtības.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes veidošanās pret savu kultūru un tradīcijām.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos, sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Pozitīvas attieksmes veidošanās.</p> <p>Sadarbības prasmju attīstība.</p> <p>Prasme nolasīt un izmantot informāciju no kartes.</p> <p>Darba plānošana.</p>
<p>6. nodaļa GRUOMOTYS VACUOS GRUOMOTYS</p>	<p>30. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: krājuma „Viena zeme, viena tauta, nav vienāda valodiņa” (2015) klausīšanās; izloksnēs runātu izteikumu uztvere, izlokšņu atšķirīguma saklausīšana; dzimtajā izloksnē teiktā klausīšanās un īpatnību ievērošana.</p> <p>Lasīšana: tekstpratība – darbs ar senajiem tekstiem, grafēmisko atšķirību saskatīšana un satura uztveršana.</p> <p>Runāšana: saruna par Latgales literātiem; teksta un informācijas analīze, spriedumu un secinājumu izteikšana, savas attieksmes paušana.</p> <p>Rakstīšana: jautājumu formulēšana un noformēšana rakstveidā.</p>	<p>Latgaliešu alfabēta veidošanās.</p> <p>Latgaliešu rakstu valodas pirmsākumi (ieskats).</p> <p>Andriva Jūrdža ieguldījums latgaliešu rakstu valodas attīstībā.</p> <p>Augšzemnieku dialekta izlokšņu skanējums un leksiskās īpatnības.</p> <p>Leksika par senajām grāmatām.</p> <p>Divskaņa <i>uo</i> (o), līdzskaņu – cietā <i>l</i> (l), <i>š</i> (sz), <i>v</i> (w); patskaņu – garā <i>ū</i> (u), garā <i>ī</i> (i) – rakstība senāk un tagad.</p>	<p>Priekšstats par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.</p> <p>Priekšstats par latgaliešu rakstu valodas veidošanos un pārmaiņām rakstībā.</p> <p>Priekšstats par pirmajām latgaliski rakstītajām grāmatām.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes veidošanās pret savu kultūru un tradīcijām.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve kultūrvēsturiskā kontekstā un sasaiste ar personīgo pieredzi.</p> <p>Informācijas ieguve no dažādiem avotiem un izmantošana.</p> <p>Sadarbības prasmju attīstība.</p>
<p>GDREIBU SKREINE</p>	<p>31. nedēļa</p>	<p>Klausīšanās: DVD par vakarēšanu „Cyblys meiklis”; mīklu, sakāmvārdu uztvere un saprašana.</p> <p>Lasīšana: tiešās un pārnestās nozīmes uztvere, lasot sakāmvārdus, parunas un mīklas; teksta detalizēta lasīšana, nozīmes pārnesuma uztvere.</p> <p>Runāšana: atbildes uz jautājumiem; mīklu minēšana; spriedumu un secinājumu izteikšana; viedoklis par sakāmvārdos izteiktajām atziņām.</p> <p>Rakstīšana: sakāmvārdu, parunu un mīklu, to atminējumu pieraksts atbilstoši pareizrakstības normām; savu zināšanu izvērtējuma rezultātu strukturēta pierakstīšana.</p>	<p>Kodolīgs izteikums un teksta mīkla.</p> <p>Tēla atklāsmes teksta mīklā.</p> <p>Tēlainās izteiksmes līdzekļi.</p> <p>Teksta veidošana pēc parauga.</p> <p>Vārdu tiešā un pārnestā nozīme.</p> <p>Sakāmvārdu un parunu rašanās, uzbūve un semantika.</p> <p>Mīklu rašanās un tēlainība.</p>	<p>Izpratne par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.</p> <p>Priekšstats par folkloras lomu senāk, nozīmīgumu un dažādību.</p> <p>Priekšstats par tautas dzīves uztveres un vērtību atainojumu folklorā.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes pret savu kultūru un tradīcijām veidošanās.</p> <p>Informācijas ieguve no elektroniskajiem resursiem un citiem avotiem, mērķtiecīga atlase un izmantošana.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos</p> <p>Radošuma veicināšana – īso un teksta mīklu radišana.</p>

DZĪŠMU KOMULEITS	32. nedēļa	<p>Klausīšanās: latgaliešu tautasdziesmu par dabu klausīšanās (<i>piem., pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=hnRlw3P9CZY&list=PL1FQjncSvyD7jsFiCmAH3wz0vA8f3pWe9</i>) un saprašana, galvenās domas noteikšana; klausītāja kultūras apguve.</p> <p>Lasīšana: tautasdziesmu lasīšana, noskaņas, tēlu un ideju uztveršana.</p> <p>Runāšana: latgaliešu tautasdziesmu skandēšana; saruna par tautasdziesmām; atbildes uz jautājumiem.</p> <p>Rakstīšana: koku nosaukumu pieraksts; īsas informācijas pieraksts tabulā; uzrunas, uzrunas grupas korekts pieraksts; tautasdziesmu krājuma rakstveida noformēšana, rediģēšana; pareizrakstības normu ievērošana; rakstītāja kultūras apguve.</p>	<p>Tautasdziesmu valodas analīze.</p> <p>Tautasdziesmu krājuma teksta veidošana: satura plānošana, ievada, tautasdziesmu kopas veidošana, strukturēšana.</p> <p>Deminutīva loma tautasdziesmās.</p> <p>Uzruna. Uzrunas grupa.</p> <p>Interpunkcija teikumos ar uzrunu, uzrunas grupu.</p>	<p>Priekšstats par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.</p> <p>Folkloras iepazīšana.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes pret savu folkloru veidošanās.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Radošuma veicināšana – tautasdziesmu krājuma veidošana un noformēšana.</p>
REIZI DZEIVUOJA...	33. nedēļa	<p>Klausīšanās: pasakas mērķtiecīga klausīšanās; klasesbiedru uzstāšanās globālā un kritiskā klausīšanās.</p> <p>Lasīšana: pasaku lasīšana lomās; galvenās domas noteikšana; tēlu raksturotājlīdzekļu analīze.</p> <p>Runāšana: saruna par pasakām; pasakas iestudēšana un demonstrēšana; runas skaidrība, saprotamība, skaļums; izteiksmīgas runas izkopšana.</p> <p>Rakstīšana: dialoga pierakstīšana saskaņā ar valodas normām.</p>	<p>Pasaku veidi.</p> <p>Pasakas teksta struktūra, leksiskās un stilistiskās īpašības.</p> <p>Dialoga struktūra.</p> <p>Teikuma intonācija.</p> <p>Pieturzīmes teikuma beigās pēc izsacījuma mērķa.</p> <p>Valodas vienību lietojuma atkārtošana un nostiprināšana.</p>	<p>Valodā ietvertu kultūras faktu un vērtību sapratne.</p> <p>Folkloras iepazīšana.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes pret folkloru veidošanās.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Radošuma veicināšana – pasakas sacerēšana un iestudēšana.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšana – sava un citu darba vērtēšana.</p>
TAI SOKA...	34. nedēļa	<p>Klausīšanās: nerefleksīvā un refleksīvā klausīšanās; dzirdētā tekstā izteiktās informācijas uztveršana un iegaumēšana.</p> <p>Lasīšana: detalizētā lasīšana; sakāmvārdu lasīšana, akcentējot nozīmīgo.</p> <p>Runāšana: mērķtiecīgi virzīta saruna par gudrību; sava viedokļa izteikšana par sakāmvārdos atspoguļotajām vērtībām.</p> <p>Rakstīšana: pasakas rakstīšana, ievērojot tekstveides, pareizrakstības un interpunkcijas normas.</p>	<p>Pasakas struktūra.</p> <p>Idejas attīstība pasakā un domas izvērsums.</p> <p>Pasakas formulas.</p> <p>Pasakas tēli.</p> <p>Salīdzinājumi, frazeoloģismi, vēlējumi, izsaučieni, izsauksmes vārdi.</p>	<p>Zināšanas par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.</p> <p>Folkloras iepazīšana.</p> <p>Cieņpilnas attieksmes pret folkloru veidošanās.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Analītiskās domāšanas attīstīšana – sakāmvārdu dziļākās jēgas izzināšana.</p> <p>Radošuma veicināšana – pasakas sacerēšana un iestudēšana.</p> <p>Kritiskās domāšanas attīstīšana – sava un citu darba vērtēšana.</p> <p>Sadarbības prasmju attīstīšana.</p>

TEMATISKAIS LOTO	35. nedēļa	<p>Klausīšanās: uzdevuma noteikumu uztvere klausoties.</p> <p>Lasīšana: loto kartīšu satura uztvere un izmantošana spēlē.</p> <p>Runāšana: loto spēles norisei nepieciešamās informācijas sniegšana.</p>	<p>Apgūto valodas zināšanu izmantošana, nostiprināšana, spēlējot loto.</p>	<p>Latgales reālās pasaulainas un valodas pasaulainas kopsakarības.</p> <p>Zināšanas par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.</p> <p>Jaunu zināšanu apguve dažādos kontekstos.</p> <p>Analītiskā domāšana – loto kartītes teksta saturiskā analīze un kopsakarību atrašana.</p> <p>Sadarbības prasmju attīstīšana.</p>
-----------------------------	---------------	---	--	---

PAREDZAMĀIS REZULTĀTS

Komunikatīvā kompetence
<p>Veido vienkāršus mutvārdu un rakstveida izteikumus latgaliešu rakstu valodā atbilstoši saziņas mērķim un tematam.</p> <p>Nosaka runātā un rakstītā apraksta vai vēstījuma tipa tekstā galveno domu.</p> <p>Prot formulēt virsrakstu saturiski vienkāršiem tekstiem.</p> <p>Veido mācību uzdevumiem atbilstošu monologu latgaliešu rakstu valodā.</p> <p>Iesaistās dialogā latgaliešu rakstu valodā.</p> <p>Prot uztvert latgaliešu rakstu valodai atbilstošā runātā, dziedātā vai rakstītā tekstā galveno domu, konkrētu, tiešu informāciju.</p> <p>Saklausā izloksnēm raksturīgās izrunas atšķirības.</p> <p>Veido prasmi lietot valodas līdzekļus atbilstoši adresātam, saziņas tematam un nolūkam.</p> <p>Prot lasīt tekstu, ievērojot latgaliešu rakstu valodas skaņu izrunas specifiku.</p> <p>Mācās prognozēt tekstu pēc virsraksta un fragmenta.</p> <p>Prot rakstīt latgaliski atbilstoši apgūtajām pareizrakstības normām.</p> <p>Prot salīdzināt.</p> <p>Mācās analizēt, izteikt spriedumus un secinājumus, paust savu attieksmi.</p> <p>Prot atbildēt uz jautājumiem, veidojot gan vienkāršus, gan saliktus teikumus.</p> <p>Mācās formulēt, izteikt un pamatot savu viedokli.</p> <p>Prot iegūt un lietot informāciju no kartēm, tabulām, shēmām.</p> <p>Mācās iegūt informāciju no dažādiem tekstiem un izmantot to mācību vajadzībām un saziņai.</p> <p>Mācās vērtēt informāciju – zināma, jauna, svarīga, mazsvarīga.</p> <p>Mācās izvēlēties klausīšanās (refleksīvā, nerefleksīvā, globālā, detalizētā, kritiskā) veidu atbilstoši saziņas vajadzībām.</p> <p>Mācās izmantot saziņas situācijai atbilstošu runāšana sveidu (reproduktīvā, reaktīvā, iniciatīvā).</p> <p>Mācās izvēlēties lasīšanas mērķim atbilstošāko lasīšanas veidu (detalizēta, izzinoša, referatīva lasīšana, caurskatīšana, pārskatīšana).</p> <p>Apgūst runas etiķetes normas.</p> <p>Apgūst klausītāja, runātāja, lasītāja un rakstītāja kultūru.</p>

Lingvistiskā kompetence
<p>Ir priekšstats par izloksnes, dialekta, valsts valodas un latgaliešu rakstu valodas funkcijām un statusu.</p> <p>Ir priekšstats par valodas kā domāšanas, nosaukšanas, saziņas un kultūrinformācijas saglabāšanas līdzekli.</p> <p>Ir priekšstats par kopīgo un atšķirīgo latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas sistēmā.</p> <p>Saprot, kas ir apraksta un vēstījuma tipa teksts.</p> <p>Veido apraksta, vēstījuma vai dialoga tekstu pēc parauga.</p> <p>Mācās veidot vārda portretu.</p> <p>Saprot vispārlietojamās leksikas nozīmi.</p> <p>Mācās atšķirt vārdu tiešo un pārnesto nozīmi.</p> <p>Zina ar mācību tematiem saistīto leksiku un prot to izmantot savu izteikumu veidošanā.</p> <p>Zina apgūto tautas taksonomiju nozīmi (radniecības apzīmējumu, amatu, darba rīku, augu, dzīvnieku, vietu u. c. nosaukumu grupas) un izmanto iederīgi tekstveidē.</p> <p>Saprot dialektismu nozīmi valodas bagātināšanā.</p> <p>Mācās skaidrot vārda nozīmi, izmantojot sinonīmus, vārdnīcu vai piemēru.</p> <p>Ir priekšstats par latgaliešu personvārdu un vietvārdu kopumu.</p> <p>Prot locīt lietvārdus un īpašības vārdus.</p> <p>Prot lietot lietvārdu un īpašības vārdu vienskaitļa un daudzskaitļa formas.</p> <p>Apgūst īpašvārdu pareizrakstību.</p> <p>Prot veidot īpašības vārdu salīdzināmo pakāpju formas.</p> <p>Zina personu un piederības vietniekvārdus. Prot tos locīt.</p> <p>Mācās saskatīt kopīgo un atšķirīgo latviešu literārās valodas un latgaliešu personu un norādāmajos vietniekvārdos.</p> <p>Zina pamata un kārtas skaitļa vārdus, prot tos locīt.</p> <p>Šķir tiešos un atgriezeniskos darbības vārdus.</p> <p>Prot locīt darbības vārdus tagadnē, pagātnē un nākotnē.</p> <p>Mācās darināt vārdus ar priedēkļiem un piedēkļiem.</p> <p>Zina, kas ir salikteņi.</p> <p>Zina latgaliešu alfabētu, burtu un skaņu atbilstmi.</p> <p>Zina, kādas ir latgaliešu rakstu valodas mīksto un cieto līdzskaņu īpatnības.</p> <p>Zina, kā jāizrunā un jāpieraksta latgaliešu platais <i>e</i>, <i>ē</i>, patskanis <i>i</i>, <i>ī</i>, <i>y</i>, divskanis <i>uo</i>, <i>yu</i> u. c.</p>

Caurviju kompetence

Sasaista jaunās zināšanas ar personisko un iepriekšējo pieredzi, pakāpeniski virzoties no zināmā uz nezināmo.

Apgūst jaunas zināšanas dažādos kontekstos.

Veido izpratni par vērtībām – mana valsts, mans novads, dzimta, mājas.

Ir priekšstats par valodā ietvertajiem kultūras faktiem un vērtībām.

Veido prasmi līdzdarboties un sadarboties, mācās veidot pozitīvu attieksmi un attiecības.

Mācās kritiski vērtēt savus mācību sasniegumus, izceļot pozitīvo un nosakot personīgos mērķus mācību problēmu risināšanai.

Attīsta prasmi strādāt ar dažādiem informācijas avotiem, izmantot IT.

Attīsta kritisko domāšanu, vērtējot informācijas avotus, faktu ticamību.

Attīsta pētnieciskās prasmes.

Mācās atlasīt, apkopot, srukturēt, sistematizēt informāciju.

Attīsta analītisko domāšanu, salīdzinot, skaidrojot nozīmes.

Attīsta radošo domāšanu, fantazējot, iztēlojoties, vizualizējot, sacerot dažādus tekstus.

Mācās prezentēt savu darbu.

Attīsta pašvadības un pašizziņas prasmi, veidojot pozitīvas attiecības, mācoties uzņemties atbildību par savu mācību procesu, pastāvīgi un patstāvīgi mācīties, pārvaldīt savas emocijas.

Veido cieņpilnu attieksmi pret savu kultūru un tradīcijām.

Veido toleranci pret citādo un atšķirīgo.

PAŠVĒRTĒJUMS

Viens no būtiskiem personības attīstības komponentiem ir spēja un prasme analizēt savu darbu, konstatēt, kas apgūts un kas vēl jāmacās, kas sagādā grūtības un kur meklēt atbildes uz jautājumiem. Lai skolēns radinātos mācīties apzināti un padziļināti, viņam jārada iespēja un nepieciešamība regulāri kritiski izvērtēt savus sasniegumus, saskatot zināšanu un prasmju dinamiku, un konstatēt nepilnības, neskaidros un noskaidrojamus jautājumus. Svarīgi, lai skolēns ne tikai varētu pateikt „Es nesaprotu”, bet arī mācītos formulēt, ko tieši viņš nesaprot, un prognozēt, kur, kādos avotos vai no kuriem cilvēkiem varētu iegūt nepieciešamo informāciju.

Tāpēc, sākot apgūt latgaliešu rakstu valodu, ieteicams sagatavot skolēniem pašvērtēšanas matricas (sk. paraugu). Tās var iekārtot elektroniskā veidā. Ieguvums – skolēni var aizpildīt analīzes šūnas tādā apjomā, kāds nepieciešams ik reizi, un iesniegt katrā pārskata periodā sagatavoto materiālu skolotājam. Pašvērtējuma matricas var veidot arī speciāli iekārtotā burtnīcā vai uz atsevišķām lapām. Šādā gadījumā skolēniem rūpīgi jāpārdomā lapas iekārtojums, lai pietiktu vietas ierakstiem, lielāka vērība jāpievērš rokrakstam, lai teksts tiktu glīti un kārtīgi uzrakstīts un būtu izlasāms. Klasē jāvienojas arī par to, kā skolotājs pārbaudīs, analizēs un vērtēs skolēnu pašanalīzes darbus. Jāpievērš uzmanība tam, lai analīze nebūtu formāla. Ik mēnesi skolēni var saņemt noteiktu punktu skaitu par analīzi. Semestra beigās punkti tiek konvertēti atzīmē.

Katru mēnesi skolēni var apkopot analīzes rezultātus, vērtējot, kādas jaunas zināšanas un prasmes iegūtas, bet īpašu vērību pievēršot tam, kas sagādājis grūtības un kas darāms, lai pilnveidotu to vai citu prasmi un paplašinātu zināšanas.

Skolotājam šāds pašvērtējums palīdzēs noskaidrot skolēnu intereses, labāk izprast viņu attieksmi pret mācībām un apgūstamo saturu, kā arī konstatēt mācību problēmas, noskaidrot, kāda palīdzība nepieciešama katram skolēnam, lai sekmētu viņa izaugsmi.

Pošvīrtējums**I. Kas i kai ir**

Datums	Šūnās es:				
	uzzynuoju	īsavuicēju	saprotu	atteisteju	papyldynuoju

II. Kas vēl juodora

Datums	Man vēl:			Kas trauceja īsavuiceit	Vaicuojumi	Kur meklēt padūmu
	juosavuica	juonūskaidroj	juoatkuortoj			

III. Mienesā rezultatu analize

TEMATISKIE LOKI

Kā jau norādīts, mācību saturs ir sakārtots vairākos tematiskajos lokos, izmantojot avota tēlu – tāpat kā avots iztek no zemes dzīlēm, ieplūst upē, dodams valgmī zemei un dzīvīvajai radībai, arī valoda nāk no tautas dzīves un vēstures dzīlēm, veldzēdama mūsu dvēseli.

Bērns šajā pasaulē ienāk kā savas dzimtas turpinātājs, vispirms iepazīstot ģimenes un māju pasauli, pēc tam – tuvāko un tālāko apkaimi, pieaugot gudrībā un apzinoties savu piederību dzimtai, novadam, tautai, valstij. Tāpēc mācību saturs veidots kā bērna izziņas ceļš, piedāvājot skolēniem risināt dialogu ar mācību līdzekļa tekstu un konfrontēt to ar katra individuālo pieredzi. Sarunu uzsāk latgaliešu dzimtas atvase Jānis, kurš ir 4. klases skolēns. Viņš audzis vēsturiski tipiskā latgaliešu ģimenē, kurā kopā dzīvo četras paaudzes – vecvecvecāki, vecvecāki, vecāki un bērni. Kaut arī vecāki ir uzcēlušī jaunu māju, tomēr tā atrodas ļoti tuvu vecāko paaudžu mājai, līdz ar to bērnu komunikatīvajā un vēsturiskās atmiņas veidošanas telpā tiek nodrošināta iespēja ar vecvecāku un viņu vecāku starpniecību iepazīt pagājušā gadsimta un vēl senāku dzīves un darba pieredzi, ieklausīties valodā, uzzināt daudzus mūsdienās maz lietotus vai piemirstus vārdus. Loģiski, ka šādā komunikatīvajā vidē ienāk seniskāka leksika, vēsturiskā informācija, Latgales lauku videi un dzīvesveidam raksturīgais, kam mācību procesā jāpievērš uzmanība, rūpīgi izvērtējot, ko skolēni pazīst, zina un kas viņiem jau vai vēl ir svešs. Nepieciešamības gadījumā jāsniedz papildu skaidrojums, jāpiedāvā vizuālā informācija. Piemēram, runājot par senajiem amatiem un darbarīkiem, vizualizācijai var izmantot Latgales fotoattēlus no *www.zudusilatvija.lv*, atbilstošu materiālu no Latgales kultūrvēstures muzeja (<http://futureofmuseums.eu/wp-content/themes/museum/tour/tour.html>), Nacionālā muzeju krājuma kopkataloga (<http://www.nmkk.lv/Search/ItemSummaryByItemTypesForm.aspx>) u. c. avotiem.

Lauku tēls izvēlēts apzināti, jo tā ir vide, kurā pilnīgāk funkcionē augšzemnieku dialekts vairāku desmitu izlokšņu veidā un kurā attīstījusies arī latgaliešu rakstu valoda. Protams, paralēli ieskanas arī pilsētas notis, tomēr pilsētas vide šajā mācību līdzeklī nav noteicošā. Tā kā mācību līdzekli izmantos ne tikai lauku, bet arī pilsētas bērni, skolotājam vairāk jāaktualizē skolēnu pašu

pieredze, ar jautājumiem un uzdevumiem rosinot viņus stāstīt par to, kas un kā notiek pilsētā. Svarīgi, lai dialogs par pilsētas vidi tiktu risināts arī lauku skolā, izmantojot gan bērnu pieredzi, gan attēlus, fotogrāfijas, filmas utt. Daudz informācijas skolēni var atrast arī elektroniskajā vidē gan Latgales plānošanas reģiona (sk. <https://lpr.gov.lv/>), gan dažādu pilsētu mājaslapā.

Sadarbībā ar citu priekšmetu skolotājiem var rast iespēju pakāpeniski un mērķtiecīgi attīstīt skolēnu prasmi mācīties padziļināti, vienlaicīgi iegūstot informāciju vairāku mācību priekšmetu satura apguvei un izmantojot to atbilstoši dotajiem uzdevumiem. Skolēnu caurviju zināšanu un prasmju attīstīšanai lieti noderēs tuvākas un tālākas ekskursijas, pārgājieni, kuru izglītojošā vērtība būs daudz lielāka, ja šo pasākumu saturu izstrādās un īsteno vairāku priekšmetu skolotāji, iespēju robežās iesaistot arī bērnu vecākus, vecvecākus, kuri, piemēram, var pastāstīt par savu darbu, profesiju utt.

Konkrēto tematu saturs katrā tematiskajā lokā veidots tā, lai skolēni varētu mācīties gan runāt un klausīties, gan lasīt un rakstīt latgaliski, kā arī iegūt nepieciešamo lingvistisko informāciju. Katra tematiskā loka sākumā ir attēls, kas izmantojams sarunai par tajā redzamo šīs tēmas sākumā vai kāda uzdevuma veikšanai vēlāk. Tas var kalpot arī tikai kā ilustrācija. Pirms apgūt piedāvāto saturu, skolēni tiek iepazīstināti ar to, ko viņi katrā tematiskajā lokā uzzinās, mācīsies, apgūs. Savukārt apakšnodaļas jeb stundu temata apguve parasti sākas ar dialogu – skolēniem ierosmei tiek piedāvāti vairāki jautājumi, kuri ievirza sekojošajā mācību materiālā. Pirms stundas ieteicams rūpīgi pārdomāt jautājumus, jo skolēnu dzīves pieredze ir dažāda. Ir svarīgi paredzēt, ka vienam vai vairākiem bērniem var būt svešas tās reālijas, kas skartas jautājumos. Tāpēc būs nepieciešama papildinformācija, vizuālais u. tml. materiāls.

Nemot vērā to, ka mūsdienā bērni nezina daudzu reāliju nosaukumus, tekstos viņi saskarsies ar citu gadsimtu dzīves faktiem, tiek rosināta saruna par attiecīgo vārdu nozīmi. Gatavojoties stundai, skolēni dažkārt var jau mājās noskaidrot šo vārdu nozīmi, klasē to varēs pārrunāt.

Mācību procesā izmantojami arī Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas folkloras ekspedīciju materiāli (videofilmas), kuri sasaucas ar apgūstamo tematu un var palīdzēt skolēniem labāk iepazīt Latgales izlokšņu dažādību, tradīcijas un citas kultūrvērtības.

Mācību līdzekli katrs temats sākas ar tekstu, pirms kura parasti ir norādīts veicamais uzdevums. Teksts var būt arī dziesma, kas sekmē materiāla emocionālu uztveri. Atskaņošanai jāizvēlas kvalitatīvs ieraksts. Visas tekstā norādītās dziesmas lielākoties ir pieejamas vietnē <https://www.youtube.com>. Pirms atskaņot ierakstu, jāpārbauda, vai tas nesākas ar reklāmu, kāds ir tā apkaimes saturs un vizuālais tēls – lai nekas nenovērs skolēnu uzmanību. Ja pieejami kvalitatīvāki CD vai citi ieraksti, labāk izmantot tos. Arī skolēni paši var nodziedāt attiecīgo dziesmu, ja to prot, un iemācīties, ja vēl neprot.

Tekstam seko jautājumi un uzdevumi, kā arī darbs ar valodas materiālu. Ja nepieciešama plašāka lingvistiskā informācija, izmantojami gan ortogrāfijas nosacījumi, kas pieejami vietnē <https://www.lu.lv/filol/latgalistica/doc/LGPNusacejumi.pdf>, gan arī elektroniski pieejamie mācību materiāli:

- ▶ Cibuls, Juris, Leikuma, Lidija. (2003) *Vasals! Latgaliešu valodas mācība*. Rīga: n.i.m.s. (<https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/Vasals.pdf>);
- ▶ Leikuma, Lideja. (1993) *Lementars. Gruomota školuojujīm*. Lielvārde: Lielvārds. [<https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/Gruomota.pdf>]
- ▶ Cybuļs, Jurs, Leikuma, Lideja. (1992) Latgalīšu ābece (*lementars*). 1., 2. daļa. Lielvārde: Lielvārds. [<https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/LgABC1.pdf>; <https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/LgABC2.pdf>]
- ▶ zinātnieku publikācijas (sk. literatūras sarakstu) u. c.

Mācību līdzeklis ir pamatmateriāls, kuru skolotājs var izmantot atbilstoši konkrētajai mācību videi un situācijai.

Sagatavoti arī daži diktāti, kurus skolotāji var izmantot pēc saviem ieskatiem, papildinot tos ar pašu izstrādātiem tekstiem un fragmentiem no latgaliski rakstītiem literāriem darbiem.

Katram tematiskajam lokam izstrādāts pārbaudes darbs un radošs noslēguma darbs, kā arī piedāvāti vērtēšanas kritēriji.

Tā kā mācību satura izstrādes laikā vēl nebija konkrētas informācijas par latgaliešu rakstu valodas apguves iespējām vienotā sistēmā, mācību līdzekli skolēniem nav norādīts, ar kurām darba lapām jāstrādā. Šis lingvodidaktiskais materiāls veidots, lai skolotājiem būtu iespēja dažādot mācību procesu, sekmēt skolēnu patstāvīgā, izziņas un radošā darba prasmju attīstību, individualizēt darbu. Tāpēc, plānojot mācību procesu, darba lapas izmantojamas pēc katra skolotāja ieskatiem. Tās var lietot gan papildus mācību līdzekli piedāvātajam saturam kopumā, gan arī individuāliem darbiem, dodot iespēju pašiem skolēniem izvēlēties veikt papilduzdevumus, gan arī pāru un grupu darbam, piedāvājot katrai grupai strādāt ar savu darba lapu un pēc tam kopīgi iepazīties ar darba rezultātiem.

Tā kā mācību saturs veidots tā, lai rosinātu skolēnu izziņas interesi un sekmētu radošās un analītiskās domāšanas attīstību, gan mācību līdzekli, gan darba lapās ir daudz atbilstošu uzdevumu. Svarīgi, lai skolotājs kļūtu par padomdevēju un mācītu, kā strādāt ar dažādiem informācijas avotiem, noskaidrot to uzticamību, kā veikt aptaujas, apkopot un strukturēt informāciju. Lai sekmīgi attīstītos skolēnu pētnieciskā darba iemaņas, nepieciešams ievadīt viņu darbu zinātniski pareizi. Protams, ņemot vērā bērnu vecumu, zināšanu, prasmju un spēju līmeni. Jāpievērš uzmanība arī tam, kādi ir skolēnu dzīves apstākļi un iespēja mājās izmantot datoru, internetu, dažādu uzziņu literatūru vai strādāt bibliotēkā, datorklasē, un jādiferencē uzdevumi atbilstoši šīm iespējām.

Skolēniem atgādināms, ka mācību procesā iegūtās valodas zināšanas un jaunā kultūrinformācija būs jāizmanto arī vēlāk un noderēs citu mācību priekšmetu apgūvē, tāpēc nepieciešams uzkrāt šo informāciju darba mapēs vai citā veidā. Ieteicams arī sniegt padomus, kā ertāk, pārskatāmāk veidojami dažādi informatīvie palīgmateriāli.

Mācību darba uzdevumi

- ▶ veidot izpratni par vērtībām – mana valsts, mans novads, mana ģimene, Latgales kultūra un tradīcijas,
- ▶ veidot priekšstatu par latgaliešu rakstu valodu kā nozīmīgu latviešu kultūras daļu,
- ▶ attīstīt prasmi uztvert latgaliski runātu un rakstītu tekstu un producēt savus izteikumus mutvārdu un rakstveida formā atbilstoši latgaliešu rakstu valodas normām,
- ▶ veidot skolēniem pamatzināšanas par latgaliešu rakstu valodas gramatisko un leksisko sistēmu,
- ▶ attīstīt skolēnu prasmi runāt un rakstīt latgaliski, ievērojot virsdialektālās normas,
- ▶ rosināt skolēnus izmantot zināšanas par latviešu literāro valodu sekmīgākai latgaliešu rakstu valodas apguvei,
- ▶ attīstīt prasmi veidot dialogu ar dažāda vecuma cilvēkiem, lai iegūtu un sniegtu informāciju, paustu savu attieksmi un viedokli dažādās saziņas situācijās,
- ▶ attīstīt skolēnu prasmi veidot mutvārdu un rakstveida tekstu un izmantot to mācību vajadzībām,
- ▶ radīt skolēniem priekšstatu par tipiskas latgaliešu ģimenes struktūru, sadzīvi un vērtībām laika ritumā,
- ▶ rosināt skolēnus individuāli un sadarbībā ar klasesbiedriem un skolotāju iepazīt latgaliešu rakstu valodas un sava novada kultūras attīstības vēsturi,
- ▶ veidot prasmi saskatīt kopīgo un atšķirīgo latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas sistēmā un attīstībā,
- ▶ veicināt mācību darbībai un ikdienas vajadzībām nepieciešamo zināšanu apguvi par savu novadu un valsti,
- ▶ sekmēt pozitīvas līdzdarbošanās un sadarbošanās prasmes, veicot dažādus izziņas un izpētes uzdevumus,
- ▶ pašvadītās mācīšanās prasmes – pāru darbs, grupu darbs, individuālais darbs,
- ▶ sekmēt skolēnu radošās un analītiskās domāšanas attīstību,
- ▶ attīstīt prasmi izmantot dažādus informācijas ieguves, apkopošanas un analīzes paņēmienus,
- ▶ attīstīt prasmi izmantot elektroniskos resursus latgaliešu rakstu valodas un novada kultūrvēsturiskās informācijas ieguvei,
- ▶ veidot pozitīvu attieksmi pret latgalistikas jautājumu apguvi,
- ▶ veidot toleranci pret citādo un vēlmi izprast atšķirīgo.

Izmantojot šos ieteikumus, kā arī ņemot vērā skolēnu sasniegumus latviešu literārās valodas

apgvē un latgaliešu rakstu valodas apgaves pieredzi, prasmi sazināties kādā no augšzemnieku dialekta izloksnēm, skolotājs izstrādā savu mācību stundu plānojumu, norādot mācību konkrēto saturu, formulējot atbilstošus sasniedzamos rezultātus, izvēloties piemērotākās mācību metodes un metodiskos paņēmienus.

IETEIKUMI DARBU VĒRTĒŠANAI

Tā kā darba lapās doto uzdevumu izpilde tiek vērtēta ar punktiem, tad skolotājs atkarībā no darba satura un klases sastāva šo pāreju no punktiem uz ballēm var variēt. Praksē ir nostiprinājies arī šāds modelis:

100% – 10	50% – 5
90% – 9	40% – 4
80% – 8	30% – 3
70% – 7	20% – 2
60% – 6	10% – 1

Skolēni informējami par to, kas tiks vērtēts punktu skalā, kā, cik bieži punkti tiks konvertēti atzīmēs.

Radošā darba vērtēšanas kritēriji

Punkti	Saturs	Plānojums	Vārdu krājums	Teikums	Ortogrāfija
3	Tematam atbilstošs ar radošu pieeju	Secīgs, loģisks	Bagāts, tematam atbilstošs	Loģiska vārdu kārtība teikumos, dažādi teikumi pēc izteikuma mērķa un uzbūves	Pieļautas 1–3 kļūdas
2	Tematam daļēji atbilstošs, liekā vai nepietiekama informācija	Ir saskatāma domas virzība	Vārdu izvēles neprecizitātes, vārdu atkārtošanās u. c.	Dažas kļūdas loģiskā vārdu kārtībā teikumos, dažādi teikumi pēc uzbūves	Pieļautas 4–5 kļūdas
1	Teksts neatbilst tematam	Grūti izsekot domas virzībai	Nabadzīgs vārdu krājums	Kļūdaina loģiskā vārdu kārtība teikumos, vienveidīgi teikumi pēc uzbūves	Pieļautas 6–8 un vairāk kļūdu

Izmantots: Helviga I., Rakēviča I. Vienota runas un rakstu sistēma pamatizglītības 1.–4. klasē.

Prezentācijas vērtēšanas kritēriji

Punkti	Saturs	Noformējums	Uzstāšanās
3	Saturs atbilst tematam, tajā sniegtā informācija ir saprotama. Radoša pieeja	Prezentācijas noformējums satur daudzveidīgu vizuālo informāciju, kura atbilst saturam	Uzstājoties pārdomāti izmanto sagatavoto uzskates materiālu
2	Saturs atbilst tematam, tajā sniegtā informācija ir saprotama un kodolīga	Prezentācijas noformējums nav pārdomāts. Vizuālā informācija tikai daļēji atbilst saturam	Uzstājoties daļēji atsaucas uz sagatavoto uzskates materiālu
1	Saturs daļēji atbilst tematam, tajā sniegtā informācija daļēji saprotama vai mazsvarīga	Prezentācijas noformējumam nav vienota stila. Prezentācija nesatur vizuālo materiālu	Uzstājoties neizmanto sagatavoto uzskates materiālu

Prezentācijas vērtēšanas tabula

(Tabulu aizpilda pēc vienošanas grupā)

Grupa	Saturs (3 p.)	Noformējums (3 p.)	Uzstāšanās (3 p.)	Kopā grupai (9 p.)
1. grupa				
2. grupa				
3. grupa				
4. grupa				

Pārbaudes darbu vērtēšana

Pārbaudes darbu uzdevumi, izņemot tekstveides darbus, veidoti tā, lai par katru pareizu atbildi skolēni saņemtu 1 punktu, savukārt par kļūdainu vai neizpildītu darbu – 0 p.

Darba nr.	Punkti											
	Atz.	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
1., 2	45	43–45	39–42	35–38	30–34	25–29	20–24	15–19	10–14	5–9	1–4	0
3.	65	61–65	56–60	50–55	43–49	35–42	28–34	21–27	14–20	7–13	1–6	0
4.	38	37–38	35–36	30–34	29–27	24–26	20–23	15–19	10–14	5–9	1–4	0
5.	52	50–52	47–49	44–46	39–43	34–38	29–33	20–28	14–19	7–13	1–6	0
6.	32	32–31	29–30	26–28	22–25	18–21	14–17	11–13	8–10	5–7	1–4	0

Tekstveides darbi tiek vērtēti atbilstoši apraksta vai vēstījuma kritērijiem.

I. MES

Pirmais tematiskais loks *Mes* veltīts tam, lai skolēni risinātu sarunu par sevi kā latgali, aktualizējot piederību ģimenei, novadam kā tautas un valsts daļai, gūstot, iespējams, pirmo priekšstatu par latgaliešu rakstu valodas izveidošanos un latgaliešu personvārdu īpatnībām. Šī saruna risināma priekšstata veidošanas līmenī, jo nākamajās klasēs tā turpināsies, vēršoties plašumā un dziļumā. Šajā posmā svarīgi radīt skolēnos interesi un vēlmi iepazīt latgaliešu rakstu valodu un savu dzimto novadu. Saruna par šiem jautājumiem risināma, mācot skolēnus skatīt tos Latvijas un latviešu valodas kopainā, jo skolēnu novada identitāte veidojama kā Latvijas identitātes dabisks komponents, kā daļa no veseluma. Turklāt visa mācību procesā risināms dialogs ne tikai par Latgali un tās pasaulainu, bet arī par citiem Latvijas novadiem, meklējot kopīgo, saskares punktus un atklājot unikālo, katram novadam raksturīgo. Protams, gan informācija, ko piedāvāsim skolēniem, gan skolā un mājās veicamie uzdevumi samērojami ar skolēnu vecumam raksturīgajām spējām un uztveres līmeni. Jāņem vērā arī tas, ka klasē var būt skolēni, kuri nenāk no latgaliešu ģimenēm, nerunā nevienā no augšzemnieku dialekta izloksnēm, tāpēc šiem bērniem jāsniedz papildatbalsts gan valodas apguvē, gan latgaliskās vides iepazīšanā. Viņu valodas un kultūras, ģimenes tradīciju pieredze izmantojama starpkultūru dialoga veidošanā.

Pirms pievērsties mācību tematu apguvei, ieteicams risināt sarunu par to, kā skolēni uztvēruši viņiem veltīto uzrunu mācību līdzekļa sākumā, pie kādām atziņām nonākuši, kā arī pārrunāt šī darba moto – Daniela Greča dzejas rindas, kuras, no vienas puses, sasauca ar ievada patosu, no otras, gūst atbalsi latgaliešu tautasdziesmā „Olūteņam”.

1. Kur mes dzeivojam

Temata *Kur mes dzeivojam* apguvi var sākt divējādi – vispirms izpētīt Latvijas karti, kurā iezīmētas kultūrvēsturisko novadu robežas, un tad risinot dialogu, kura ierosmei piedāvāti jautājumi. Jāparedz, ka daļai skolēnu varētu sagādāt grūtības atbildēt uz 5. un 6. jautājumu. Tāpēc ieteicams sagatavot atbilstošu ilustratīvo materiālu un parādīt kaut dažas grāmatas par Latgali, atsaukt atmiņā dziesmas un norunāt kādu dzejoli, piemēram, izmantojot mācību līdzekli „Latgaliešu literatūra” (Kursīte, Stafecka 1995), „Latgale: Valoda, literatūra, folklorā” (Kursīte, Stafecka 2003), dzejas un foto albumu „Latgales sirdspuksti” (2015) vai citus avotus.

Lai uzrunātu skolēnus emocionāli un aktualizētu viņu uztverē šī **mācību** līdzekļa konceptuāli nozīmīgo tēlu, sākotnējā saruna ievirzāma tā, lai varētu viegli pāriet uz dziesmas „Olūteņš” klausīšanos un līdzī dziedāšanu.

Pēc dziesmas noklausīšanās skolotājs, ja vēlas, var risināt īsu sarunu par tās saturu, vai arī

plūdeni pāriet pie teksta lasīšanas un uzdevumu veikšanas.

Dziesmas vārdu autore ir Latgales dzejniece Emīlija Kalvāne (1944–2014). Mūzikas autore ir Rasma Kulamova.

E. Kalvāne dzimusi Ludzas rajona Mērdzenes pagasta Stiglavā. 1958. gadā pabeigusi Stiglavas septiņgadīgo skolu. No 1964. gada dzīvojusi Rīgā, darbojusies Mirdzas Ķempes vadītājā jauno autoru apvienībā. Viņas pirmie latgaliski rakstītie dzejoļi parādās pagājušā gadsimta 90. gadu vidū dažādos periodiskajos izdevumos. 2003. gadā tie tiek apkopoti dzejoļu krājumā „Lobuo diņa”. Daudzi E. Kalvānes dzejoļi to muzikalitātes dēļ kļuvuši par dziesmām.

Dziesmas vārdus viegli sasaistīt ar temata saturu un risināt sarunu par Latviju, tās kultūrvēsturiskajiem novadiem, Latgali un tajā dzīvojošo skolēnu vienaudža Jāņa ģimeni. Šajā stāstā iekļauta arī atsauce uz otru dziesmu „Latgale” (<https://youtu.be/c6PxGtTHrns>), kuras vārdu autore ir latgaliešu dzejniece Marta Bārbale (1933–2003). Mūziku komponējis Jānis Sprukulis, to pirmie izpildīja mūzikas grupa „Leijerkastnieki”.

Marta Bārbale dzimusi 1933. gada 8. februārī Barkavas pagasta Murmastienes ciema „Skalbjudambjos” zemnieku ģimenē. Mācījusies Murmastienes septiņgadīgajā skolā, Varakļānu vidusskolā. 1957. gadā beigusi Latvijas Valsts Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultāti.

Pirmais M. Bārbales dzejolis nodrukāts žurnālā „Karogs” 1954. gadā, bet pirmais dzejoļu krājums „Zeme rūgst” izdots 1960. gadā. Vēlāk sekojuši vairāki krājumi. Latgaliski rakstītie dzejoļi iekļauti izlasē „Dvēselīte mana”. Dzeju publicējusi latgaliskajos laikrakstos „Latgolas Bolss” un „Mōras Zeme”, žurnālā „Jaunō Dzeive”.

Šo dziesmu skolēni var noklausīties mājās kopā ar ģimenes locekļiem un pārrunāt tās saturu. Mājasdarba apjoms ir atkarīgs no skolēnu mācāmības līmeņa, konkrētās situācijas, tāpēc uzdevumos nav norādes iedziļināties dziesmas saturā šajā vecumā.

Lai veidotos pareiza izruna, ieteicams tekstu lasīt skaļi. Ja skolēns kļūdās, vēlams uzreiz nepārtraukt un nelabot kļūdu, bet to darīt, kad skolēns pabeidzis savu teikumu. Vislabāk, ja skolotājs pats izlasa attiecīgo teikumu, pēc tam to atkārtoti kopā ar skolēniem.

Tālāk seko darbs ar tekstu: kritiskās domāšanas attīstīšanās procesā tiek piedāvāts ELDA (*efektīva lasīšana un domāšana*) piezīmju jeb INSERT paņēmieni (*Interactive Notation to Effective Reading and Thinking*). Skolotājs aicina paņemt zīmuli vai pildspalvu un vienojas ar skolēniem par zīmēm, kuras tiks izmantotas, lasot tekstu ar izpratni. Tās būs kopīgs informatīvs līdzeklis, ko izmantos gan savstarpēji saistītās, gan individuālās mācībās. Piemēram, skolēns, lasot tekstu, atzīmē lappuses malās ar „+” – saprotu, tas man zināms, ar „!” – jauna informācija, ar „?” – kaut kas nav skaidrs vai man ir jautājums par to, ar „–” – nesaprotu. Kad teksts apstrādāts šādā veidā, skolēni var ātrāk un precīzāk atbildēt uz apkopojošiem jautājumiem pēc teksta. Iespējams, sākotnēji darbs veiksies lēnāk, bet, kad bērni būs pieraduši, darbs raisīsies ātri un produktīvi.

Skolotājs noskaidro nesaprotamo, uzklausā skolēnu jautājumus (ja izmantotas jautājuma zīmes). Uz jautājumiem atbild ne tikai pedagogs, bet arī paši skolēni, ja citi tai vietā ielikuši „+” zīmi. Tā ir aktīvā lasīšana, un šāda pieeja veicina aktīvu, reflektējošu dialogu ar tekstu, sekmē prasmī analītiski vērtēt teksta saturu un aktīvi domāt līdzī. Tā sekmīgi izmantojama detalizētas lasīšanas gadījumā, kad teksts tiek iepazīts lēni un rūpīgi, cenšoties to pilnībā saprast.

Caurskatot tekstu, var izmantot tikai pāris zīmes, ar kurām norāda konkrētos nepieciešamos faktus.

Savukārt izzinošās lasīšanas gadījumā var izstrādāt šo apzīmējumu variāciju, lai norādītu svarīgāko un mazāksvarīgo, zināmo un jauno informāciju.

Izmantojot referatīvo lasīšanu, atzīmē tikai būtiskāko, kas noderēs, veidojot kopsavilkumu.

Tādējādi skolēni attīsta tekstpratību, mācoties saskatīt gan autora komunikatīvo nolūku, gan teksta galvenās idejas un to atklāšanas paņēmienus, valodiskos līdzekļus, kā arī konstatējot, ko tieši nesaprot, lai varētu to noskaidrot.

Pēc teksta doti jautājumi komunikācijas prasmju attīstīšanai. Skolēni atbild uz jautājumiem, izmantojot no teksta iegūto informāciju, mācās izteikt savu viedokli, nepārtraucot klasesbiedrus un pieņemot citu domas. Ieteicams atbildot veidot pilnus teikumus, šādā veidā attīstot gan lingvistisko, gan komunikatīvo kompetenci.

Šādi var strādāt ar daudziem tematiem.

Nākamajā nodarbībā, pirms pievērsties gramatikas jautājumiem, stundas ievadā ierosināšanas fāzē var risināt sarunu gan par dziesmu „Olūteņam”, gan „Latgalei”. Šajā dziesmā daļai skolēnu svešs būs vārds *dzelvērte* ‘varavīksne’. Abos skaņdarbos dzirdams 1. deklinācijas lietvārds *azars*, ko var izmantot pārejai uz gramatikas jautājumu apguvi un vingrinājumu veikšanu.

Mācību procesā īpaša vērība veltāma patskaņa *o* un divskaņa *uo* izrunai un grafēmiskajam atspoguļojumam. Kaut arī *Nosacījumos* ir pieļauta iespēja divskani *uo* pierakstīt ar grafēmu *ō*, mūsdienu mācībās ievērojams pamatnoteikums – divskanis rakstāms ar diviem burtiem (*uo*). Grafēma *ō* (*uo*) ir latgaliešu rakstu valodas kultūrvēsturiskais mantojums, ko lietoja senākos rakstos, daži autori to arī mūsdienās (ievērojot t. s. Stroda ortogrāfijas normas), bet skolēniem jāapgūst triju grafēmu (*o* – īsā patskaņa, *ō* – garā patskaņa un *uo* – divskaņa apzīmējums) atbilstīgs lietojums. Tā kā šīs fonēmas svarīgi šķirt, jo to lietojums ietekmē vārda jēgas uztveri, tad arī turpmākajās stundās turpināms darbs, lai nostiprinātu skolēnu prasmi korekti izmantot šos skaņu apzīmējumus. Te lieti iederēsies dažādi ortoepijas vingrinājumi, ko skolotājs var sagatavot kopā ar skolēniem, – fonoloģiskas vārdu spēles, skaitāmpantiņus u. c.

Latgaliešu rakstu valodā izrunā visi līdzskaņi ir cieti vai mīkstināti (mīksti). Mīksto līdzskaņu burtus *g, k, l, ņ* raksta, kad aiz tiem ir *a, ā, au, o, u, ū, uo*: *kuģa, Kuzāns, ļaut, ņaudēt, pļuove*, datīvā *rūtaļom*, lokatīvā *Seiļūs*. **Līdzskaņu burtus nemīkstina, kad aiz tiem ir *e, ē, i, ī* vai *ei, ie, iu*: *saule, lēkt, likt, kugis, likt, neit, lieni, kiula, šliukt*.** Mīksto līdzskaņu burtus raksta,

kad aiz tiem ir vai vēsturiski ir bijušas palatālas (mīkstas) skaņas: *atpakaļ, seņ, bruoļs* (bet *bruoli*), *akmiņs* (bet *akmini*), *viļņs* (bet *viļni*), *engeļs* (bet *engeli*), *ceļt, maļt, suns, pīkaļne, Aņce, Jaņcs* u. tml. Līdzskaņu burtus *l* un *n* nemīkstina svešvārdos: *kultura, instituts, inteligence, tolerance*² u. tml.

Lai nostiprinātu skolēnu prasmi ievērot mīksto līdzskaņu burtu lietošanas normas, papildus var piedāvāt dažādus īsus rakstu darbus, diktātus u. tml.

Skolēniem tiek piedāvāts arī mācīties locīt 2. konjugācijas darbības vārdus, paraugam izmantojot vārdu *dzeivuo*t, jo tas šajā tematiskajā lokā tiek bieži lietots. Tā kā latviešu literārās valodas stundās darbības vārdu formu paradigmas sistemātiska apguve parasti notiek 7. klasē, šeit nevaram ievērot pēctecības principu – zināšanas latviešu literārajā valodā > zināšanas latgaliešu rakstu valodā. Tāpēc lingvistiskā informācija sniedzama pēc iespējas vienkāršāk. Kā zināms, darbības vārds ir gramatisko kategoriju un formu ziņā bagātākā vārdšķira. Tā apguvi sarežģī arī tas, ka darbības vārda tagadnes, pagātnes un nākotnes formu veidošanā pastāv atšķirības ne tikai starp latviešu literārās un latgaliešu rakstu valodas sistēmu, bet arī starp augšzemnieku dialekta izlokšņu un latgaliešu rakstu valodas personu formu paradigmu.

Darbības vārdus iedala 3 konjugācijās atbilstoši to uzbūvei un locīšanas īpatnībām. Tā kā apguves ziņā vienkāršāka ir 2. konjugācijas paradigma, tā tiek dota vispirms.

Pie otrās konjugācijas pieder ar piedēkļiem **–ei–, –ē–, –uo–** atvasināti darbības vārdi, kam tagadnē un pagātnē ir vienāds zilbju skaits.

Piemērs

peļneit (tagadnē *peļneju* – pagātnē *peļneju*), *meklēt, nameklēt, nūsameklēt, dzeivuo*t (tagadnē *dzeivoju* – pagātnē *dzeivuoju*), *staiguo*t, *pastaiguo*t, *pasastaiguo*t.

Otrās konjugācijas darbības vārdus iedala trijās grupās.

1. Pie 1. grupas pieder darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar izskaņu

- **–uot** un
- **–ynuot** (latviešu literārajā valodā tie pieder pie 3. k.).

Piemēram:

dūmuot – *dūmoju* – *dūmuoju*

*maluo*t – *maloju* – *maluoju*

ratynuot – *ratynoju* – *ratynuoju*

Šiem darbības vārdiem tagadnē un pagātnē ir piedēklis **–j–**.

Pēc 2. konjugācijas 1. grupas parauga loka darbības vārdu *dabuo*t.

² Lingvistiskā informācija šeit un turpmāk sagatavota pēc: Cibuļš J., Leikuma L. *Vasals! Latgaliešu valodas mācība*. Rīga: N. I. M. S., 2003; Leikuma Lidija. *Latgalīšu volūda 1 : Intensīvā mācību kursa materiāli*. Sanktpēterburga: Sanktpēterburgas Universitātes Filoloģijas fakultāte, 2003.

Pagātnē tiem iespējams arī senais piedēklis **-ov-**, ko vēl arvien aktīvi izmanto Dienvidlatgalē. Piemēram: *dūmovu, malovu, ratynovu*.

No normatīvā viedokļa nav nekādu iebildumu pret formu ar pagātnes piedēkli **-ov-** lietošanu.

Pie šīs grupas pieder darbības vārdi:

baruot, bāduot, bolsuot, broduot, cyluot, daudzynuot, dzonuot (dzenāt), *gauduot, globuot, guoduot* (gādāt, atcerēties), *īskuot, kiukuot, klabynuot, klaiguot, kolpuot, kopuot, labynuot, laidynuot* (kausēt), *moksuot, mūdynuot, nosuot* (nēsāt, valkāt), *plyukuot, pyutynuot, puškuot, putynuot, ratavuot* (glābt), *sejuot, spītuot, steīpuot, sukuot, sutynuot, šaravuot* (berzt), *tīsuot, vaicuot* (vaicāt, meklēt), *volkuot, žāluot* u. c.

2. Pie 2. grupas pieder darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-eit**, piemēram, *pieteit, gataveit, lileit, medeit, miereit, mireit* 'mierināt', *pesteit, suoleit, svieteit, teireit, vieteit, zeļteit, zibsneit*.

Fonētisko pārmaiņu rezultātā tiem tagadnes un pagātnes formās veidojas piedēklis **-ej-**.

Locīšanas paraugs:

D. v.	persona	tagadne	pagātne	nākotne
peļn-ei-t	es	peļneju	peļneju	peļneišu
	tu	peļnej	peļneji	peļneisi
	jis, jei; jī, juos	peļnej	peļneja	peļneis
	mes	peļnejam	peļnejom	peļneisim
	jius	peļnejat	peļnejot	peļneisit

3. Pie trešās grupas pieder darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-ēt**, piemēram, *audzēt, auklēt, braukalēt, čupinēt* 'taustīt', *ecēt, deļdēt, dzeltēt, dzenēt, gavēt, juodelēt, kaltēt, kuosēt, kuopelēt, mērcēt, myurēt, plepinēt* '1. burbuļot (par biežputru), 2. plāpāt', *raudzēt, revēt, ryusēt, saļdēt, skraidelēt, skuobēt, slavēt, šketerēt, traucēt, veilēt, velēt, zeimēt*.

Arī šīs grupas darbības vārdiem celmā notiek fonētiskas pārmaiņas un tagadnē ir piedēklis **-ej-**, pagātnē vienskaitļa 1. un 2. personā **-iej-**, pārējās **-ēj-**.

Otrās konjugācijas darbības vārdiem **tagadnes** daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-am, -at**, bet **pagātnes** daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-om, -ot**.

Piemērs

staiguot – staigojam – staigojat, meklēt – meklejam – meklejat, dūmuot – dūmojam – dūmojat, staiguot – staiguojam – staiguojat, baruot – baruojom – baruojot, meklēt – meklējom – meklējot.

Visiem darbības vārdiem nākotnes 3. personas piedēklis **-s-** izrunā **vienmēr ir miksts**.

Locīšanas paraugs:

D. v.	persona	tagadne	pagātne	nākotne
run-uo-t	es	runoju	runuoju	runuošu
	tu	runoj	runuoji	runuoši
	jis, jei; jī, juos	runoj	runuoja	runuos
	mes	runojam	runuojom	runuosim
	jius	runojat	runuojot	runuosit
maud-ynuo-t	es	maudynoju	maudynuoju	maudynuošu
	tu	maudynoj	maudynuoji	maudynuoši
	jis, jei; jī, juos	maudynoj	maudynuoja	maudynuos
	mes	maudynojam	maudynuojom	maudynuosim
	jius	maudynojat	maudynuojot	maudynuosit

D. v.	persona	tagadne	pagātne	nākotne
kav-ē-t	es	kaveju	kavieju	kaviešu
	tu	kavej	kavieji	kaviesi
	jis, jei; jī, juos	kavej	kavēja	kavēs
	mes	kavejam	kavējom	kavēsīm
	jius	kavejat	kavējot	kavēsīt

Lai nostiprinātu skolēnu zināšanas par Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem un attīstītu prasmi strādāt ar karti, patstāvīgi iegūt informāciju un izmantot to mācību uzdevumu veikšanai, veidojot mērķtiecīgi adresētu monologu vai dialogu par savu novadu vai dzīves vietu, kā arī attīstītu prasmi sagatavot jēgpilnus jautājumus, izmantojamas trīs darba lapas. Šis darbs plānojams atbilstoši skolēnu mācīšanās stilam un iespējām. Darba lapas var izmantot arī citiem tematiskajās stundās ar mērķi aktualizēt un nostiprināt iepriekš apgūtās zināšanas un prasmes.

Pirms dot skolēniem **1. darba lapu** *Latgolys karte*, jāpārrunā jēdziena *novads* [<http://tezaurus.lv/ml/vv/>] divējāda lietojums mūsdienās. Ja agrāk šis vārds parasti tika attiecināts uz Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem Kurzemi, Latgali, Sēliju, Vidzemi, Zemgali, tad mūsdienās tas biežāk tiek lietots, runājot par administratīvu teritoriju, kura izveidota, apvienojoties pagastiem, pilsētām vai pagastiem un pilsētām, un kurā ir viena vietējā pašvaldība.

1. darba lapā *Latgolys karte* norādītos uzdevumus ieteicams veikt mājās, bet skolā pārrunāt darba rezultātus.

Lai attīstītu klausīšanās prasmi un klausītāja kultūru, skolēniem uzmanīgi jāseko klasesbiedru stāstījumam, fiksējot pierakstos faktus, kuru nav viņu tekstā, atzīmējot būtiskāko utt., kā arī uzrakstot katram runātājam vismaz vienu jautājumu. Mājasdarba pārbaudi var veikt arī citādi, piemēram, izmantojot paņēmieni *ELDA*, *piezīmes uz lappuses malām* vai *autora krēsls*.

Darba lapās ietvertu uzdevumu veikšanai var veltīt arī īpašu stundu.

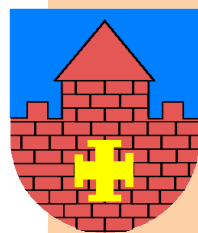
Latgales pilnīgākai iepazīšanai paredzēta arī 2. un 3. darba lapa *Latgolys piļsātu gerbūni un Muna dzymtuo vīta*.

Strādājot ar šo materiālu, jānoskaidro, ko skolēni zina par ģerboņiem, kā saprot to funkcijas un vizuālā tēla simboliku.

Veicot 2. darba lapas uzdevumus, skolēniem jāsniedz šādas atbildes:

1. uzdevums.

1.	2.	3.	4.
<i>Bolvi</i>	<i>Kuorsova</i>	<i>Ludza</i>	<i>Leivuoni</i>
5.	6.	7.	8.
<i>Kruoslova</i>	<i>Dagda</i>	<i>Zylupe</i>	<i>Daugovpiļs</i>
9.	10.	11.	12.
<i>Viļaka</i>	<i>Rēzekne</i>	<i>Varakļuoni</i>	<i>Preiļi</i>
13.	14.	15.	16.
<i>Cēsis</i>	<i>Talsi</i>	<i>Viļāni</i>	<i>Jelgava</i>

2. uzdevums. Attēlos redzami trīs citu novadu pilsētu ģerboņi:

13. Cēsis, 14. Talsi, 16. Jelgava. Cēsis ir Vidzemes, Talsi – Kurzemes, Jelgava – Zemgales pilsēta.

3. uzdevums. Nav radzams Krustpils ģerbonis. **Krustpils** ir Jēkabpils pilsētas daļa Daugavas labajā krastā. 1920.–1962. g. bija patstāvīga pilsēta.

Veicot 3. darba lapas *Muna dzymtuo vīta* uzdevumus, skolēni iepazīst gan Latvijas kultūrvēsturisko novadu, gan Latvijas, Igaunijas un Lietuvas ģerboņus un attīsta prasmi iegūt konkrētu informāciju par ģerboņu simboliku. Būtisks darba aspekts ir saruna par vikipēdijas izmantošanu informācijas ieguvei. Tā kā latviešu valodā šī resursa izstrāde nav zinātniski pamatota, tā izmantošana arī uzskatāma par nevēlamu. Skolēni var lietot attiecīgo vietni, lai iegūtu informāciju par avotiem, kuros meklējams speciālistu viedoklis. Lieliski, ja skolas bibliotēkā pieejama Imanta Lancmaņa grāmata *Heraldika*. (Rīga: Neputns, 2007).

Lai skolēni varētu atbildēt uz 7. jautājumu, rosināms domāt par to, ka attēlos redzami gan valstu, gan citu administratīvu vienību, gan Latvijas un citu valstu ģerboņi.

1. Ketleru dzimta	2. Lietuva	3. Latvija	4. Igaunija
5. Latvijas Republikas papildinātais mazais ģerbonis	6. Latvijas Republikas mazais ģerbonis	7. Vidzeme	8. Kurzeme
9. Zemgale	10. Latgale	11. Polija	

Par Latvijas ģerboni, tā variantiem un vēsturisko novadu ģerboņiem plašāk var lasīt arī: <https://likumi.lv/doc.php?id=246381>.

2. Kas mes asam

Lai skolēniem veidotos priekšstats par savām etniskajām saknēm, to, kā veidojusies latviešu valoda, kā radusies latgaliešu rakstu valoda, mācību saturā ietverts īss, kompakts ieskats par ciltīm, kuras šeit apmetušās uz dzīvi. Mācību stundā var izmantot gan izdevumā piedāvāto karti, gan arī citas kartes, lai skolēni gūtu ieskatu par lībiešu un latviešu cilšu pārvietošanos. Ja iespējams, šo stundu var vadīt sadarbībā ar vēstures skolotāju, kas skolēniem saprotamā veidā varētu pastāstīt par dažiem latviešu etnoģenēzes jautājumiem.

Pirms teksta lasīšanas skolotājs jautā skolēniem, kādas asociācijas izsauc teksta virsraksts. Iespējamās pat visnegaidītākās atbildes.

Skolēni lasa tekstu skaļi – 1. tematiskajā lokā ieteicams visus tekstus lasīt skaļi. Pēc tam, izmantojot ELDA paņēmieni, skolēni lasa tekstu patstāvīgi.

Skolotājs aicina bērnus sadalīties pāros vai grupās (vai arī sadala pats), un skolēni pierakstu burtnīcās izraksta jēdzienus – *somugri, lībieši, latvieši* utt. Pāros vai grupās skolēni mēģina skaidrot šos jēdzienus. Ja kādam pārim vai grupai neveicas ar skaidrošanu, skolotājs palīdz tos noskaidrot, iedrošinot ar jautājumiem, atsaucot atmiņā jau zināmo. Šajā posmā var mācīt skolēnus rīkoties ar mobilo telefonu IT prasmju attīstīšanai. Skolotājs var aicināt skolēnus izmantot mobilo telefonu un pastāstīt, kā atrast informāciju. Iespējams, ka daļai skolēnu tas būs jaunums, jo šajā vecumā, kā rāda pedagoģiskā pieredze, bērni mobilo telefonu parasti izmanto spēlēm.

Ievadjautājumi uztverami plašākā un šaurākā izpratnē. Pirmkārt, ar vārdu *apleicīne* saprotama skolas, skolēnu dzīves vietas apkaime, ciema apkaime, pilsētas vide. Otrkārt, pirmo jautājumu var uztvert arī plašākā nozīmē un runāt par to, kādu tautību cilvēki dzīvo ap Latgali un Latviju kopumā. Tāpēc šī temata apgūvē īpaša vērība pievēršama sociolingvistiskajam aspektam.

Latgales apdzīvotās vietas ir etniski dažādas – dažas ir gandrīz monoetniskas, savukārt citviet dzīvo dažādu tautību cilvēki un skolēni dzird dažādas valodas. Arī vienā klasē var mācīties dažādu etnosu bērni, kuri var demonstrēt savu dzimto valodu. Ja skolēni nevar atbildēt uz 4. jautājumu, skolotājs var norādīt, ka atbilde tiks iegūta, lasot mācību materiālu.

Jautājumi par hroniku un Livonijas Indriķi nav paredzēti skolēnu informētības pārbaudei, jo šajā vecumā viņiem vēl nav attiecīgo zināšanu. Tāpēc skolotājam īsumā jāpaskaidro gan tas, kas ir hronika, jo jēdziena izpratne skolēniem būs nepieciešama, lai veiktu uzdevumu, gan tas, ko sauca par Livoniju [<https://www.letonika.lv/groups/?title=Livonija/32135>], kas bija Indriķis [http://vesture.eu/index.php/Indri%C4%B7a_hronika]. Var izmantot vārdnīcu, kas ietilpst

mācību līdzekļu komplektā.

Dialogā ar skolēniem pievēršama uzmanību vārdu *latgali* un *latgališi* lietojumam, jo mūsdienās bieži vērojamas neprecizitātes to izmantojumā. Tiesa, skolotājam jāapsver, vai skolēni ir gatavi apgūt minēto informāciju, vai varbūt vēl pārāgi par to runāt.

Vārds *latgali* izmantojams tikai un vienīgi senās baltu cilts nosaukšanai [<http://tezaur.lv/#/sv/latga%C4%Bci>], savukārt *latgališi* attiecināms uz Latgales pamatiedzīvotājiem – latviešu tautas daļu [<http://tezaur.lv/#/sv/latgalie%C5%A1i>].

Ilgus gadus Latgales latviešus dēvēja par *inflantiešiem*, tad – *vitebskiešiem*. Francis Kemps 1900. gadā sabiedriskās domas aprītē ieviesa apzīmējumu *latgalieši* un tās apdzīvotā novada vārdu *Latgale*, lietojot tos savās pastkartēs un vēlāk – rakstos presē un grāmatā „Latgalieši” [<http://www.lsm.lv/raksts/dzive—stils/vesture/francis-kemps—latgalietis-kurs-savu-dzivi-veltijis-latgales-interesem.a226321/>].

Apzīmējums *latgalieši* pirmo reizi, iespējams, lietots 1883. gadā, kad Matīss Siliņš, latviskojot *Indriķa hroniku*, lieto jēdzienus *Latgale* un *latgalieši*, attiecinot šos vārdus uz seno latgaļu cilti. Pamazām šis termins ieviesās – tā sāka dēvēt Latgales latviešus. Savukārt latgalieši pārējos latviešus sauca par *baltiešiem* – Baltijas guberņu (Kurzemes un Vidzemes) iedzīvotājiem.

Trimdas pētnieki un arī daži Latvijas autori mūsdienā Latgales iedzīvotāju apzīmēšanai lieto terminu *latgaļi*, tā radot dažādus pārpratumus, jo vārdu *latgaļi* jeb *letgaļi* vēsturnieki attiecina tikai uz seno latgaļu cilti (Salceviča 2005: 13).

Šajā stundā skolēni mācās locīt 1. un 2. deklinācijas lietvārdus, izmantojot paraugu.

Pie **pirmās deklinācijas** pieder vīriešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-s (-ys)** vai **-š**, piemēram: *rods, tāvs, Aivars, Odums, Strods, kolns, kūks, kuorklys; ceļš, teļš, viļceņš, zareņš*.

Latgaliešu rakstu valodā ar galotni **-s** lieto lietvārdus *kars* ‘karš’, *kumeļš* ‘kumeļš’, *vars* ‘vars’; *vijs* ‘vējš’, izloksnēs *ceļš* ‘ceļš’, *teļš* ‘teļš’.

Pēc pirmās deklinācijas parauga lokāmi bijušie trešās deklinācijas lietvārdi *mads* ‘medus’, *tiērgs* ‘tirgus’, *lads, leits* u. c.

Deminutīvus darina ar izskaņu **-eņš**.

Pie **otrās deklinācijas** pieder vīriešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-is** vai **-s** (< **-is**), piemēram, *eļksnis* ‘alksnis’, *gruobeklis* ‘grābeklis’, *mieness, ruociņš* ‘rācenis’, *suņš*.

Daudziem otrās deklinācijas lietvārdiem, piemēram, *kupris, vepris*, kā arī ar piedēkļiem **-kl-** (*ierklis* ‘airis, irklis’, *krauklis, krieklis* ‘vecs, slimīgs cilvēks, zirgs’, *kryuklis*), **-sl-** (*greislis, gryuslis, kauslis, kuopslis, pyuslis*), **-sn-** (*zibsnis* ‘zibens’), **-ekl-** (*paiseklis* ‘mīstiklas’, *siedeklis*), **-iekl-** (*kavieklis*), **-ūkl-** (*barūklis, dzeivūklis, gramūklis, stuovūklis, veistūklis*), **-ekn-** (*staipeknis*), **-iekn-** (*audzieknis*) atvasinātiem vārdiem nominatīvā galotne **-is** saglabājas. Tomēr vēl vairāk ir to lietvārdu, kam galotnē **-is** patskani **i** izlaiž, piemēram, *bolūds, brīds* ‘briedis’, *ceiruļš, ežmaļš* ‘eža’, *kuoss* ‘kāsis’, *luocs, puiss* ‘puisis, vīrietis’, *sātmaļš* ‘sēta’, *uopss, uozs, vecs, viezs*.

Deminutīvus darina ar izskaņu **-eits**: *bolūds – bolūdeits, ezs – ezeits, strikis // stričs – strikeits*

// *stričēits, suņš – suneits, vecs – veceits, vierss – vierseits, zuogis // zuodžs – zuogeits // zuodžeits*.

Otrās deklinācijas lietvārdu vienskaitļa nominatīva galotni **-s** izrunā mikstina. Vājš mikstinājums ir vienīgi tajos lietvārdos, kam sakne beidzas ar **č** vai **dž**, piemēram, *kačs, streičs, zuodžs*.

Vienskaitlis					
N.	bruoļs	kačs	akmiņs	ūss	dzeļzs
Ģ.	bruoļa	kača	akmiņa	ūša	dzeļža
D.	bruoļam	kačam	akmiņam	ūšam	dzeļžam
A.	bruoli	kači	akmini	ūsi	dzeļzi
I.	ar bruoli	ar kači	ar akmini	ar ūsi	ar dzeļzi
L.	bruolī	kači	akminī	ūsī	dzeļzī
V.	bruoļ!	kači!	akmiņ!	ūsi!	dzeļzi!

Daudzskaitlis					
N.-V.	bruoli	kači	akmini	ūši	dzeļži
Ģ.	bruoļu	kaču	akmiņu	ūšu	dzeļžu
D.	bruolīm	kačīm	akminīm	ūšīm	dzeļžīm
A.	bruoļus	kačus	akmiņus	ūšus	dzeļžus
I.	ar bruolīm	ar kačīm	ar akminīm	ar ūšīm	ar dzeļžīm
L.	bruoļūs	kačūs	akmiņūs	ūšūs	dzeļžūs

Vienskaitlis				
N.	tāvs	vijs	kuorklys	ceļš
Ģ.	tāva	vijs	kuorkla	ceļa
D.	tāvam	vijs	kuorklam	ceļam
A.	tāvu	vijs	kuorklu	ceļu
I.	ar tāvu	ar vijs	ar kuorklu	ar ceļu
L.	tāvā	vijs	kuorklā	ceļā
V.	tāv! // tāvs!	vijs!	kuorkl!	ceļ!

Daudzskaitlis				
N.-V.	tāvi	vijs	kuorkli	ceļi
Ģ.	tāvu	vijs	kuorklu	ceļu
D.	tāvim	vijs	kuorklim	ceļim
A.	tāvus	vijs	kuorklus	ceļus
I.	ar tāvim	ar vijs	ar kuorklim	ar ceļim
L.	tāvūs	vijs	kuorklūs	ceļūs

Tā kā skolēniem jāradinās izvērtēt savu mācību darbību un rezultātus, tad refleksijas fāzē pēc pirmās stundas bērni var, piemēram, uz līmlapiņām uzrakstīt, kas viņiem vislabāk patika vai ko pilnīgi jaunu uzzināja. Otrās stundas beigās ieteicams atvēlēt laiku, lai kopā ar skolēniem pašvērtēšanas tabulā aizpildītu pirmo stundu izvērtējuma sadaļas, sniedzot viņiem nepieciešamo atbalstu. Turpmākajā mācību procesā šo darbu skolēni varētu veikt lielākoties mājās. Skolā

laiku pa laikam var izmantot sporādiskuma principu, t. i., aicināt skolēnus aizpildīt tikai kādu no pašvērtējuma lapas sadaļām un īsi pārrunāt šo vērtējumu. Refleksijai stundā atvēlamas dažas minūtes, tāpēc jāpārdomā, kādā veidā aktualizēt skolēnu apziņā pašu svarīgāko, kas mācību procesā bija jāapgūst. Tā kā katram skolotājam ir savi paņēmieni, kā dažādot refleksijas fāzi, padarot to ne tikai interesantu, bet arī lietderīgu, turpmāk šis aspekts netiks skatīts.

3. Kai mes runojam

Temata *Kai mes runojam* apgūvē pievēršama uzmanība tam, ka skolēni, kuri mājās runā latgaliski, saziņā izmanto dzimto izloksni. Svarīgi panākt, lai bērni apzinās, ka tā ir mūsu kultūras vērtība, kas saglabājama un nododama tālāk, ka tieši izloksnes ir normētās valodas dzīvības saknes. Tieši tāpat kultūras vērtība ir latgaliešu rakstu valoda un latviešu literārā valoda. Katram no šiem latviešu valodas paveidiem ir savas funkcijas. To izpratnē skolēni arī pakāpeniski ievadāmi.

Temata ievirzes jautājumi ierosināšanas fāzē ļauj skolotājam veidot ar skolēniem iekšskultūras un starpkultūru dialogu, bērniem saprotamā veidā noskaidrot latviešu valodas paveidu lomā ikdienas un oficiālajā saziņā, akcentēt nepieciešamību vienlīdz labi prast latgaliešu rakstu valodu un latviešu literāro, respektīvi, valsts valodu, un iemācīties mainīt kodus atbilstoši saziņas situācijai, kā arī pārrunāt citu skolēnu dzīves telpā funkcionējošo valodu nozīmi to cilvēku dzīvē, kuriem tā ir dzimtā valoda.

Lai sāktu stundu, skolotājs uzraksta stundas tematu *Kai mes runojam*. Var sadalīt klasi, piemēram, 7 grupās, katrai grupai norādīt vienu jautājumu un dod noteiktu laiku, lai skolēni rastu atbildes. Tiek paskaidrots, ka noslēgumā katra grupa atbildēs uz savu jautājumu pēc iespējas plašāk, pārējās grupas papildinās.

Teksta lasīšanai skolēnus sadala 8 grupās. Sanumurē teksta rindkopas. Katra grupa izlasa savu rindkopu un nosaka būtiskāko informāciju tajā. Noslēgumā katra grupa savu rindkopu lasa skaļi un iepazīstina pārējos ar būtiskāko informāciju.

Lai skolēniem veidotos priekšstats par latviešu valodas dialektu un izlokšņu robežām, var izmantot *Latviešu valodas dialektu atlanta* leksikas daļas kartes, kas pieejamas Latviešu valodas aģentūras mājaslapā elektroniskajā vārdnīcā *ePUPA* sadaļā *Palīgmateriāli* (<http://epupa.valoda.lv/registracija?saite=kartes>), kā arī mācību līdzeklī ievietoto *Latviešu valodas dialektu karti* un *Latviešu valodas dialektu atlanta karti Kartupelis*.

Lai sekmīgāk veiktu šo uzdevumu, skolotājs piedāvā veidot *domu karti*. Lapas centrā skolēni ieraksta vārdu *kartupelis*, tad veido atzarus – *lībiskajā dialektā saka ..., vidusdialektā saka...* utt. Tālāk šos atzarus papildina ar konkrētāku izlokšņu grupas norādi.

Jēdzienu *izloksne, dialekts* un *valoda* sapratni vislabāk veidot, izmantojot skolēniem saprotamus, uzskatāmus piemērus, parādot šo valodas paveidu funkcionālās un valodiskās īpatnības. Lieti var noderēt:

- ▶ Latviešu valodas aģentūras mājaslapā pieejamā informācija par latviešu valodas izloksnēm un dialektiem un skaņu ieraksti [<http://www.valoda.lv/valsts-valoda/dialekti/>],
- ▶ Lingvistiskā karte [<http://www.lingvistiskakarte.lv/info/5/>],
- ▶ mācību filma „Latviešu valodas dialekti” (Rīga: LVAVA, 2008),
- ▶ Leikuma, Lidija, Mežs, Ilmārs. (2015) *Viena zeme, vieni laudis, nav vienāda valodiņa*. Rīga: Upe tuviem un tāliem,
- ▶ radošo darbu krājumi [<http://www.valoda.lv/gramatas/radoso-darbu-krājumi/>] u. c.

Trešajā un ceturtajā uzdevumā sagaidāms, ka skolēni sniegs šādas atbildes:

- ▶ *dižs – liels, tiek lietots arī ar nozīmi ‘bagāts varens’*,
- ▶ *rācenis – kartupelis*,
- ▶ *knausis – kukainis*,
- ▶ *garauza – garoza*,
- ▶ *kartupi – kartupeļi*.

Tālāk risināma saruna par to, kā šīs reālijas sauc skolēnu izloksnē, kādus nosaukumus vēl bērni ir dzirdējuši vai zina. Jānoskaidro arī, ka latviešu literārajā valodā par *rāceņiem* sauc citus dārzeņus, nevis kartupeļus. Leksikai pievēršama īpaša vērība, lai skolēni apzinātos, ka izlokšņu vārdu krājums ir mūsu valodas dzīvības saknes.

Apgūstot latgaliešu skaņu izrunu un pareizrakstību, skolēni mācās precīzi izrunāt un pierakstīt patskaņus *i, y*, divskaņus *iu, yu*.

Šķirama patskaņu *i, y* un divskaņu *iu, yu* rakstība.

Vārda sākumā raksta *iu*: *Iubuļs, iudiņš, iudris*.

Aiz *g, j, k* raksta *i* vai *iu*: *giva, jimt, kimūss, giut, jiura, kiuļs*.

Aiz *č, r, š, ž* raksta *y* vai *yu*: *čyguons, čyvynuot, grybu, ryka, šys, šyvums, Žykarš, gryuds, šyut, žyžuot*, izņemot gadījumus, kad nākamajā zilbē ir palatāla (miksta) skaņa: *čivīnēt, gribēt, riceņa, šivieja, Žiks*.

Pievērsta uzmanība arī *t* izrunai darbības vārdu nenoteiksmes formā, jo latgaliešu rakstu valodā tiek producēts mikstināts *t*, kas ir valodas attīstības vēsturiskā liecība – īsinoties gala zilbei, ir zudis patskanis *i* (<*ie*), kura priekšā, kā jau zinām, latgalieši mikstina līdzskaņus.

Šajā stundā paredzēts arī skolēnu pašpārbaudes diktāts (9. uzdevums), lai nostiprinātu prasmi pareizi rakstīt vārdus ar divskani *uo* un patskani *o*. Tā kā bērni strādās pāros un vienlaicīgi runās, jāpārdomā, kā iekārtot klasi tā, lai skolēni diktāta laikā pēc iespējas mazāk traucētu viens otru.

Mācību materiālā lietots arī latviešu valodas mācību saturam netipisks apzīmējums *a-locīšana* un *e-locīšana*. Šī nosaukuma pamatā ir tas, ka latgaliešu rakstu valodā saglabājusies 1. konjugācijas darbības vārdu *ā*-celma un *ē*-celma paradigma, tāpēc pagātnē 3. personā *ā*-celma darbības vārdam ir galotne *-a*, savukārt *ē*-celma vārdiem – galotne *-e*.

Pie pirmās konjugācijas pieder darbības vārdi, kam nenoteiksmē nav piedēkļa.

Piemēram:

nest, atnest, krist, pakrist, sīt, dasīt, ceļt, ceļtīs, pīsacelt, skrīt, skrītīs, nūsaskrīt, jimt, pajimt, pasajimt ‘apsolīties’, *napasajimt*

Pirmās konjugācijas darbības vārdus pēc locīšanas pagātnē iedala divās lielās grupās – tā sauktajos ē-celmos un ā-celmos.

Kā ē-celma darbības vārdus (tie pagātnes 3. personā beidzas ar *-e*) loka vairākas pirmās konjugācijas darbības vārdu grupas:

- 1) nenoteiksmē *cept* – tag. 1. pers. *capu* – pag. 1. pers. *cepu*, 3. pers. *cepe*; *vest* – *vadu* – *vežu*, *vede*; *ēst* – *ādu* – *iežu*, *ēde*; *jimt* – *jamu* – *jiemu*, *jēme*; *nest* – *nasu* – *nešu*, *nese*;
 - 2) nenoteiksmē *pyust* – tag. 1. pers. *pyušu* – pag. 1. p. *pyušu*, 3. p. *pyute*; *svīst* – *svīžu* – *svīžu*, *svīde*; *ceļt* – *ceļu* – *cieļu*, *cēle*; *dzert* – *dzeru* – *dzieru*, *dzēre*;
 - 3) nenoteiksmē *segt* – tag. 1. pers. *sadzu* – pag. 1. pers. *sedžu*, 3. pers. *sedze*; *saukt* – *saucu* – *sauču*, *sauce*; *lēkt* – *lācu* – *lieču*, *lēce*; *jiugt* – *jiudzu* – *jiudžu*, *jiudze*; *danuokt* ‘panākt’ – *danuocu* – *danuoču*, *danuoce*;
- ē-celma darbības vārdiem, kam sakne pagātnes 3. personā beidzas ar **c, d, dz, l, s, t, z**, pagātnes 1. personā galotnes priekšā mainās saknes beigu līdzskanis, piemēram: *brauce* – *brauču*; *vede* – *vežu*; *lyudze* – *lyudžu*; *cēle* – *cieļu*; *nese* – *nešu*; *mete* – *mešu*; *grauze* – *graužu*;
- 4) nenoteiksmē *stīpt* – tag. 1. pers. *stīpu* – pag. 1. pers. *stīpu*, 3. pers. *stīpe*; *kuopt* – *kuopu* – *kuope*; *gruobt* – *gruobu* – *gruobe*; *stumt* – *styumu* – *styume*; *dūrt* – *dyuru* – *dyure*;
 - 5) nenoteiksmē *plaut* – tag. 1. pers. *plāunu* – pag. 1. p. *plūovu*, 3. p. *plūove*; *kraut* – *kraunu* – *kruovu*, *kruove*; *raut* – *raunu* – *ruovu*, *ruove*; *saut* – *saunu* – *suovu*, *suove*; *ļaut* – *ļaunu* – *ļuovu*, *ļuove*.

Tiem darbības vārdiem, kam **pagātnes** 3. persona beidzas ar **-e**, pagātnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-em, -et**, piemēram, *ceļt* – *cēle* – *cēlem* – *cēlet*, *veļt* – *vēle* – *vēlem* – *vēlet*.

Kā ā-celma darbības vārdus (tie pagātnes 3. personā beidzas ar **-a**) loka vairākas pirmās konjugācijas darbības vārdu grupas:

- 1) nenoteiksmē *bēgt* – tag. 1. pers. *bāgu* – pag. 1. pers. *bāgu*, 3. pers. *bāga*; *sist* – *syt* – *syta*; *augt* – *aug* – *auga*;
- 2) nenoteiksmē *krist* – tag. 1. pers. *kreitu* – pag. 1. pers. *krytu*, 3. pers. *kryta*; *tikt* – *teik* – *tyka*; *likt* – *lik* – *lyka*; *snigt* – *snīg* – *snyga*; *migt* – *mīg* – *myga*;
- 3) nenoteiksmē *brist* – tag. 1. pers. *brīnu* – pag. 1. pers. *brydu*, 3. pers. *bryda*; *rast* – *rūn* – *roda*; *giut* ‘ķert’ – *giun* – *gīva*; *šyut* – *šyun* – *šyva*; *treit* – *tryn* – *tryna*; *teit* – *tyn* – *tyna*; *meit* – *myn* – *myna*;
- 4) nenoteiksmē *grimt* – tag. 1. pers. *grymstu* – pag. 1. p. *grymu*, 3. p. *gryma*; *ryugt* – *ryugst* – *ryuga*; *plaukt* – *plaukst* – *plauka*; *mierkt* – *mierkst* – *mierka*; *sarkt* – *sorkst* – *sorka*; *dzimt* – *dzymst* – *dzyma*; *tierpt* – *tierpst* – *tierpa*; *pleist* – *pleist* – *pleisa*;
- 5) nenoteiksmē *dzeit* – tag. 1. pers. *dzanu* – pag. 1. p. *dzynu*, pag. 3. p. *dzyna*; *viļkt* – *valk* – *vylka*; *virt* – *vard* – *vyra*;
- 6) nenoteiksmē *kaļt* – tag. 1. pers. *kaļu* – pag. 1. pers. *kolu*, 3. pers. *kola*; *malt* – *maļ* – *mola*; *zeist* – *zeiž* – *zeida*;
- 7) nenoteiksmē *juot* – tag. 1. pers. *juoju* – pag. 1. pers. *juoju*, 3. pers. *juoja*; *leit* – *lej* – *leja*; *meit* – *mej* – *meja*; *neit* ‘kult sviestu’ – *nej* – *neja*; *rīt* – *rej* – *rēja*; *kruot* – *kruoj* – *kruoja*; *dēt* – *diej* – *dēja*;
- 8) nenoteiksmē *skrīt* – tag. 1. pers. *skrinu* – pag. 1. p. *skrieju*, 3. p. *skrēja*; *sīt* – *sīn* – *sēja*; *slīt* – *slīn* – *slēja*.

Pirmās konjugācijas darbības vārdiem **tagātnes** daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-am, -at**, piemēram, *krist* – *kreitam*, *kreitat*; *prast* – *prūtam*, *prūtat*; *sīt* – *sīnam*, *sīnat*.

Tiem darbības vārdiem, kam **pagātnes** 3. persona beidzas ar **-a**, pagātnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-om, -ot**, piemēram, *veit* – *vyna* – *vynom* – *vynot*, *peit* – *pyna* – *pynom* – *pynot*.

Darbības vārdiem, kam nenoteiksmes celms beidzas ar **s** (*nest, vest, krist*) vai **z** (*lauzt*), **nākotnes** formas veido bez ī iesprauduma:

1. pers. *nessu, vesšu, krisšu, lauzšu*, 3. pers. *ness, vess, kriss, lauzs* u. tml.

3. temata *Kai mes runojam* padziļinātai apguvei paredzēta 4. darba lapa *Kai kurs runoj i saprūt*. Uzdevumi veidoti tā, lai skolēni apjaustu, ka homoforamas var rasties ne tikai vienā valodas paveidā, ka formu sakritība, bet vārdu un nozīmju atšķirība var pastāvēt arī latviešu un latgaliešu rakstu valodā. Jāpievērš uzmanība, ka vārdformas *kosa, ola* latgaliski runājamas ar *o*, savukārt latviešu literārajā valodā – ar divskani *uo*.

1. uzdevuma atbildes.

latgaliski	latviešu literārajā volūdā	
<i>aunu zuobokus</i>	<i>aunu</i>	<i>redzu aunu</i>
<i>kosa golvu</i>	<i>kosa</i>	<i>kosa, staipeknis</i>
<i>atrodu pelis olu</i>	<i>olu</i>	<i>olu kultenis</i> vai <i>krāsuoju Lieldienu olu</i>
īsliedzū <i>prasu</i>	<i>prasu</i>	<i>mammai prasu atļauju</i>
<i>saulis rīts</i> <i>vokorā</i>	<i>rīts</i>	<i>rīts</i> – dienas sākums
Skaidroj i zeimej!		
<i>lauznis</i>	<i>loms</i>	<i>loms</i>
<i>kūka pīpe</i>	<i>pīpe</i>	<i>pīpe</i>
<i>pučis zāds</i>	<i>zāds</i>	<i>audums</i>

Tā kā šajā materiālā viena no homoforām ir *pīpe*, tad, protams, būtu vēlams rosināt skolēnus domāt par smēķēšanas nelabvēlīgo ietekmi uz veselību un vidi. Iespējams, šo sarunu var risināt audzināšanas vai sociālo zinību stundā, sadarbojoties ar kolēģiem.

3. uzdevumā izmantoti augu nosaukumi, kas tiek lietoti dažādās latviešu valodas izloksnēs. Pēc tam, kad skolēni izteikuši savus minējumus nosaukumiem, var piedāvāt sarunas turpinājumu:

Mama. Nu, latviešu literārajā volūdā ituos pučis sauc itai: saulpurenes, lapsastes – myusim puču duorzā ir, sarkanais āboliņš, smaržīgās vijolītes, asinszāle, maijpuķītes, madaras, ūdensrozēs.

Agnese. Itai? Interesanti... Nu i puryns! Izjūkoja mani.

Mama. Nu, tai jau lobuok – smejis, tev ir skaneigi smikli. Ak tu muna rūžena!

Otrs variants – skolēniem tiek piedāvāti attēli, lai var sameklēt tiem atbilstošus augu nosaukumus, pēc tam noskaidroti tie vārdi, kuru nozīmi bērni nav uztvēruši.

Šis materiāls var rosināt sarunu par to, cik bagātu vārdu krājumu glabā izloksnes, cik dažādi var būt vienas un tās pašas reālijas nosaukumi, jo cilvēki pamanījuši citas pazīmes, kuras radījušas attiecīgās asociācijas. Piemēram, saulpurenēm ir šādi nosaukumi: *apaļās purenes, āra purenes, auna galviņa, auna kumoss, āžpoga, bullīši, bulla piere, bumbulīši, cāļa galvas, cāļu pogas, dzegūžu puķe, dzeltenē, dzeltenās pogas, kundzenes, sviesta bumba, sviesta pika, sviestene, vācpurniņi, vējpurene, zaķa poga;*

baltajām ūdensrozēm – *lēpes, baltās ezerpuķes, baltās lēpenes, ezerrozēs, gaigalas, krūkiņas, laiknes, laišķi* u. c., bet asinszāli sauc par *asinspuķi, alus puķi, dzelzeni* vai *dzelzini, Jāņa zāli, krusteni, ragankauliem, sarkanžāli, trūkuma zāli, madaras* – par *jānīšiem, Jāņa zāli, krējumpuķi, maranām, medenēm, medulājiem, siera puķi, skauģa pulveri* un *sviestpuķītēm*.

Ja nepieciešams, plašāku materiālu var iegūt Ineses Ēdelmanes un Ārijas Ozolas grāmatā *Latviešu valodas augu nosaukumi* (2003), *Latviešu valodas dialektu atlantā. Leksika* (1999) un *Baltu valodu atlantā* (2013), kā arī dialektologu publikācijās.

Lielāku mācību efektu varētu sasniegt, ja būtu iespēja dabā vērot vismaz daļu no tekstā minētajiem augiem vai temata apskats tiktu turpināts arī dabaszinību stundā.

4. Myusu vuordi

Mācību materiālā sniegts īss ieskats gan vārdu izvēles, gan cilmes ziņā. Ieteicams turpināt sarunu par tekstu, aktualizējot skolēnu pieredzi. Arī uzdevumi veicami, mācību materiālu saistot ar skolēnu zināšanām un konkrēto kultūrtelpu. Jāpievērš uzmanība tam, ka šajā materiālā dominē seniskāki priekšvārdi – tādi, kādi tika lietoti 19. gadsimtā un 20. gadsimta pirmajā pusē. Šāda pieeja izvēlēta tāpēc, ka mūsdienu vārda došanas tradīcijas skolēniem ir labāk zināmas un ikdienā viņi vairāk saskaras ar jaunākiem laikiem raksturīgajiem vārdiem, mazāk – ar senāko leksikas slāni. Līdz ar to skolotājam ir viegli risināt iekškulturno dialogu, salīdzinot seniskāko un mūsdienu materiālu. 4. klasē nav paredzēta plašāka saruna par vārdu cilmi, vārda došanas tradīcijām, kristībām un iestiprināšanu – jautājumi tiks skarti vecākajās klasēs. Tomēr, ņemot vērā to, ka bērniem šajā vecumā ir interese par to, kā radies viņa vārds, kāpēc tāds izvēlēts, tas raisa patiku vai nepatiku utt., mācību materiālā un tematiskā loka noslēguma radošajā darbā *Kai Tevi sauc?* ir piedāvāta iespēja risināt ieinteresētu sarunu par priekšvārdu lietošanu latgaliešu rakstu valodā un ikdienas saziņā.

Gribam pievērst skolotāju uzmanību tam, ka publiskajā telpā bieži vien tiek izmantots pašsacerēts, zinātniski nekorekts personvārdu skaidrojums, tāpēc, strādājot ar šo materiālu, izmantojama tikai zinātniskā literatūra un analīzei jāizvēlas vārdi, kuru cilme nav saistīta ar etimoloģiska rakstura problēmām. Nepieciešamā informācija atrodama Klāva Siliņa *Latviešu personvārdu vārdnīcā* (1990), Ojāra Buša un citu valodnieku publikācijās.

Ja, veicot **2. uzdevumu**, skolēniem neizdodas nosaukt priekšvārdu pārus, var papildināt materiālu, nosaucot vārdus *Vladislavs – Vladislava, Antonejs – Antoneja, Bronislavs – Bronislava, Salimons – Salimona, Stanislavs – Stanislava, Eugenejs – Eugeneja, Francisks – Franciska, Julijans – Julijana, Konstantīns – Konstanceja, Leonards – Leonarda, Valerejs – Valereja, Bernards – Bernadeta, Felicijans – Felicita* u. c.

3. uzdevumā skolēni varētu nosaukt vārdus *Aļberts, Roberts, Viļberds, Adaļberts*.

4. uzdevumā sagaidāmi vārdi *Bronislavs, Boleslavs, Mečislavs, Vladislavs, Venceslavs, Česlavs, Vaclavs*.

5. uzdevuma atbildes: *Bonifacejs, Benedikts, Boleslavs, Ontons, Stanislavs, Vladislavs, Kazimirs, Jezups, Valentina, Antonina, Antoneja, Regīna, Monika, Stanislava*.

6. uzdevumā skolēni varētu minēt vārdus *Jezups, Juons, Jurs, Pīters*.

Gramatikas jautājumiem veltītajā daļā skolēni nostiprina prasmi pareizi lietot 2. deklinācijas lietvārdus un mācās lietot 5. deklinācijas lietvārdu formas.

Pie **piektās deklinācijas** pieder sieviešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-e**, piemēram: *muote, saule, aseite, dzērveite, sveceite*.

Vairākiem šīs deklinācijas lietvārdiem ir paralēlformas, piemēram, *puče // puķe, siļķe // siļķe, zeče // zeķe*.

Daži latviešu literārās valodas ceturtais deklinācijas lietvārdi, piemēram, *dziesma, skudra, stunda*, latgaliešu rakstu valodā ir piektās deklinācijas lietvārdi – *dzīsmē, skudrē, stundē*.

Daži latviešu literārās valodas sestās deklinācijas lietvārdi, piemēram, *krāsns*, latgaliešu rakstu valodā ir piektās deklinācijas lietvārdi – *kruosne* ‘1. krāsns pirtī, 2. akmeņu kaudze’.

Piektās deklinācijas lietvārdiem daudzskaitļa ģenitīvā notiek līdzskaņu mija.

Kopdzimtes vārdiem latgaliešu rakstu valodā atšķiras vienskaitļa datīva galotne:

N. *šketere* ‘neveiklis, -e’, *Zeile* (vīriešu dzimte un sieviešu dzimte)

D. *šketerem, Zeilem* (vīr. dz.); *šketerēi, Zeilei* (siev. dz.)

Izloksnēs un ikdienas saziņā tiek absolutizēta sieviešu dzimtes forma ar galotni **-ai** (tāpat kā lietuviešu valodā), bet, ņemot vērā problēmas, kas skolēniem rodas šo formu lietošanā arī latviešu literārajā valodā, šajā vecumā nevajadzētu lietot divas dažādas sistēmas.

Pēc šīs deklinācijas parauga loka vīriešu dzimtes lietvārdus *tēte, dzjadze* ‘tēvocis’, kam vienskaitļa datīvā ir forma *tētem, dzjadzem*.

Piektajā deklinācijā ir daudzi lietvārdi, ko parasti lieto tikai daudzskaitlī, piemēram, *bēris* ‘bēres’, *mīlis* ‘raugs’, *patmalis* ‘vējdzirnavas, ūdens dzirnavas’, *pušdinis* ‘pusdienas’, *staklis* ‘stelles’, *vakarenis* ‘vakariņas’, *varganis* ‘ērģeles’.

	Vsk. N.	Vsk. Ģ.	Dsk. N.
c > č	svece	svecis	sveču
d > ž	kūde	kūdis	kūžu
s > š	puse	pusis	pušu
t > š	bīte	bitis	bišu
z > ž	bīze	bīzis	bižu
dz > dž	kaudze	kaudzis	kaudžu
sn > šņ	usne	usnis	ušņu
zn > žņ	zvaigzne	zvaigznis	zvaigžņu
kst > kš	reikste	reikstis	reikšu

Ja līdzskanis vienskaitļa nominatīvā ir mīksts, mija nenotiek:

l un ļ	peile	peilis	peiļu
n un ņ	skalīne 'skalu grozs'	skalinis	skaliņu

Līdzskaņu mijas nav lietvārdiem, kam sakne beidzas ar **b, m, p** vai **v**, piemēram: *dūbe – dūbu, zeme – zemu, upe – upu, vierve – viervu*.

Līdzskaņu mijas nav lietvārdiem, kam sakne beidzas ar **r, č, dž**, piemēram, *capure, pīre, Puče, Budže*, kā arī atsevišķiem lietvārdiem ar **-te** vai **-ste**: *mute – mutu, aste – astu*.

Piektās deklinācijas lietvārdi ir vairāki sieviešu personvārdu saīsinājumi, piemēram, *Doroteja – Duorte, Anastaseja – Naste, Stase, Staze*.

Vienskaitlis				
N.	muote	peile	dzīsmē	puče
Ģ.	muotis	peilis	dzīsmis	pučis
D.	muotei	peilei	dzīsmēi	pučēi
A.	muoti	peili	dzīsmi	puči
I.	ar muoti	ar peili	ar dzīsmi	ar puči
L.	muotē	peilē	dzīsmē	pučē
V.	muot!	peile!	dzīsmē!	pučē!
Daudzskaitlis				
N.	muotis	peilis	dzīsmis	pučis
Ģ.	muošu	peiļu	dzišmu	puču
D.	muotem	peilem	dzīsmem	pučē
A.	muotis	peilis	dzīsmis	pučis
I.	ar muotem	ar peilem	ar dzīsmem	ar pučē
L.	muotēs	peilēs	dzīsmēs	pučēs
V.	muotis!	peilis!	dzīsmis!	pučis!

Darbā „Vasals!” piedāvāta plašāka gramatiskā informācija, kuru vajadzības gadījumā var izmantot sarunai par formu dažādību, bet nevajadzētu mācību materiālu paplašināt, jo 4. klasē apgūstams tikai gramatiskās sistēmas pamats, lai skolēni, kuri runā dažādās izloksnēs, radinātos paralēli dzimtās izloksnes formām lietot normai atbilstošās vārdformas. Lai atvieglotu mācību procesu, ieteicams rosināt skolēnus veidot atbalstmateriālu, kurā varētu ātri atrast nepieciešamos ortogrāfijas vai gramatikas paraugus.

5. Myusu uzvuordi

5. temats *Myusu uzvuordi* ir cieši saistīts ar 4. tematu *Myusu vuordi*. Šajās stundās gūtās lingvistiskās zināšanas lieti noderēs arī tematiskā loka *Dorbi i omoti* apgūvē, jo, kā zināms, daudzas saimes ieguvušas uzvārdu atbilstoši saimes galvas amata, darba nosaukumam. Latviešu valodniecībā ir samērā daudz zinātnisku un populārzinātnisku publikāciju, kuru fragmentus

var izmantot arī skolēni. Pieejams Paula Baloža pētījums *Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija* (2008), kas var noderēt skolotājam, gatavojoties stundām.

Temata pilnīgākai apguvei un skolēnu radošā potenciāla attīstīšanai izstrādāta 5. darba lapa. Lai sasniegtu iecerēto rezultātu – palīdzētu skolēniem atklāt vārda iekšējo tēlu, t. i., saskatīt kopsakarības starp personvārdu, sugas, īpašības vai darbības vārdu, kas bijis tā pamatā, un objektu, kas sākotnēji saukts šajā vārdā, – jāpārrunā ar skolēniem veicamie uzdevumi un jāpaskaidro, kas jāņem vērā, veidojot zīmējumu un izstrādājot stāstu vai teiku saistībā ar zīmējumā redzamo un īpašvārdu. Ja skolēni vēl nav mācījušies, kas ir teikas, tad nepieciešams ilustratīvs paskaidrojums, atklājot teikai specifisko un izlasot kādu piemērotu teiku.

Pēc pirmā tematiskā loka veicams pārbaudes darbs (*Puorbaudis dorbs par nūdaļu MES*). Tā vērtēšanai izmantojama punktu sistēma, kas pēc tam konvertējama ballēs (sk. Ieteikumi darbu vērtēšanai). Skolotājs var izstrādāt arī savus pārbaudes darbus.

Tā kā mācību procesā skolēniem regulāri tiek piedāvāts veikt dažādus radošos darbus, ieteicams pārdomāt, kā varētu apkopot visu materiālu. Iespējams organizēt darbu izstādes, t. sk. arī elektronisko izstādi skolas mājaslapā, konkursus, sagatavot dažādus izdevumus, darbu kopas, albumus utt., kas lieti noderētu gan skolēnu motivācijas veidošanā, gan lai iepazīstinātu vecākus, pedagogus un citus skolēnus ar bērnu radošajiem mācību darbiem.

Ieteicams iepazīties arī ar Ilmāra Meža izstrādāto vārdnīcu „Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos: Latgale” (2017).

6. Izpētes darbs par personvārdiem „Kai Tevi sauc?”

Tematiskā loka noslēgumā skolēniem tiek piedāvāts izpētes darbs par personvārdiem „Kai Tevi sauc?”. Tam paredzamas divas stundas. Pirmajā stundā tiek veikts sagatavošanās darbs, kura laikā skolēni noskaidro, kas ir izpētes darbs, kā tas veicams, kā iegūstams, fiksējams, apkopojams un analizējams valodas materiāls, kā veidojama prezentācija utt. Ieteicams stundas laikā sadalīties pāros un iejusties pētnieka lomā, lai skolotāja vadībā varētu labāk saprast, kam tieši jāpievērš uzmanība, aptaujājot klases un skolasbiedrus. Tāpat arī vēlams uzrakstīt paraugkartīti, vēlreiz pārrunāt, kā veidojama kartotēka, kādi noteikumi jāievēro, skaidrojot vārdu cilmi, kurus vārdus nav ieteicams izvēlēties nozīmes skaidrošanai. Skolotājs var rosināt skolēnus iepazīties arī ar valodnieku atziņām, ja attiecīgie darbi (piemēram, O. Buša, P. Baloža darbi, sk. literatūras sarakstā) skolēniem ir pieejami. Protams, to nedrīkst izvirzīt par obligātu prasību, jo jāņem vērā, ka daudziem 4. klases skolēniem attiecīgās zinātniskās un populārzinātniskās publikācijas vēl būs par sarežģītām lasīšanai.

Ieteicams darba veikšanai atvēlēt pietiekami ilgu laiku – vismaz nedēļu.

Viena mācību stunda veltāma skolēnu darbu prezentācijai un iegūto zināšanu, jaunās pieredzes apspriešanai.

II. SĀTA I SAIME

Nodaļas *Sāta i saime* saturs vērsts uz to, lai skolēni iepazītu radniecības apzīmējumus, lauku sētas un pilsētas mājokļu nosaukumus, mācītos latgaliski raksturot to iekārtojumu un funkcijas. Vienlaicīgi liela vērība tiek pievērsta ģimenei, tās vērtībām, noskaidrots, kā senāk tika veidota lauku sēta, iekārtotas dzīvojamās istabas, kas mainījies laika ritumā, kas kopīgs un kas atšķirīgs lauku un pilsētas mājokļiem un ģimenes dzīves ritumam u. tml. Arī šajā nodaļā izmantota gan senāka, gan mūsdienu latgaliešu rakstu valodas leksika, rosināts pievērst uzmanību kopīgajam un atšķirīgajam dažādu izlokšņu pārstāvju runā, deminutīvu un neitrālas nozīmes vārdu lietojumam.

Mācību procesā skolēni nostiprinās prasmi precīzi izrunāt latgaliešu rakstu valodas skaņas un atspoguļot tās atbilstoši ortogrāfijas normām, pilnveidos zināšanas par lietvārdu un darbības vārdu locīšanu un iegūs jaunas zināšanas par īpašības un skaitļa vārdu saskaņošanu ar lietvārdu, mācīsies strādāt ar tekstu, gan formulējot virsrakstu un galveno domu, gan prognozējot teksta saturu, kā arī paši veidojot dažādus īsus mutvārdu un rakstveida tekstus.

Tā kā, noslēdzot tematisko loku, skolēniem būs jāizstrādā radošais darbs „Muna saime”, ieteicams rosināt viņus uzkrāt darba izpildei nepieciešamo informāciju par ģimenes locekļiem, viņu interesēm, darbu, kopīgi svinamajiem svētkiem utt., kā arī iegūt informāciju par citiem dzimtas locekļiem, izmantotajiem personvārdiem u. c.

Sākot tēmas apguvi, dialoga sekmīgai norisei ieteicams izmantot gan mācību līdzekļa ilustrācijas, gan arī citu vizuālo informāciju, piemēram, video, skolēnu pašu fotoalbumus, gleznu reprodukcijas u. tml., kur redzamas dažādās Latgales sētas, ēku izkārtojums, 19., 20. un 21. gadsimta lauku sētas un pilsētas māju vizuālais tēls. Ja skolēniem ir bijusi iespēja iepazīt citu Latvijas kultūrvēsturisko novadu arhitektonisko tēlu, tad šī pieredze izmantojama mācību procesā, salīdzinot un meklējot kopīgo un atšķirīgo. Skolēni varētu būt pamanījuši, ka Latgalē ir mājas, kuru arhitektūra atšķiras no tipiskajām latgaliešu sētām, tāpēc sarunā varētu ieskanēties arī kāds starpkultūru dialoga aspekts, salīdzinot, piemēram, vecticībnieku un latgaliešu sētas veidojumu un māju izskatu. Tāpat skolēni varētu pamanīt baznīcu arhitektonisko dažādību. Tas savukārt varētu rosināt bērnus pašiem pameklēt papildinformāciju un izmantot to.

1. Sāta agruok, sāta tagad

Pirmais temats iecerēts kā īss divu pasaulu līdzaspastāvēšanas un dzimtas vērtību pārmantošanas stāsts. Mācību tekstam ir divas daļas – vienā raksturota bērnam aktuālā viņa ģimenes māja, kura nesen uzbūvēta un ir mūsdienīga (tāpat kā jaunā paaudze), otrā ieskicēts 19.–20. gs. mijas sētas vizuālais tēls, kas laika ritumā ieguvis tikai dažas sīkas modernākas iezīmes un ir nozīmīgs dzimtas ceturtās paaudzes dzīvē gan kā vēsturiskās atmiņas un dzīves pieredzes pārmantošanas vide, gan (un jo īpaši) kā ģimenes (saimes), dzimtas saišu uzturēšanas un mīlestības pilna pasaule. Mūsdienās šāda vairāku paaudžu kopā dzīvošana ir reta parādība, bet stāstu saturs ir rosinošs, lai salīdzinātu to, kā bija senāk, kā ir mūsdienās, kas raksturīgs dzīvei pilsētas vai ciemata dzīvoklī un lauku mājās. Līdz ar to skolēnu vārdu krājums tiek papildināts ar katram laikam raksturīgo leksiku, dodot iespēju gūt ieskatu arī runas uzvedības kopīgajās un atšķirīgajās iezīmēs.

Svarīgi, lai skolēni ne tikai pildītu piedāvātos uzdevumus, bet arī dalītos savā pieredzē, izmantojot dažādas lomu spēles. Ieteicams ierosmei izmantot arī daiļdarbus, kuros tēlota bērnu dzīve laukos un pilsētā, raksturotas viņu mājas un norises tajās. Sarunai izmantojamas arī filmas, kurās tēlota lauku sēta un pilsētvide, atklāta bērna uztvere.

Viensētas Latvijā ir jaunāks veidojums nekā ciemi. Kurzemē un Vidzemē tās sāka veidoties 15.–16. gs. un 19. gs. vidū tās jau bija raksturīga ainavas daļa Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē. Latgalē ciemi (sādžas) sāka dalīt viensētās tikai Latvijas agrārās reformas laikā 20. gadsimta 20. gados.

Viensēta ir ļoti nozīmīga Latvijas lauku ainavas daļa, tāpēc tā ir iekļauta Latvijas kultūras kanonā Arhitektūras un dizaina nozarē kā nacionālās arhitektūras idejiskais vadmotīvs cauri laikiem. [<https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?title=LKK%20resursi/85>]

Mācību materiālā skolēni saskarsies ar vairākiem mūsdienās neaktuāliem vārdiem, arī dialektismiem, tāpēc to nozīmes skaidrošanai izmantojama vārdnīca, kas ievietota mācību līdzekļa beigās, kā arī iespēju robežās piedāvājams vizuālais materiāls.

Skolēniem tiek piedāvāti vairāki uzdevumi, kurus veicot viņi nostiprinās zināšanas par 1. konjugācijas darbības vārdu laika formu veidošanu un attīstīs prasmi lietot tos tagadnē, pagātnē un nākotnē.

Jaunā lingvistiskā informācija, kas skolēniem jāapgūst pēc parauga un praktiskā lietojumā, ir 4. deklinācijas lietvārdu un īpašības vārdu ar nenoteikto galotni locīšana, kā arī saskaņošana ar lietvārdu.

Pie **ceturtās deklinācijas** pieder sieviešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-a**, piemēram: *golva, rūka; ziņa, vaļa, gulteņa, adateņa, rūceņa, vistenā, dzierksteņa, klieteņa, acteņa, gūteņa, zūsteņa, naksneņa, sirsneņa*.

Ceturtās deklinācijas lietvārdi ar **ļa, ņa** (*daļa, gaļa, kūdeļa, pīguļa, rūtaļa, vaļa; ceīņa, pīmiņa, skaņa, ziņa*) izrunas ziņā ir ļoti tuvi piektās deklinācijas lietvārdiem ar **le** (*saule*), **ne** (*līkne*).

Šādus lietvārdus lokot, bieži tiek jauktas abu tipu paradigmas.

Latgaliešu rakstu valodā ceturtās deklinācijas sieviešu dzimtes lietvārdiem vienskaitļa ģenitīvā un daudzskaitļa nominatīvā un akuzatīvā ir galotne **-ys**, aiz mīkstajiem līdzskaņiem – **-is**. Ziemeļlatgales izloksnēs galotnes **-ys** vai **-is** vietā lieto galotni **-as**, šādas formas latgaliešu rakstu valodā saglabājas kā paralēlformas.

Kopdzimtes vārdiem ar galotni **-a** latgaliešu rakstu valodā atšķiras vienskaitļa datīva galotne:

Kas? *šēlma* ‘viltnieks, viltiece; palaidnis, -e’, *Skrynda* (vīriešu dzimte un sieviešu dzimte)

Kam? *šēlmam*, *Skryndam* (vīr. dz.); *šēlmai*, *Skryndai* (siev. dz.)

Pēc šīs deklinācijas parauga loka sieviešu dzimtes lietvārdus ar izskaņu **-šona**, piemēram: *sasatikšona* ‘satikšanās’, kas latviešu literārajā valodā beidzas ar izskaņu **-šana** vai **-šanās** (atgriezeniskie lietvārdi).

Pēc šīs deklinācijas parauga loka vīriešu dzimtes lietvārdus *puika*, *Janka*, kam vienskaitļa datīvā ir forma *puikam*, *Jankam*.

Vēsturiski šajās formās sagaidāma galotne **-ai**, ko ikdienas saziņā arī lieto.

Ceturtajā deklinācijā ir daudzi lietvārdi, ko parasti lieto tikai daudzskaitlī, piemēram, *abādys*/*abāds* ‘cūkas „bēres”’, *atlaidys* ‘katoļu baznīcas svētki, parasti ar tirgu’, *durovys*, *dziernovys* ‘rokas dzirnavas’, *krystobys* ‘krustības’, *kuozys*, *preceibys*, *reitīškys* ‘bruokastis’.

Daži latviešu literārās valodas piektās deklinācijas lietvārdi, piemēram, *mirte*, latgaliešu rakstu valodā ir ceturtās deklinācijas lietvārdi – *mirta*.

Ceturtās deklinācijas lietvārdi ir daudzi sieviešu personvārdi un to saīsinājumi, piemēram, *Monika* – *Moņa*, *Magdalēna* – *Madala*, *Viļhelmina* – *Viļa*, *Zofeja* – *Zoļa*, *Veneranda* – *Veņa*, *Apolonija* – *Apaļa*, *Bronislava* – *Broņa*, *Mareja* – *Muora*, *Genovefa* – *Geņa*, *Emileja* – *Miļa*.

Pievēršama uzmanība darbības vārda *vest* nākotnes formu pareizrakstībai un tam, ka līdzskaņus *l*, *n* nemīkstina pirms priekšējās rindas patskaņiem, kā tas ir latviešu literārajā valodā. Jāraugās, lai skolēni plato *e*, kas līdzinās, piemēram, *a* izrunai vārdā *Broņa*, neizrunātu kā šauro *e*, bet rakstos lai to rakstītu ar burtu *e*, nevis *a*.

Mācību satura padziļinātai apguvei izmantojama 6. un 7. darba lapa (*Sāta seņuok*; *Sāta tagad*).

6. darba lapā ietverti uzdevumi, kas sekmē skolēnu prasmi saskatīt būtisko un salīdzināt, izmantojot viedokļa pamatošanai nepieciešamās konstrukcijas.

Tā kā skolēniem jāraksta apraksts, nepieciešams pārrunāt, kas tam raksturīgs, kā veidojams apraksts, kā arī mudināt skolēnus vispirms uzrakstīt apraksta plānu, atsaukt atmiņā vai izlasīt, kādus tēlainās izteiksmes līdzekļus izmanto vārda mākslas meistari, raksturojot mājas.

Uzdevumu var arī variēt, iesakot skolēniem iejusties, piemēram, kāda no vecvecākiem lomā un uzrakstīt sētas aprakstu no viņa skatu punkta vai arī pastāstīt, ko vectēvs vai vecmāmiņa stāstītu citādi. Uzdodot šādu darbu, jāizvērtē skolēna spēja šajā vecumā to veikt, viņa saskarsmes ar vecvecākiem pieredze.

Lai skolēni varētu pilnībā saprast 7. darba lapā norādītos uzdevumus, ieteicams vispirms noskaidrot, vai viņi saprot, kas ir aerofoto, kā arī pārrunāt, kā rakstāms CV (*cēvē* jeb dzīvesgājums), parādīt hronoloģisko CV.

2. Kas myusu ustobuos

Strādājot ar šī temata materiālu, aktualizējama pašu skolēnu pieredze – lasot mācību līdzekli piedāvātos tekstus, bērni izmanto atbilstošas leksiskās vienības, lai salīdzinātu Jāņa dzīves vidi ar savu, papildina viņa stāstījumu, nosaucot mēbeles, traukus un citas reālijas, kas ir viņu istabā. Ja nepieciešams, pārrunājams, kas jāievēro salīdzinājuma konstrukciju veidošanā, kā arī jāatkārto apraksta tipa teksta pazīmes. Skolotājam jābūt gatavam, ka skolēni var izmantot dzimtās izloksnes leksēmas, kuras citiem bērniem būs svešas. Ieteicams visiem pierakstīt šos vārdus, lai varētu lietot mācību vajadzībām.

Jāpievērš uzmanība vārdu *ustoba* un *sāta* divējādajai nozīmei un sarunā ar skolēniem jāprecizē, kurā gadījumā vārds *ustoba* lietots ar nozīmi ‘dzīvojamā māja’, kurā – ‘istaba’ [<http://tezauris.lv/#/sv/istaba>; <http://tezauris.lv/#/sv/s%C4%93ta>].

Šajās stundās skolēni gūst priekšstatu par 3. konjugācijas darbības vārdu locīšanu. Jāņem vērā, ka latgaliešu rakstu valodā atšķiras darbības vārdu piederība konjugācijai, t. i., darbības vārdi ar izskaņu **-ynuo-t** (latv. lit. v. : **-inā-t**), kuri latviešu literārajā valodā pieder pie 3. konjugācijas, latgaliešu rakstu valodā ir 2. konjugācijas vārdi, piemēram, *audzynuot*, *dadzynuot*, *smīdynuot*, *ryudynuot*, *karynuot* u. c.

Pie **trešās** konjugācijas pieder ar piedēkļiem **-ei-**, **-ē-** atvasināti darbības vārdi, kam pagātnē ir par vienu zilbi vairāk nekā tagadnē, piemēram, *raksteit* (tagadnē *rokstu* – pagātnē *raksteju*), *laseit*, *gaideit*, *dzierdēt*, *gulēt*, *kustēt*.

Trešās konjugācijas darbības vārdus iedala divās grupās:

1) darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-eit** (latviešu literārajā valodā tie beidzas ar **-īt**). Šiem darbības vārdiem pagātnē ir piedēklis **(-e)-j-**.

Piemērs:

dareit – *doru* – *dareju*; *siļdeit* – *syldu* – *siļdeju*;

adeit, *badeit*, *brauceit*, *buorsteit*, *daleit*, *dzirdeit*, *gaļdeit* (lobīt), *ganeit*, *graizeit*, *grūzeit*, *guldeit*, *kaiseit*, *klauseit*, *krateit*, *laisteit*, *lauzeit*, *laksteit*, *laupeit* (laupīt, mizot); *luopeit*, *maidzeit* ‘spaidīt’, *maineit*, *maiseit* (maisīt, traucēt), *meideit*, *praseit*, *radeit*, *ruodeit*, *saceit*, *saudeit*, *siļdeit*, *syuteit*, *skaiteit* (skaitīt, lasīt), *skraideit*, *slauceit*, *smalsteit*, *spardeit*, *stateit* (likt, stādīt), *svaideit*, *škaļdeit*, *taiseit*, *uordeit*

Darbības vārdiem, kas nenoteiksmē beidzas ar **-eit**, vienkāršās tagadnes daudzskaitļa **1. un 2. personas galotnes ir -om, -ot**, piemēram, *laseit* – *losom*, *losot*; *skaiteit* – *skaitom*, *skaitot*;

2) darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-ēt** (arī latviešu literārajā valodā tie beidzas ar **-ēt**). Šiem darbības vārdiem pagātnes vienskaitļa 1. un 2. personā ir piedēklis **(-ie)-j-**, pārējās – piedēklis **(-ē)-j-**.

Piemērs:

gribēt – *grybu* – *gribieju*, *gribēja*; *redzēt* – *radzu* – *redzieju*, *redzēja*; *čabēt*, *čiekstēt*, *drebēt*, *dunēt*, *grabēt*, *gulēt*, *luodēt*, *minēt*, *nīzēt*, *paleidzēt*, *sēdēt*, *skanēt*, *stuovēt*, *suopēt*, *tupēt*, *turēt*, *vaidēt*, *varēt*

Darbības vārdiem, kas nenoteiksmē beidzas ar **-ēt**, tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-im, -it**, piemēram, *ticēt* – *ticim* – *ticīt*; *varēt* – *varim* – *varīt*.

Darbības vārdiem *muocēt*, *derēt*, *tecēt* tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-am, -at**.

Tāpat kā darbības vārdi ar **-ēt** tiek locīti trīs trešās konjugācijas darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-uot**. Tie ir *dzīduot, rauduot, zynuot*.

Trešās konjugācijas darbības vārdiem **pagātne** daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-om, -ot**, piemēram, *laseit – lasejom – lasejot, redzēt – redzējom – redzējot*.

3. konjugācijas darbības vārdu locīšana: paraugi

Darb. v.	persona	tagadne	pagātne	nākotne
las-ei-t	es	losu	laseju	laseišu
	tu	losi	laseji	laseisi
	jis, jei; jī, juos	losa	laseja	laseis
	mes	losom	lasejom	laseisim
	jius	losot	lasejot	laseisit
tic-ē-t	es	tycu	ticieju	ticiešu
	tu	tici	ticieji	ticiesi
	jis, jei; jī, juos	tic	ticēja	ticēs
	mes	ticim	ticējom	ticēsim
	jius	ticit	ticējot	ticēsīt
raud-uo-t	es	raužu	raudoju	raudošu
	tu	raudi	raudoji	raudosi
	jis, jei; jī, juos	raud	raudoj	raudos
	mes	raudim	raudojom	raudosim
	jius	raudīt	raudojot	raudosīt
muoc-ē-t	es	muoku	muocieju	muociešu
	tu	muoki	muocieji	muociesi
	jis, jei; jī, juos	muok	muocēja	muocēs
	mes	muokam	muocējom	muocēsim
	jius	muokat	muocējot	muocēsīt

Skolēni iepazīstas arī ar īpašības vārdu ar noteikto galotni locīšanu. Lai labāk iegaumētu noteiktās un nenoteiktās galotnes lietošanas īpatnības, tiek piedāvāts abu formu paradigmu salīdzinājums un vingrinājumi valodas prasmes nostiprināšanai.

Tā kā komunikatīvā aspektā aktualizējas tādu vārdu savienojumu lietošana, kuros pirmais komponents ir atributīvais ģenitīvs, t. i., par apzīmētāju tiek lietota lietvārda ģenitīva forma, nevis īpašības vārds, ir piedāvāts arī vingrinājums šādu vārdu savienojumu formu veidošanas un lietošanas prasmes attīstīšanai. Daļā izlokšņu vēl ir dzīvs senais īpašības vārds ar izskaņu *-inis, -ine*, piemēram, *dzelziņš nazs, muoline zeme*, tāpēc skolēnu runā tas var funkcionēt. Šī īpašības vārda lietojums ir atbalstāms un nostiprināms. Īpašības vārdiem ar izskaņu *-inis, -ine* nav noteikto galotņu. Šīs grupas īpašības vārdi lokāmi pēc 2. deklinācijas parauga vīriešu dzimtē un 5. deklinācijas parauga sieviešu dzimtē.

	Vienskaitlis		Daudzskaitlis	
	Vīriešu dzimte	Sieviešu dzimte	Vīriešu dzimte	Sieviešu dzimte
N. kas?	pūriņ-s	pūrin-e	pūrin-i	pūrin-is
Ģ. kuo?	pūriņ-a	pūrin-is	pūriņ-u	pūriņ-u
D. kam?	pūriņ-am	pūrin-ei	(ar) pūrin-im	(ar) pūrin-em
A. kū? I. ar kū?	(ar) pūrin-i	(ar) pūrin-i	pūriņ-us	pūrin-is
L. kur?	pūrin-ī	pūrin-ē	pūriņ-ūs	pūrin-ēs
V. –	–	–	–	–

Apgūstot 8. temata saturu, var papildus izmantot 9. darba lapu *Ustoba*. Lai skolēniem būtu vieglāk vērtēt un salīdzināt lauku mājas un pilsētas dzīvokļa istabu kopīgās un atšķirīgās iezīmes, ieteicams pirms tam ar skolēniem pārrunāt, kā šīs telpas parasti tiek iekārtotas, norādīt avotus, kur bērni var meklēt vizuālo informāciju u. tml.

9. Pi saimis golda

Temata saturā akcentēta ģimeniskuma ideja un rosināta saruna par ģimenes vērtību sistēmu – cieņu pret vecākiem, darba tikumu, dzimtas tradīciju kopšanu un saglabāšanu. Izsenis bērni ir tikuši radināti pie darba, tāpēc ir dabiski, ka viņi palīdz mājas darbos, piemēram, uzklāt galdu, nomazgāt traukus, uzkopt istabas un sakārtot savas mantas utt.

Skolēniem pakāpeniski jāapgūst prasmei veidot monologrunu, kurai ir ievads, izklāsta un nobeiguma daļa, izmantot tajā ne tikai nosaucošus, bet arī raksturojošus izteiksmes līdzekļus.

Pievēršama uzmanība vārda *saimē* lietojumam. Lielā daļā augšzemnieku dialekta izlokšņu vārds *ģimene* (aizgūvums no lietuviešu valodas *giminė* 'dzimta'), kas nostiprinājies latviešu literārajā valodā, ir jauninājums, kas izspiedis seno mantoto vārdu *saimē* [<http://tezaurs.lv/#/sv/saimē>].

Tekstā piedāvāti arī vairāki dialektismi, kas ir pamats sarunai par to, ka izlokšnēs vienu un to pašu objektu var nosaukt atšķirīgi. Skolēni pamudināmi rīkoties līdzīgi Jānim un uzmanīgi ieklausīties tajā, kā runā cilvēki viņu apkaimē, pierakstīt un krāt retus vārdus, fiksēt to nozīmi. Ieteicams pārrunāt ar skolēniem, kā veidot izlokšņu leksikas vārdnīcas.

Pakāpeniski skolēni iepazīstināmi ar latgaliešu runas uzvedībai raksturīgām pieklājības formulām, kuras tiek izmantotas sasveicinoties, atvadoties, pateicoties utt.

9. temata mācību materiālā izmantota sensenais sāta vēlējums *Dīvs gaus!* un atbilde *Ar gausu!* Gauss nozīmē 'bagāts, tāds, kas ātri nebeidzas, ir sātīgs'. Vēlējums nozīmē, ka lai tas, kas tiek apēsts, nāk ēdājam par labu, dod sāta sajūtu. Plaši tiek izmantots arī vēlējums *Dīvs, svietej!*, uz ko jāatbild *Ar svieteibu!*, kā arī mūsdienīgais *Lobu apeteiti!* ar atbildi *Paļdis!*

Sāta / Gausa mātes vārds minēts arī tautasdziesmās un bija plaši lietots:

*Sāta māte, gausa māte,
Nāc ar sātu istabā,
Nu māmiņa galdu klāja
Pirmajam dēliņam.*

[DS-2488-1416-1 Ikšķile; <http://garamantas.lv/lv/text/109494>]

9. temata padziļinātai apguvei izmantojama 10. darba lapa *Pi saimis golda*. Pirms to pildīt, ar skolēniem jāpārrunā, kas ir vēstījums, kā veidojams šāda tipa teksts, jo latviešu valodas stundās bērni ir tikai sākuši to apgūt. Ja skolēniem vēl nav sapratnes par to, kā jāraksta vēstījums, tad vai nu jāmaina darba lapas 2. uzdevums, vai arī vispirms skolēniem jāmacās rakstīt vēstījumu.

Turpinot latgaliešu rakstu valodas vārdformu sistēmas apguvi, jāpievērš uzmanība gan tam, ka lietvārds *dīna* un nedēļas dienu nosaukumi lokāmi atšķirīgi – attiecīgi kā 4. un 5. deklinācijas lietvārdi. Pievēršama uzmanība arī dienu nosaukumu pareizrakstībai.

Nedēļas dienu nosaukumi latgaliešu rakstu valodā ir šādi: *pyrmūdīne, ūtardīne, trešdīne, catūrtīne, pīktdīne, sastdīne, svātdīne*. Tiem atbilst apstākļa vārdi: *pyrmūdiņ, ūtardiņ, trešdiņ, catūrtdiņ, pīktdiņ, sastdiņ, svātdiņ*, līdzīgi kā *šudiņ, rudiņ*.

Daudzās izloksnēs dienu nosaukumi beidzas ar *-dīne* (*pyrmūdīne*), retāk – *-dīna*.

Apgūstot 3. konjugācijas darbības vārda *sēdēt* locīšanu, jānorāda gan uz skaņu miju saknē tagadnē un piedēklī pagātnē, gan uz daudzskaitļa 1. un 2. personas formas galotni *-im* tagadnē.

10. Muna saime

10. temata saturs veltīts radniecības leksikas apguvei un plašās Jāņa saimes iepazīšanai. Loģisks temata izvērsums ir saruna par skolēnu ģimeni un ikdienas saziņā lietotajiem radniecības apzīmējumiem. Daudzās augšzemnieku dialekta izloksnēs tiek izmantoti slāvismi, kuru vietā jaunākā paaudze, iespējams, lieto latviešu literārās valodas ekvivalentus.

Dažās augšzemnieku dialekta izloksnēs, piemēram, Naurānos, Balvos, Kalupē, vēl paglābušies senākie vecvecāku nosaukumi vacis (vacs), vace, un tiek izmantoti no tiem darinātie deminutīvi, piem., vacīks, vacuks, vacēite, kuriem raksturīga mīļuma konotācija. Tiesa, plašāk šie nosaukumi sastopami vecākās paaudzes runā, mazāk – vidējās, un reti – mūsdienu bērnu runā. Mācību procesā ieteicams aktualizēt šo radniecības apzīmējumu lietojumu. Bērnu vecvecāki bieži vien atzīst, ka bērniībā izmantojuši tikai šos senos apzīmējumus, savukārt bērnu runā dominējošos nosaukumus *vacīs tāvs, vactāvs, vacuo muote* vai bieži lietotos vārdus *dzedz, baba* un to atvasinājumus uzskata par jauninājumu.

Latgaliski bieži vien tiek runāts platais patskanis *e* [ä] tur, kur latviešu literārajā valodā ir šaurais patskanis *e*, piemēram *tēte, muote, nese*.

Lai skolēni mācītos izrunāt šo skaņu, ieteicams noklausīties Artūra Uškāna dziesmu „Dzeiveite, dzeive”, ko izpilda grupa „Patrioti” [<https://www.youtube.com/watch?v=siYgIzOe8xA>]. Puncuļu ģimenes [<https://www.youtube.com/watch?v=QpSvkekXAmw>] izpildījumā dzirdams šaurais patskanis *e*. Precīzāka skaņas izruna saklausāma grupas „Borova MC” dziedātajā „Zvīdzi, zvīdzi, siermais zirdzeņ” vai Eriņu un Puncuļu izpildītajā latgaliešu tautasdziesmā „Muote dieleņu auklieje” [<https://www.youtube.com/watch?v=FaiZznwF5-Y>].

11. Dzymtys kūks

Šim tematam veltītajās stundās turpinās dzimtas padziļināta izzināšana, gan aktualizējot un nostiprinot skolēnu zināšanas par latgaliešu vārdiem un uzvārdiem, gan iegūstot jaunas zināšanas par to, kas ir dzimta, cik svarīgi izzināt tās vēsturi, kā veidojams dzimtas koks. 4.klasē skolēni gūst tikai priekšstatu par šiem jautājumiem un sāk veidot savu dzimtas koku, pildot 11.darba lapu. Ierosmei ieteicams parādīt skolēniem dažādus dzimtas koka veidošanas variantus, kā arī rosināt patstāvīgi iepazīties ar vietnē <https://dzimta.lv/> ievietoto informāciju.

Skolēni mācās korekti lietot personas un piederības vietniekvārdu formas.

	1. persona	2. persona	3. persona	
			vīriešu dz.	sieviešu dz.
Vienskaitlis				
N.	es	tu	jis	jei
Ģ.	mane	teve	juo	juos
D.	maņ	tev	jam	jai
A.	mani	tevi	jū	jū
I.	ar mani	ar tevi	ar jū	ar jū
L.	manī	tevi	jimā	jamā
Daudzskaitlis				
N.	mes	jius	jī	juos
Ģ.	myusu	jiusu	jūs	jūs
D.	mums	jums	jim	jom
A.	myus	jius	jūs	juos
I.	ar mums	ar jums	ar jim	ar jom
L.	myusūs	jiusūs	jimūs	jamos
Vietniekvārdu <i>jis</i> runātāji attiecina kā uz dzīvām būtnēm, tā priekšmetiem.				

Nodaļas noslēgumā veicams pārbaudes darbs „Sāta i saime”.

Veicot pārbaudes darba 1. uzdevumu, skolēniem jāuzraksta šādi iedzīvotāju nosaukumi: *kuorsavīts, ludzuonīts, riezeknīts, gaigalavīts, strūžānīts.*

Apgūstot nodaļas saturu, skolēns gatavojas arī tematiskā loka noslēgumā paredzētajam radošajam darbam „Muna saime”.

12. Muna saime

Ievadot skolēnus radošā darba atmosfērā, jāpaskaidro, kas ir domu karte, norādot, ka to var veidot ļoti dažādi. Galvenais, lai karte būtu pārskatāma un noderīga informācijas atlasei. Domu kartē var rakstīt visas idejas, asociācijas, kas rodas saistībā ar atslēgvārdu, pēc tam atlasāmi tie, kuri visprecīzāk atbilst iecerētās idejas īstenošanai.

III. DORBI I OMOTI

Nodaļā *Dorbi i omoti* skolēni iepazīs leksiku, kas izmantojama gan iepriekšējo paaudžu darbu un darba veicēju nosaukšanai, gan mūsdienu runā lietotos lauku un pilsētas iedzīvotāju profesiju un darbu nosaukumus. Izziņas darbība virzīta no pagātnes – senāko darbu un amatu nosaukumu iepazīšanas – uz mūsdienām, kur jau varam aktīvāk izmantot skolēnu zināšanas, ģimenē un ārpus tās gūto pieredzi.

Veicot dažādus uzdevumus un vingrinājumus, skolēni pilnveidos dialoga prasmi, mācīsies iegūt papildinformāciju ne tikai no vienaudžiem, bet arī no pieaugušajiem, kuri nav ģimenes locekļi. Tāpēc skolēniem jāattīsta prasme:

- ▶ ātri, pareizi orientēties saziņas situācijā, saprast, vai tā ir lietišķa, oficiāla vai neoficiāla saziņa, kādas ir saziņas partneru lomas un zināšanas par pārrunājamo jautājumu (t. i., jautāt gados jaunai zobārstei, kā senāk apkala zirgus diez vai būs lietderīgi),
- ▶ plānot savu izteikumu saturu – kas jāpasaka ievadā, izklāsta daļā, nobeigumā, piemēram, gatavojot projekta darba prezentāciju vai veidojot dialogu ar mērķi noskaidrot, kas raksturīgs tai vai citai profesijai,
- ▶ atrast atbilstošus izteiksmes līdzekļus izteikuma satura atklāšanai,
- ▶ nodrošināt atgriezenisko saiti – pārliecināties, vai teiktais atbilst saziņas situācijai un autora komunikatīvajam nolūkam.

Lai varētu kvalitatīvi sazināties latgaliski mutvārdu un rakstveida formā, skolēni paplašinās arī zināšanas par latgaliešu rakstu valodas lietvārdu un darbības vārdu formu sistēmu, vārdu

darināšanu, pilnveidos prasmi lietot tekstā īpašvārdus atbilstoši pareizrakstības normām.

Tematu saturs veidots tā, lai skolēni gūtu priekšstatu gan par lauku un pilsētas darbiem, gan par amatu un profesiju nosaukumiem. Veicot kārtējos uzdevumus, plānojot un īstenojot projekta darbu, skolēni attīstīs gan valodas, gan sadarbības prasmi, kā arī bagātinās runas uzvedības pieredzi.

Plānojot mācību satura apguvi, iespēju robežās jāizmanto dažādi vietējie resursi, apmeklējot muzejus, viesojoties pie dažādiem amata meistariem un profesiju pārstāvjiem. Liela vēriba veltāma tam, lai skolēni noskaidrotu, ko un kā ir darījuši un dara viņu ģimenes locekļi.

Šī tematiskā loka saturs būs vieglāk apgūstams, ja skolēni varēs iepazīt senos (un arī mūsdienu) darba rīkus ne tikai no aprakstiem, bet arī vizuāli.

Turpināms darbs skolēnu izrunas un pareizrakstības prasmes izkopšanā.

Mācību satura padziļinātai apguvei izmantojamas darba lapas, bet noslēgumā izstrādājams pārbaudes darbs un projekts par darbiem un amatiem. Lai projekta darbs noritētu sekmīgāk, jau pirms tēmas apguves jāpārdomā, kāda informācija, tās ieguves un apstrādes pieredze skolēniem būs nepieciešama, kuru sadarbības un darbu prezentēšanas prasmju izkopšanai pievēršama lielāka vēriba.

13. Kū mes dorom

Mācību līdzekļi piedāvātais mācību teksts, kurā Jānis stāsta par savas ģimenes ikdienas gaitām, lasāms vēriģi, lai varētu pēc tam atbildēt uz jautājumiem par katra ģimenes locekļa darbu vai pienākumiem.

Lai skolēni izkoptu prasmi izteikties latgaliski, jāieplāno pietiekami daudz laika, lai viņi varētu pastāstīt par pienākumu sadali savās mājās, pieaugušo darbu, profesijām un amatiem.

Veicot trešo uzdevumu, skolēni rosināmi atcerēties gan dažādas kolokācijas jeb stabilus vārdu savienojumus, gan frazeoloģismus, kas attiecināmi uz ikdienas dzīvi, ieklausīties, kā mājnieki runā, un fiksēt spilgtākus izteicienus, kas bagātinātu viņu leksikas krājumu.

Tā kā skolēnu nozīmīgākais darbs ir mācīties, lai attīstītu viņu prasmi iegūt informāciju no preses izdevumiem, tiek piedāvāts izpētīt kultūrvēsturisku materiālu un noskaidrot, kad, kur un kas izdeva žurnālu „Latgolas Škola”. Jāpaskaidro skolēniem, kāpēc šajos izdevumos divskanis *uo* rakstīts ar burtu *ō*, lietota galotne *-as*, nevis *-is* vai *-ys* (atbilstoši tā laika ortogrāfijas normām) u. tml.

Papildinformāciju par žurnālu skolēni var lasīt šķirklī *Latgolys Škola* [<http://futureofmuseums.eu/virtual-gallery/rezekne-higher-education-institution-collections/subcollections/exhibit/?nr=129>], kā arī „pašķirstīt” to, atverot Latvijas Nacionālās bibliotēkas periodikas digitālo krātuvi vietnē [http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pi|issue:/p_001_lgsk1921n01|issueType:P].

Valodas sistēmas apguvei veltītajā sadaļā iestrādāti vingrinājumi zināšanu un darbības vārdu 2. un 3. konjugācijas formu veidošanas un izmantošanas prasmes nostiprināšanai.

No jauna apgūstama nekārtnā darbības vārda *īt* un atgriezeniskā darbības vārda *vuiceitīs* locīšana. Tā kā skolēniem nav teorētisko zināšanu, kas ir atgriezeniskie darbības vārdi, kā tie tiek veidoti, kādu nozīmi izsaka (skaidrojama tiešā atgriezeniskuma nozīme, ko izsakām ar galotni *-tīs*, norādot, ka darbība izriet no darītāja un atgriežas pie darītāja vai notiek starp diviem darītājiem).

Latgaliešu rakstu valodā atgriezeniskuma nozīmi izsaka divējādi:

- ▶ darbības vārdiem bez piedēkļa pievieno atgriezenisko galotni *-tīs* (tāpat kā latviešu literārajā valodā), piemēram, *mozguotīs*,
- ▶ darbības vārdos ar piedēkli izmanto atgriezenisko morfēmu *-sa-*, ko novieto starp piedēkli un sakni, piemēram, *nū-sa-mozguot*, *ap-sa-runuot*.

Otrreizēja atgriezeniskās morfēmas pievienošana vārda beigās latgaliešu rakstu valodā **nav pieļaujama**: pareizi ir *apsaviļkt* bet ne *apsaviļktīs*.

Visiem bezpriedēkļa atgriezeniskajiem darbības vārdiem īstenības izteiksmes vienkāršajā tagadnē, pagātnē un nākotnē vienskaitļa 1. personā ir galotne *-ūs*, 2. personā – *-īs*. 3. personā un daudzskaitlī galotnes ir atšķirīgas: *-ās*, *-amēs*, *-atēs*; *-uos*, *-omēs*, *-otēs*; *-īs*, *-imēs*, *-itēs*; *-ēs*, *-emēs*, *-etēs*.

Ar piedēkļiem atvasinātos atgriezeniskos darbības vārdus loka kā tiešos darbības vārdus, tas ir, lietojot tiešo darbības vārdu galotnes.

	Persona	Tagadne	Pagātne	Nākotne
ceļtīs	es	ceļūs	ceļūs	ceļšūs
	tu	celīs	cielīs	ceļsīs
	jīs, jei; jī, juos	ceļās	cēlēs	ceļsīs
	mes	ceļ amēs	cē lemēs	ceļ simēs
	jius	ceļ atēs	cē letēs	ceļ sitēs

mozguotīs	es	mozgojūs	mozguojūs	mozguošūs
	tu	mozgojīs	mozguojīs	mozguosīs
	jīs, jei; jī, juos	mozgojās	mozguo juos	mozguosīs
	mes	mozgoj amēs	mozguoj omēs	mozguos imēs
	jius	mozgoj atēs	mozguoj otēs	mozguos itēs

14. Vacūs ļaužu dorbi

Darbu, amatu, profesiju nosaukumi, cauri gadsimtiem ritot, sniedz ne tikai lingvistisku, bet arī kultūrvēsturisku informāciju gan par darbiem, kādi tika darīti dažādos novados, gan par darba rīkiem un darītājiem, gan par darba tikumu. Valodas apguve arī ir viens no darbiem, turklāt ļoti nozīmīgs.

Mācību saturs izstrādāts arī ar mērķi radīt skolēniem priekšstatu par to, kā ģimenē tiek pārmantota dzīves pieredze un nodota informācija no vecākās paaudzes jaunākajai, rosināt domāt par sarunu un sarunāšanās lomu ģimenisko un kaimiņattiecību veidošanā laikā, kad nebija datoru un interneta. Ja iespējams, klasē var sarīkot vakarēšanu kopā ar bērnu ģimenes locekļiem, tādējādi ļaujot dzīvē izbaudīt šādas kopā būšanas īpašo gaisotni ar darbošanos, pasakām, mīklām, sarunām utt.

Pirms lasīšanas uzdevuma risināms dialogs par temata pieteikuma zīmējumā attēlotajiem darbiem un darba rīkiem.

Lasāmajā tekstā dota ievirze sarunai par senāko laiku darbiem. Pēc tam, kad tas izlasīts un atbildēts uz jautājumiem, ieteicams turpināt sarunu, rosinot skolēnus dalīties savā pieredzē un pastāstīt par lauku un pilsētas darbiem gan tālākā pagātnē, gan ne tik senos laikos, atsaucot atmiņā gan mājās dzirdēto, gan grāmatās lasīto un filmās redzēto. Darbs var notikt pāros un grupās. Ierosmei var izmantot arī fragmentu no LVA sagatavotās mācību filmas „Latgales kultūras mantojums” (2011), kur ir sadaļa par amatiem.

Valodas zināšanas tiek papildinātas ar informāciju par vārda nozīmi, to, ka vārdi var būt gan viennozīmīgi, gan daudznōzīmīgi.

Pievēršama uzmanība darbības vārda *skaitēt* nozīmēm – ‘lasīt (grāmatu)’, ‘uzskatīt’, ‘secīgi saukt skaitļus’.

Turpinās 3. konjugācijas darbības vārdu locīšanas prasmes apguve. Ieteicams to nostiprināt, uzdodot skolēniem aptaujāt mājiniekus un sagatavot īsu stāstu par darbiem, ko strādāja viņu vecvecāki un vecvecvecāki. Lai nostiprinātu prasmi iederīgi lietot apgūtos darbības vārdus, vēlams norādīt, piemēram, kuri vārdi iesaistāmi šajā stāstā.

15. Omoti i amatnīki

Temats „Omoti i amatnīki” ir samērā sarežģīts leksiskā un informatīvā ziņā, jo daudzi bērni nedz zina seno amatnieku nosaukumus, nedz pazīst attiecīgos darbus un darbarīkus. Tāpēc šī un citu ar senajiem darbiem un amatiem saistīto tematu apguvei lietī noderētu mācību ekskursija uz muzeju, pie kāda amatnieka vai tml. Ja šādas iespējas nav, var izmantot virtuālos resursus, fotogrāfijas (*zudusilatvija.lv*), filmas, videoierakstus, ko skolēni noskatās, gatavojoties nodarbībai. Mācību procesā nāksies saskarties arī ar izlokšņu leksisko specifiku, tāpēc skolotājam jāpārdomā mācību saturs ciešā saistībā ar to kultūras un valodas vidi, kurā notiek mācības.

Klausoties tautasdziesmu „Guoju pa mežu ..”, piemēram, Rožupes vīru izpildījumā [<https://www.youtube.com/watch?v=L4SNMbLRBbo>], skolēniem varētu rasties jautājums, kas ir šelma ‘palaidnis, draiskulis, arī krāpnieks, viltnieks’. Šo dziesmu vai tās fragmentu var izmantot arī stundas sākumā, lai ierosinātu sarunu par senajiem amatiem un darbiem. Iespējams, ka skolēniem vai pedagogiem ir zināms kāds pieredzējis amatnieks, kuru var uzaicināt dalīties savā pieredzē. Ieskatam noderēs arī daži šķirklī, kas atrodami virtuālajā galerijā „Latgales koncepti” [<http://futureofmuseums.eu/lv/virtual-gallery/rezekne-higher-education-institution-collections/sub-collections/?collection=rezekne-higher-education-institution>].

Ja skolēni neatceras latgaliešu uzvārdus, kuru pamatā ir amata nosaukums, atgādināms valodas materiāls, kas apgūts tematā „Myusu uzvuordi”. Gatavojoties stundai, lieti noderēs Paula Baloža pētījums „Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija” (2008) [https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4776/28936-Pauls_Balodis_2008.pdf?sequence=1&isAllowed=y], kurā 3.1.3. nodaļā atrodama informācija arī par amatu nosaukumu motivētiem uzvārdiem.

Pārejai uz sarunu par mūsdienu amatiem var izmantot skolēnu pieredzi, rosinot pastāstīt par tiem amatiem un profesijām, ar kuru pārstāvjiem viņi saskaras ik dienas, piemēram, skolā un mājās.

Temata apguvei izmantojama arī 12. darba lapa.

16. Dorbs laukūs

Apgūstot šo tematu, skolēni iepazīst ar lauku dzīvi saistīto leksiku, mācās raksturot lauku darbus un cilvēku attieksmi pret savu zemi un saimniecību. Lauku bērniem tekstā atainotā realitāte lielākoties ir labi zināma, tāpēc viņi var risināt dialogu ar tekstu, salīdzinot Jāņa saimes un savu dzīves pieredzi. Pilsētas bērniem, protams, lielākoties būs nepieciešams vizuālais atbalsts, sīkāks dažādu tekstā minēto reāliju raksturojums. Lieti var noderēt to bērnu pieredze, kuri ir pavadījuši kādu laiku pie saviem lauku radiem.

Kaut arī leksiskā ziņā teksts nav sarežģīts, jāņem vērā, ka izloksnēs gan dārzeniem, gan darbiem un darbarīkiem var būt atšķirīgi nosaukumi, kuri mācību procesā jānoskaidro.

Tā kā dažādu darbību nosaukšanai nepieciešams izmantot semantiski niansētus darbības vārdus, skolēniem tiek piedāvāts iepazīt darbības vārdu darināšanu ar priedēkļiem jeb prefiksāciju. Jāatgādina, ka, darinot jaunu vārdu, priedēklis tiek pievienots veselam motivētārvārdam un nemaina tā gramatiskās nozīmes. Tiek variēta vai pilnībā mainīta vārda nozīme. Latgaliešu rakstu valodā visi darbības vārdu priedēkļi, izņemot vajadzības izteiksmes formveidotāju morfēmu *juo-*, ir vārddarinātājas morfēmas. Interfiksāla priedēkļa funkciju veic morfēma *-sa-*, kas ir vēsturiskā atgriezeniskā vietniekvārda morfēmiskais variants un tiek izmantota, lai izteiktu atgriezeniskas darbības gramatisko nozīmi un vienlaikus – darinātu jaunu vārdu. Tāpēc vārdā *da-sa-ī-t* varam nošķirt priedēkli *da-*, atgriezenisko priedēkli *-sa-*, sakni *ī-* un galotni *-t*.

12. uzdevums visdrīzāk sagādās skolēniem grūtības, it īpaši vārds *bierzēt* ‘ievilkt birzis, t. i., atzīmēt robežu, līdz kurienei krīt sēkla’. To parasti darīja ar salmu vai sienu kušķi – bēra vai ievilka ar kāju. Darītājam bija jābūt ļoti vērīgam un precīzam. *Nūbirksteit skolu* ‘notraukt nodegušo skala galu ūdenī’ arī bija ļoti atbildīgs darbs, jo, neuzmanīgi rīkojoties, varēja izraisīt ugunsgrēku. Šis bieži vien bija bērnu darbs, tāpat arī dzijas šķeteres turēšana uz rokām, lai var satīt dziju kamolā.

Senākos laikos zirgus ganīja arī pa naktīm brīvā vaļā.

Pieguļa bija sena tradīcija, kas pastāvēja aptuveni līdz 20. gadsimta sākumam. Pirmo reizi pēc ziemas zirgi tika palaisti ganībās savā vaļā ganu, kurus sauca par pieguļniekiem, uzraudzībā. Bieži vien pieguļā kopīgi jāja vairāku viensētu puīši, kas pārnakšņoja ganībās līdzās zirgiem, lai tos pasargātu no vilkiem un zagļiem. Pirmā pieguļa parasti sakrita ar Ūsiņa dienu; pieguļā varēja jāt līdz pat Mārtiņiem. Pieguļnieki kurināja ugunsķūrus un daudz dziedāja. Nakšņoja pie ugunsķūriem uz skujām, zariem vai līdzpaņemtiem salmu maisiem. Lietus laikā cēla arī zaru būdas.

Pieguļa sāka izzust 19. gadsimta otrajā pusē vispirms Kurzemē un Vidzemē, bet Latgalē šī tradīcija saglabājās vēl līdz 20. gadsimta 30. gadiem.

Pieguļa saistīta ar ticējumiem, apdziedāta tautasdziesmās, telaini aprakstīta latviešu rakstnieku darbos.

Lai skolēni varētu labāk iztēloties pieguļnieku nakti, ieteicams rosināt izlasīt kādu pieguļas aprakstu, tautasdziesmas u. tml.

Lai pilnveidotu skolēnu prasmi izmantot iederīgas darbības vārdu formas, runājot par dažādiem darbiem, izmantojama 12. darba lapa.

17. Dorbs pilsētā

Lai skolēni apgūtu plašāku leksikas krājumu latgaliski un attīstītu prasmi raksturot dažādas dzīves situācijas un objektus, labāk iepazītu Latgales dzīves vidi, tiek stāstīts par darbu pilsētā, izmantojot informāciju par Preiļu uzņēmumu akciju sabiedrību „Preiļu siers”. Ja skolēni dzīvo pilsētā, kurā ir kāds plašāk pazīstams uzņēmums, var risināt sarunu par to, kādus darbus kuru profesiju speciālisti tur veic. Ieteicams pievērst skolēnu uzmanību tam, ka ir profesijas (skolotājs, ārsts, pārdevējs u. c.) un darbi, kas nav saistīti ar lauku vai pilsētas vidi.

Apgūstot ar dažādām profesijām saistīto leksiku, nepieciešams lielāku vērību veltīt arī atbilstošu īpašības vārdu izmantošanai gan personas, gan vides raksturošanā, veidot skolēniem priekšstatu par to, ka pastāv nozares terminoloģija.

Šis temats saistīts arī ar īpašvārdu pareizrakstības prasmes attīstīšanu – skolēni papildina zināšanas, iegaumējot, kā jāraksta uzņēmumu nosaukumi (lielais burts, pēdiņas). Tā kā valodas vidē skolēni saskaras ar dažādām salikto nosaukumu pareizrakstības kļūdām, ieskata līmenī

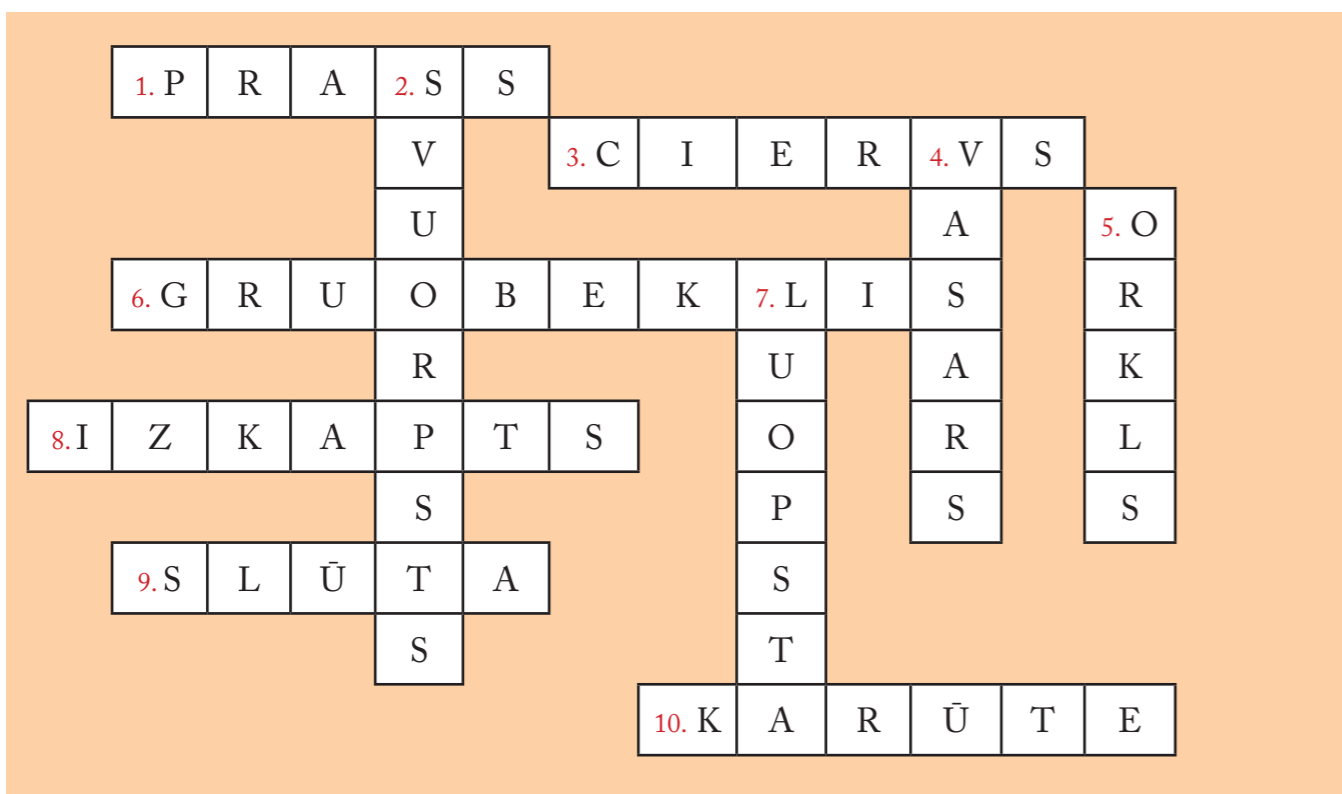
norādāms, ka saliktajos nosaukumos ar lielo burtu parasti raksta tikai pirmo vārdu.

Refleksijai par nodaļā apgūto var izmantot 14. darba lapu.

Veicot tajā norādītos uzdevumus, skolēni paplašinās vārdu krājumu, zināšanu apjomu un labāk sagatavosies gan pārbaudes, gan projekta darbam.

Pārbaudes darbs izstrādāts ar mērķi noskaidrot skolēnu prasmi iederīgi un normām atbilstoši izmantot dažādas darbības vārdu formas, kā arī novērtēt viņu prasmi izteikties par kādu no amatiem latgaliski, ievērojot gan tekstveides, gan pareizrakstības normas.

Minot darba rīku mīklu, skolēniem jāsniedz šādas **atbildes**:

18. Projekts par dorbim i omotim

Noslēguma darbs „Projekts par dorbim i omotim” paredzēts, lai nostiprinātu skolēnu laukiem un pilsētai raksturīgo darbu un amatu nosaukumu zināšanas, attīstītu prasmi iegūt, apkopot un izmantot teksta veidošanā konkrētu informāciju, veidot aprakstu atbilstoši plānam un raksturot izvēlēto profesiju vai amatu.

Pirms veikt darbu, jānoskaidro vārda *amats*, *amatnieks* un *profesija* nozīmes nianšes. Kad skolēni izteikuši savas domas, ko saprot ar šiem vārdiem, ieteicams rosināt sameklēt vārdu skaidrojumu vārdnīcā (piemēram, tezaurs.lv) un tikai pēc tam pārrunāt, cik precīzs bijis viņu skaidrojums.

amats -a, v. 1. Kvalificēts darbs, arī nodarbošanās – dažādu izstrādājumu ražošana ar rokām, izmantojot vienkāršus darbarīkus. 2. Jebkurš kvalificēts darbs: nodarbošanās, profesija, arods. 3. Dienesta stāvoklis, ieņemamā vieta (iestādē, uzņēmumā).	amatnieks -a, v. 1. Cilvēks, kas nodarbojas ar kādu amatu (1). <i>Amatnieku brālība</i> vēst. – amatnieku, tirdzniecības transportstrādnieku u.c. apvienība sabiedriskās dzīves organizēšanai, savstarpējās palīdzības sniegšanai, kopīgo interešu aizsardzībai. 2. Cilvēks, kas strādā (zinātnē, mākslā u.tml.) bez radošas ierosmes, arī bez talanta.	profesija -as, s. Specialitāte, nodarbošanās, kas prasa noteiktas teorētiskās zināšanas un praktiskās iemaņas un kas ir eksistences līdzekļu iegūšanas pamats; amats, arods.
---	---	--

Tā kā radošās darbības rezultāts būs ilustrēta grāmatiņa, pārrunājams ar skolēniem, kas jāņem vērā, veidojot grāmatu, kas raksturīgs tās uzbūvei. Jāvienojas arī, kā notiks darbu prezentācija – vai katrs skolēns pastāstīs par savu darbu, vai tiks izmantots autora krēsls un veidota darbu izstāde utt.

Tāpat ieteicams kopā ar skolēniem pārrunāt un vienoties par darbu vērtēšanas kritērijiem.

IV. DOBA

Nodaļā *Doba* tiek attīstīta skolēnu prasme veidot monologu un dialogu, kurā tiek

- tēlaini raksturoti dabas objekti, flora un fauna,
- sniegta konkrēta faktoloģiskā informācija, kas iegūta no dažādiem interneta un drukātiem resursiem.

Lai pilnveidotu skolēnu prasmi iegūt un sniegt informāciju mutvārdu un rakstveida formā, tiek piedāvāti uzdevumi darbam ar interneta resursiem, kartēm un tekstiem. Vienlaicīgi mācību procesā tiks attīstīta prasme

- klausīties un lasīt ar mērķi ne tikai vispār saprast teksta domu un autora komunikatīvo nolūku, bet arī uztvert tekstā svarīgāko, noteikt tā noskaņu un saskatīt valodas līdzekļu lomu tās radīšanā, kritiski izvērtēt lasāmo informāciju,
- runāt un rakstīt atbilstoši pareizrunas, pareizrakstības un tekstveides normām precīzi par tematu.

Pievēršama uzmanība tam, lai skolēni mācītos ievērot

- klausītāja kultūru, uzmanīgi ieklausoties sarunas partnera teiktajā, nepārtraucot viņu, sekojot domas attīstībai un uzdodot pēc monologa precizējošus jautājumus,
- runātāja kultūru, izsakoties skaidri, saprotami, sadzirdami, ievērojot apgūtās pareizrunas normas un izmantojot izteikumu ekspresijai atbilstošu teikuma intonāciju,

- lasītāja kultūru, saudzīgi izturoties pret grāmatu un citiem materiāliem, apzinoties lasīšanas mērķi un izvēloties tā sasniegšanai nepieciešamo lasīšanas veidu,
- rakstītāja kultūru, ievērojot apgūtās pareizrakstības normas, darba noformēšanas noteikumus, precīzi un nepārprotami izsakot domu, mācoties pilnveidot savu tekstu.

Tā kā skolēni jau ir pietiekamā apjomā apguvuši prasmi uztvert latgalisko tekstu, to klausoties un lasot, šajā tematiskajā lokā skolēni rosināmi veidot dialogu ar tekstu: uzdot jautājumus teksta sakarā, paraugam izmantojot mācību materiālu, noskaidrot nesaprotamo vārdu, frāžu nozīmi, izmantojot uzziņu literatūrā, jautājot citiem; izsacīt minējumus, pieņēmumus, kā tālāk risināsies sižets, un lasot pārbaudot šo pieņēmumu pareizību. Lasītāja uzmanība tiks pievērsta arī valodas līdzekļiem, ar kuriem autors izsaka savu nolūku, rada atbilstošu emocionālo vai stilistisko ekspresiju, atklāj savu attieksmi.

Turpināms darbs ar informācijas uztveri, analīzi un izmantošanu, proti, meklējot un iegūstot dažāda veida informāciju, skolēni mācās noteikt avota uzticamību un informācijas veidu – zināma/jauna, svarīga/ mazsvarīga informācija. Skolēniem tiek piedāvāti arī uzdevumi, lai radītu priekšstatu par pētnieciskā darba specifiku (kartotēkas veidošana, atsauču un bibliogrāfiskās informācijas noformēšana). Svarīgi, lai skolēni pakāpeniski apgūtu attiecīgos pētnieciskā darba paņēmienus tā, ka ar laiku rastos nepieciešamās iemaņas. Lai šīs prasmes sekmīgi veidotos, jāsāk ar vienkāršāko avota (Uzvārds Vārds. *Darba nosaukums*. Izdošanas vieta: Izdevējs, gads.) un atsauces (Uzvārds gads) noformēšanas veidu.

Lingvistiskā aspektā skolēni aktualizēs un apgūs jaunu leksikas materiālu – ar ūdenstilpnēm, pakalniem, augu un dzīvnieku valsti saistīto sugas vārdu un īpašvārdu kopumu, reāliju raksturošanai nepieciešamos īpašības vārdus un darbības vārdus, kā arī gūs ieskatu to darināšanā un turpinās mācīties veidot dažādas vārdformas.

Vienlaicīgi skolēni iepazīs gan savas tuvākās apkaimes, gan Latgales dabu.

Vēršam uzmanību uz to, ka šajā tematiskajā lokā tiek piedāvātas arī saturiski plašākas darba lapas (15.–18. lapa), lai dotu iespēju skolēniem gan apgūt dzīvnieku un kukaiņu nosaukumus, gan gūt priekšstatu par vārda iekšējo tēlu, atklājot kopsakarības starp priekšmeta pazīmēm un nosaukumu.

10 gadu vecums ir laiks, kad bērns jāmudina fantazēt, izdomāt, tādējādi attīstot viņa radošumu. Tāpēc gan mācību materiālā, gan darba lapās tiek piedāvāti iztēli, izdomu rosinoši uzdevumi.

Nodaļas noslēgumā veicams pārbaudes darbs un apkopojošs radošais darbs.

Gan šīs, gan nākamās nodaļas satura īstenošana varētu notikt arī sadarbībā ar dabaszinību skolotāju.

Sākot apgūt šī tematiskā loka saturu, ieteicams informēt skolēnus par noslēgumā paredzēto radošo darbu – konkursu par dabu, pamudinot uzkrāt informatīvo materiālu, kas noderēs konkursā.

19. Zylūs azaru zeme

Pirmajam nodaļas tematam izvēlēts dzejiskais nosaukums *Zilo ezeru zeme*.

Tas ir kultūrcitāts no Elīnas Zālītes dzejoļa, kas izskanēja himniskajā noslēguma dziesmā Arvīda Žilinska operetē „Zilo ezeru zemē” (1953 vai 1954), protams, laika garam atbilstoši piesaucot arī padomjzemi. 1964. gadā šī dziesma skan arī operetē „Dzintarkrasta puīši”. [Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=EGNFIQuZSWk>]

Lielisks ilustratīvais materiāls ir fotoalbums „Latgale Zilo ezeru zeme” (Jāņa Stankeviča ideja). Vizuālo fonu sarunai var veidot, izmantojot Raimonda Paula dziesmas „Latgalei” videodizainu. [Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=vSjkOPwHgck>]

Minētā metafora kļuvusi par stabilu vārda *Latgale* tēlaino sinonīmu un ir izmantota, lai rosinātu skolēnus domāt par Latgales dabu, tās skaistumu un daudzveidību.

Mācību stundā skolēni lasīs samērā sarežģītu tekstu, jo tajā ir daudz skaitļa vārdu savienojumu un salikteņu, kas var sagādāt izrunas grūtības. Tāpēc jāpievērš uzmanība gan tam, kā skolēni izrunā šos skaitļa vārdus, gan tam, kā tos pieraksta vārdiski. Lieti var noderēt arī atbilstošs dzirdes diktāts vai ortogrammu prognozēšanas uzdevums.

Lai varētu pilnvērtīgi strādāt ar mācību saturu, nepieciešama Latgales ģeogrāfiskā karte. Vislabāk, ja tā ir katram skolēnam, turklāt tāda izmēra, lai varētu atrast ezerus un to nosaukumus.

Pirms veidot ezeru sarakstu, kopīgi jāatkārto alfabēts, pievēršot uzmanību latgaliešu rakstu valodas specifiskajām zīmēm – burtam *y*, to vārdu vietai alfabētā, kuri sākas ar *uo*.

Šajā stundā skolēni veido dialogu ar tekstu, norādot zināmo un jauno informāciju, kā arī attīsta prasmi analizēt informāciju, salīdzinot savu un klasesbiedra veikumu, un papildināt to, izmantojot dažādus informācijas avotus, t. sk. pašvaldību mājaslapas. Veicot šo darbu, kopīgi jāpārrunā, kā internetā pārliecināties par avota korektumu.

Lai skolēni labāk saprastu vārdu darināšanas kopsakarības, var izmantot derivatīvās ķēdes principu, proti, parādīt skolēniem vārdu atvasināšanas secīgumu un katras morfēmas lomu jaunās nozīmes radīšanā. Piemēram, ja raksturojam vārda *izaudzynuošona* darināšanu, tad svarīgi, lai skolēni saprastu, ka procesa nozīme izteikta tikai un vienīgi ar piedēkli *-šon-*. Tas nozīmē, ka motivētājavārds ir *izaudzynuot*, kas ar piedēkli *iz-* darināts no *audzynuot*, lai izteiktu nozīmi ‘pabeigt ar motivētājavārdu nosaukto darbību’; savukārt šis vārds ar piedēkli *-ynuo-* atvasināts no darbības vārda *augt* un izsaka nozīmi ‘likt veikt ar motivētājavārdu nosaukto darbību’. Tātad, atvasināšanas un jauno nozīmju veidošanās secība ir šāda: *aug-t > audz+ynuo-t > iz+ audz-ynuo-t > iz-audz-ynuo+šon-a*. Jāraugās, lai skolēni netiktu informatīvi pārslogoti un jāizvēlas tie piemēri, kuri atbilst viņu spējām. 4. klases skolēni tikai sāk apgūt vārddarināšanas pamatus, tāpēc šajā procesā būtiski virzīties no vienkāršā uz sarežģīto, mācīt diferencēti, izvēloties vispirms vienkāršākus un nozīmes ziņā saprotamus atvasināšanas gadījumus.

Var, piemēram, piedāvāt skolēniem atvasinājumu pārus šādā secībā:

- pirmatnīgs darbības vārds > ar piedēkli atvasināts tiešs darbības vārds, piemēram, *jimt*

> *pa+jimt, likt > salikt, braukt > iz+braukt, braukt > aiz+braukt* utt.;

▶ pirmatnīgs vārds > ar piedēkli atvasināts vārds bez skaņu mijas saknē, piemēram, *brauk-t > brauk+šon-a, lobs > lob+um-s, zem-e > zem+in-e, muos-a > muos+eņ-a*;

▶ pirmatnīgs vārds > ar piedēkli atvasināts vārds un saknes līdzskaņu mija (nejaukt ar pagātnes vai tagadnes celma izmantošanu motivācijai), piemēram, *rūk-a > rūc+eņ-a, vilk-t > vilc+iņ-s*;

▶ pirmatnīgs vārds > atvasinājums ar piedēkli un saknes patskaņu mija, piemēram, *vilk-t > volk+uo-t, grīz-t > graiz+ei-t, grīz-t > grūz+ei-t*;

▶ pagātnes celms, kurā notikušas skaņu pārmaiņas, > sufiksāls atvasinājums, piemēram, *lyuz-t (lauz-e) > lauz+um-s, pļau-t (pļuove) > pļuov+iej-s*;

▶ pirmatnīgs vārds, kurā notiek skaņu pārmaiņas, > atvasinājums ar interfiksu un piedēkli, piemēram, *skri-t > skrai+d+ei-t, bēr-t > buor+st+ei-t, li-t > lai+st+ei-t, bet – smī-t > smī+d+ynuo-t*.

Jāņem vērā, ka ne visi vārdi, kuros ir piedēklis, ir prefikšali atvasinājumi. Piemēram, *apleicīne* darināts ar piedēkli *-in-* no *apleik*, *apruce* – ar piedēkli *ap-* un galotni *-e* no *rūka* (*ap rūku*), *īrodums* – ar piedēkli *-um-* no *īroda*, *aizdors* – ar galotni *-s* no (*jis*) *aizdora*, *dabeigšona* – ar piedēkli *-šon-* nu *dabeigt* utt.

14. uzdevumā darbības vārdus var darināt, izmantojot piedēkļus vai piedēkļus. Padziļinātas apguves gadījumā – interfiksu un piedēkli. Šeit piedāvāti iespējamie varianti.

14. uzdevuma atbilžu variants:

skrit – atskrit, skraideit, smīt – apsmīt, smīdynuot, biert – izbiert, byrdynuot, liktīs – atsalikt, grīztīs – apsagrīzt, krist – pakrist, krātuot, migt – aizmigt, mydzynuot, vilkt – apvilkt, volkuot, nest – iznest, nosuot

Teorētiskajā materiālā piedāvāts ieskats arī sarežģītākos procesos, jo tekstos skolēni saskaras ar šiem atvasinājumiem un viņiem var rasties jautājumi, kāpēc, darinot vienus vārdus, motivētāja un atvasinājuma sakne nemainās, bet citus – mainās.

20. Iudīns

Šajā stundā tiek turpināta saruna par dažādām ūdenstilpnēm, respektīvi, aktualizēta vai apgūta attiecīgā leksika, kā arī pilnveidota skolēnu prasme uztvert teksta jēgu, autora komunikatīvo nolūku un vispirms izdomāt stāsta nosaukumu, pēc tam turpināt attīstīt autora domu (*A ūtrā krastā...*). Jāpievērš skolēnu uzmanība tam, ka, stāstot par to, kas atrodas vai notiek upes otrā krastā, jāiedomājas kāda reāla situācija – ja upes vienā krastā atrodas pļava, tad otrā pusē varbūt būs tīrums. Bet pats svarīgākais – jāņem vērā paša izdomātais stāsta virsraksts, kā arī jāizdomā vēl viens – paša radītā isā stāsta nosaukums. Ieteicams izdomāt nosaukumu

(īpašvārdu) arī tai vietai, par ko stāstīs. Radāmā fragmenta garumu nosaka skolotājs atbilstoši pedagoģiskajai iecerei.

Tekstā garāmejojot pieminēts dārzs, par kuru varētu izvērst darbu, izmantojot 15. darba lapu, lai noskaidrotu, kā sauc dārzeņus, ogas un labību, ko parasti audzē mājsaimniecībā.

Veicot uzdevumus, skolēni iegūs šādu rezultātu:

1. uzdevums.

Z	I	E	R	N	I	A	Y	R	J	V	B	U	L	B	I	S	G
A	L	R	U	A	E	Ī	O	M	K	L	Ū	R	A	N	Ī	G	P
S	K	Ū	Ō	P	Š	T	I	E	C	R	B	C	T	R	J	U	
M	U	D	C	L	P	E	A	Z	D	Ž	K	N	A	I	B	A	P
Ī	O	Ū	I	U	I	I	R	Ī	O	I	Ū	M	T	O	A	T	Y
Ž	E	K	N	Š	B	P	A	Y	A	J	Ō	G	Ū	R	Č	T	Š
I	V	Š	Š	N	I	U	T	N	C	T	N	T	E	I	Č	A	E
L	I	S	N	V	R	L	N	I	N	O	I	D	M	A	U	N	O
G	R	Ī	Z	I	N	Š	Z	D	O	P	I	E	B	O	Z	D	C
Š	Z	D	Ž	N	I	B	E	C	A	S	J	A	N	I	B	A	M
N	R	C	R	A	P	Š	I	G	L	O	K	O	I	C	S	C	N
I	I	P	A	T	I	S	Ō	N	I	B	E	Š	L	N	Z	O	K
V	I	T	A	N	I	P	S	A	O	L	Ī	O	Ā	I	R	B	R
T	A	B	I	I	A	R	J	B	I	V	Z	G	B	O	A	N	O
A	R	A	N	Z	Z	D	K	O	K	R	S	U	N	P	J	U	P
B	A	N	U	D	A	I	E	A	I	I	K	I	R	B	I	R	I
N	B	C	A	Ū	C	R	D	G	R	A	O	A	U	Z	Y	S	G
S	E	L	E	R	E	J	I	S	D	N	I	J	R	A	C	I	A

2. uzdevums.

minseze	zemenis
šnīvis	vīšnis
nīpusi	upinis
vašli	šlīva
dinoceja	cidoneja
aišīvs	avišis
grasyta	agrysta
sņuojūgy	juoņūgys
šruga	gruša
buļose	uobeļs

Padziļināti mācot, var aicināt skolēnus izdomāt vārdu tām vietām, kuras minētas aprakstā, un pamatot izvēli, izmantojot mācību materiālā norādītās pamatojuma izteikšanas klīšijas.

Nodarbībā vai mājās skolēniem jāizpēta, kā dažādās izloksnēs sauc stārķi, kurš vasarā bieži sastopams Latgales tīrumos, upju līčos, ezeru tuvumā un pļavās. Izpētes rezultāti tiek pārrunāti klasē, atgādinot, ka tie būs nepieciešami tematiskā loka noslēgumā, gatavojot konkursa materiālus. Skolēni var arī izlasīt šķirkli par stārķi [pieejams: <http://epupa.valoda.lv/vards/starkis>] un izmantot šo informāciju radošajā darbā.

Gramatikas jautājumu apgūvē jaunais materiāls ir īpašības vārdu ar noteikto un nenoteikto galotni locīšana. Pārrunājami arī šo formu lietošanas pamatnoteikumi.

Lai attīstītu skolēnu prasmi iegūt informāciju no dažāda veida dzirdētiem tekstiem, tiek piedāvāts 6. uzdevums. Skolēni paši var izvēlēties dažādas latgaliešu tautasdziesmas, kurās tiek apdziedāta Latgales daba, vai izmantot skolotāja ieteiktās. Būtiskākais atlases kritērijs – tautasdziesmās izmantoti tādi izteiksmes līdzekļi, kurus skolēni varēs izmantot savā darbā. Tā kā klausīšanās ir laikietilpīga, ieteicams paredzēt to veikt mājās.

Lai apgūtu prasmi veidot kvalitatīvus dažādu valodas stilu un runas žanru tekstus, jāiemācās analītiski un kritiski lasīt savu un cita tekstu, vērtēt un pilnveidot to. Šāda veida uzdevumiem jābūt regulāram mācību darba komponentam. Šajā stundā skolēni sadarbojas, labojot cits cita darbu un pamatojot teksta autoram labojumus.

Lai skolēni pilnveidotu rakstītāja kultūru, mācību procesā liela vēriba pievēršama elektroniskajai saziņai. Pārrunājami e-vēstules noformēšanas noteikumi (jānorāda temats, pieklājības frāžu lietošana, pareizrakstība, lielais burts *Tu* pierakstā, interpunkcija, atbilde utt.). Skolēni var sadalīties pāros un aizsūtīt cits citam vēstuli, adresējot arī skolotājam, lai varētu pārbaudīt.

21. Kolni, kaļņeni

Šis temats paredzēts īpašvārdu lietošanas prasmes nostiprināšanai un Latgales kalnu un pakalnu iepazīšanai. Ierosināšanas fāzē var izmantot gan attēlus, gan arī sarunu ar skolēniem par to, kas ir kalns, kas – pakalns, kādus kalnus un pakalnus viņi vispār zina, kādi atrodas tuvākajā apkaimē.

Mācību līdzekļi piedāvāto tekstu ieteicams lasīt „strautiņa” tehnikā – skolēni cits pēc cita vidēji ātrā tempā lasa teikumus, cenšoties uztvert galveno domu, saprast, kāds ir autora komunikatīvais nolūks, kā arī saskatīt valodas līdzekļu lomu tā īstenošanā.

Ja skolēnu lasītprasme vēl neatbilst šāda uzdevuma veikšanai, tad lasījums ir lēnāks, turklāt skolotājs var ar jautājumiem pievērst uzmanību būtiskajam tekstā, tā ieskicējot, kā veicams dialogs ar tekstu. Šī nolūka īstenošanai izmantojamas arī piezīmes uz lapas malām.

Sasaiste ar iepriekš apgūto materiālu tiek veidota gramatikas zināšanu nostiprināšanas vingrinājumā, lokot ezeru nosaukumus un pārrunājot, kam jāpievērš uzmanība, kā arī veicot 11. uzdevumu.

Pirms pildīt 6. uzdevumu, skolēniem piedāvājams aplānot to, kur un kā meklēt informāciju par Šokolādes kalnu.

6. uzdevuma izpildīšanai, protams, var izmantot interneta resursus: <http://www.zudusilatvija.lv/objects/object/14539/>; <http://www.celotajs.lv/lv/e/sokoladeskalns>; <http://www.irlaiks.lv/tourism/articles/article.php?id=6355824>.

Tomēr būtiski radināt bērņus meklēt atbildes ne tikai tīmeklī, bet arī grāmatās, enciklopēdijās, uzziņu literatūrā, piemēram, Otilijas Kovaļevskas darbā „Krāslavas rajons”.

Šokolādes kalns atrodas apm. 1,5 km attālumā uz ziemeļiem no Krāslavas centra, Jāņupītes krastā. Pilskalns ir bijis apdzīvots laikā no 1. g. t. pr. Kristus līdz vēlajam dzelzs laikmetam. Pilskalnā atrastas akmens cirvju, dzīvnieku kaulu, māla trauku atliekas. Domājams, ka savu nosaukumu tas ieguvis šeit sastopamo mālu dēļ. Nelielas mālu ieguves vietas pilskalna nogāzēs ir redzamas arī mūsdienās. Saglabājies nostāsts, ka grāfs Plāters šeit apraudājis savu sievu, kuru pats neuzticības dēļ licis iemūrēt pazemē.

Dabas pasaule ir ne tikai augi un ģeogrāfiskie objekti – tie ir arī dabas apstākļi, dzīvnieki, zivis, kukaiņi. Šo leksisko vienību apguvei latgaliešu rakstu valodā un dažādu objektu raksturošanai izmantojama 16. un 17. darba lapa.

16. darba lapā 1. uzdevumā sagaidāmas šādas atbildes:

2. Snīgs kreit.	11. Vysta kluks.
3. Dzeņš kaļ.	12. Zyrgs zvīdz.
4. Prīde ar čīkurim.	13. Kūrmuļš rūk.
5. Leidaka peļd.	14. Vuorna čārc.
6. Styrna ād zuoli.	15. Lausks sporda.
7. Gūvs mauroj.	16. Leits guož.
8. Cyuka kvīc.	17. Saule capynoj.
9. Vuška bliej.	18. Vylks kauc.
10. Kačs ņaud.	19. Lopsa nas vystu.

2. uzdevuma atbildes:

Saule lāc, nūrīt, capynoj, karsej.
Leits lej, myrgoj, syuloj, guož.
Mygla ceļās, kreit.
Krusa bierst, syt.
Pārkiuņš grudynoj, ducynoj.

Zibiņš laistuos, sper, puorkrysta.
 Snīgs snīg, kreit, putinej, grīžās.
 Soltums mīdz, knīb.
 Lausks sporda.
 Muokūni maun, sleid, valkāš.
 Iudiņš viļņoj, tak.

22. Kas pi myusu aug

Temata *Kas pi myusu aug* apguvi var sākt ar dialogu par mācību līdzekļi ievietotajiem un citiem attēliem, tā aktivizējot skolēnu pašu zināšanas un pieredzi par lauku un pilsētas augu valsti.

Izmantojama arī informācija, ko skolēni ieguva, strādājot iepriekšējās stundās gan ar izdevuma materiālu, gan veicot darba lapās dotos uzdevumus.

Šajā mācību stundā lielāka vērība veltīta skolēnu tekstpratības attīstībai, valodas izjūtas izkopšanai, tāpēc tiek piedāvāts darbs ar tekstu. To iespējams dažādi organizēt – atbilstoši skolēnu sagatavotībai un skolotāja pedagoģiskajai iecerei. Uzmanība pievēršama ne tikai teksta galvenajai domai un autores komunikatīvajam nolūkam, bet arī atslēgas vārdiem, kuri palīdzētu izvēlēties precīzāku virsrakstu. Salīdzinot autores virsrakstu ar skolēnu izvēlētajiem nosaukumiem, jāakcentē tas, kas bērniem izdevies, kas palīdzējis izvēlēties teksta būtībai atbilstošu nosaukumu. Jārespektē arī tas, ka zēnu piedāvātie teksti var būt mazāk poētiski, – jānovērtē to saturiskā atbilsme.

Latviešu valodā plaši tiek izmantoti deminutīvi, lai izteiktu ne tikai pamazinājumu, bet arī mīļumu, norādītu vērtīgumu, paustu cieņu. Šie emocionālie marķieri aktīvi izmantoti arī Madaras tekstā. Skolēni tos jau iepazīnuši latviešu valodas stundās, bet pievēršama uzmanība tam, ka latgaliešu rakstu valodā, darinot deminutīvus, bieži vien saknē notiek skaņu pārmaiņas.

Lai skolēni mācītos lietot deminutīvus atbilstoši latgaliešu rakstu valodas normām, jāveic 5. uzdevums, darinot šādus atvasinājumus:

stidzeņa, darbeņš, videņš, aleņa, zirdzeņš, žagateņa.

Pirms 11. uzdevuma veikšanas ieteicams piedāvāt skolēniem izpildīt uzdevumus, kas doti 18. darba lapā, kas izstrādāta, lai sekmētu skolēna kā lingvālas personības attīstību, radot vēlmi un veidojot prasmi iedziļināties vārda jēgā, saskatīt valodas pasaulainā atspoguļoto etnosa reālo un kultūras pasaulainu. Gūtās zināšanas lieti noderēs 12.–15. uzdevuma izpildei un pilnvērtīgākam radošajam darbam.

Tematiskā loka noslēgumā skolēni pilda pārbaudes darbu un organizē konkursu par Latgales dabu.

23. Radošais darbs. Konkurss par Latgales dabu

Radošais darbs tiek izstrādāts ar mērķi nostiprināt skolēnu zināšanas par Latgales dabu un prasmi radoši izmantot apgūtos valodas līdzekļus konkrētu komunikatīvo vajadzību īstenošanai. Darbs plānots divām mācību stundām.

Skolotājs ievada skolēnus radošā darba izstrādē, iepazīstina ar vērtēšanas sistēmu (mājas darba vērtēšanai ieteicams izmantot šādus kritērijus: saturs – 5 p., izdoma – 5 p., noformējums – 5 p.) un sniedz nepieciešamo atbalstu tā veikšanā un rezultātu prezentēšanā.

V. VĪTYS

Būtiska valodas pasaulainas daļa ir vietvārdi, dažādi kultūras un vēstures pieminekļi, to nosaukumi un ar tiem saistītā vēsturiskā atmiņa. Lai bērns apzinātos to nozīmi tautas dzīvē, mācītos saglabāt gan pašus objektus, gan to nosaukumus, nepieciešams atklāt viņam šo daudzveidīgo vērtību sistēmu.

Nodaļa *Vītys* izstrādāta ar mērķi radīt skolēniem priekšstatu par latgaliešu rakstu valodas vietvārdu sistēmu un rosināt interesi un vēlmi iepazīt savas dzimtas puses nozīmīgākās vietas, mācīties par tām pastāstīt citiem, izmantojot atbilstošus neitrālos un emocionāli ekspresīvos izteiksmes līdzekļus.

Šajā nodaļā skolēni bagātinās lietvārdu, īpašības vārdu un skaitļa vārdu lietošanas pieredzi, papildinās zināšanas par pasaules nosaukšanu vārdā, radot jaunas leksiskās vienības, gūs ierosmi iepazīt teiku un pasaku pasauli, literāros darbus un ļaužu nostāstus.

24. Padebešu kolns

Rāznas ezers, Mākoņkalns un Sauleskalns ir vārdi, kurus zina un daudzina arī ārpus Latgales. Cilvēki izsenis centušies izzināt neparastāku dabas objektu izcelšanos un skaidrojuši nezināmo un neizzināto, sacerot teikas. Savukārt vārdā, kas dots šim objektam, atklājas informācija par to, kādas asociācijas radušās, kādas pazīmes bijušas par pamatu nosaukumam. Izzinot vārdu sākotnējo jēgu, skolēni iepazīst valodu kā domāšanas un pasaules vārdā nosaukšanas līdzekli.

Šī temata apguvei veltītajās stundās skolēni, no vienas puses, ievadāmi teiksmu, nostāstu pasaulē, rosinot izzināt, kas varētu būt bijis šādas teiksmas pamatā, cik lielā mērā tā saistīta ar realitāti vai izdomu, no otras puses, rādāms zinātniski korekts ceļš, kā atklāt vietvārdu un citu vārdu cilmi.

Lasot teiku, pievēršama uzmanība gan pareizrūnas normu ievērošanai, gan vārdformu

pierakstam. Risinot sarunu par teikas saturu, jāņem vērā, ka 4. klases skolēniem ir tikai priekšstats par teikām, tāpēc nepieciešams izskaidrot, kas tām raksturīgs, ar ko teikas atšķiras no pasakām. Jāsagatavo arī dažas izcelšanās teikas vai nostāsti par citiem dabas vai vēsturiskajiem objektiem, lai gadījumā, ja skolēni nespēs veikt 5. uzdevumu, varētu iepazīstināt viņus ar papildmateriālu.

Otrajā teikā izmantots *Mākoņkalna* vāciskais nosaukums, kā arī Rēzeknes, Ludzas un Viļakas vārda cilmes teiksmainais, tautoloģiskais skaidrojums. Valodnieku viedokli par minēto īpašvārdu cilmi var lasīt Laimutes Balodes un Ojāra Buša darbā „No Abavas līdz Zilupei” (2015).

Apgūstot valodas sistēmu, skolēni nostiprina prasmi lietot īpašības vārdus ar nenoteikto galotni kopā ar lietvārdu un locīt 2. un 5. deklinācijas lietvārdus. Atkārtoti tiek pievērsta uzmanība līdzskaņu *l, n* mīkstināšanai runā pirms priekšējās rindas patskaņiem un nemīkstināšanai rakstot. Lai nostiprinātos šī pareizrakstības prasme, skolēniem ir jāvingrinās un jāvērtē uzrakstītais, pievēršot uzmanību tikai šai ortogrammai.

Tāpat papildus un regulāri jāstrādā ar vārdiem, kuru formas tiek veidotas citādi nekā latviešu literārajā valodā, lai skolēni iemācītos šķirt šos divus kodus. Tam paredzēts 8., 12., 13. uzdevums, kuru rakstveida vai mutvārdu rezultātam jābūt šādam:

8. *ašņa dasa, prīca, rūbežs, pāds, kļovs, dabasi, īsna, baile, smīklys, ganeiba, dzīsmē, mads, mirta, slave*

Šajā grupā ietilpst arī vārds *monts*.

12. *atraite, driči, strods, slapnis, eļne, rīškovys*

13. *rondons iudiņš, tuoleims / tuolejs gosts, skumeīga viests*

25. Nazkod pi myusu

Turpinot iepazīt izcelsmes un vēsturiskās teikas, akcentējams, ka vietvārdu cilmes skaidrojums parasti neatbilst valodas vēsturei, ka tā ir izdoma, kura reizēm ir saistīta ar realitāti, bet bieži vien ir tālu no tās.

Teikā minētais Grītis kolns (*Grietas kalns*) atrodas Ambeļu pagastā Skromānu sādžā pie Dubnas upes.

Atbilstoši valodas līdzekļu pragmatiskajam lietojumam tiek pilnveidotas un nostiprinātas skolēnu zināšanas par 1. konjugācijas darbības vārdu locīšanu un īpašības intensitātes izteikšanu, izmantojot īpašības vārdu salīdzināmo pakāpju formas.

Pievēršama uzmanība norādāmo vietniekvārdu *tys, tei, itys, itei* lokatīva formu lietojumam, jo sarunvalodā bieži vien vērojamas kļūdas.

	vīriešu dz.	sieviešu dz.
vienskaitlis		
N.	(i)tys	(i)tei
Ģ.	(i)tuo	(i)tuos
D.	(i)tam	(i)tai
A.	(i)tū	(i)tū
I.	ar (i)tū	ar (i)tū
L.	(i)tymā	(i)tamā
daudzskaitlis		
N.	(i)tī	(i)tuos
Ģ.	(i)tūs	(i)tūs
D.	(i)tim	(i)tom
A.	(i)tūs	(i)tuos
I.	ar (i)tim	ar (i)tom
L.	(i)tymūs	(i)tamuos

Pareizrakstības prasmes attīstīšanai izmantojams diktāts.

Mācību stundā turpinās iegūto zināšanu nostiprināšana, meklējot tekstā e-locīšanas darbības vārdus, noskaidrojot izmantotās formas, nosakot, pie kuras no apgūtajām formu paradigmām tas pieder, un veidojot personu formas vai nu visos laikos, vai arī kādā no tiem – atbilstoši nepieciešamībai nostiprināt skolēnu prasmi veidot šīs formas. Kā jebkuras gramatiskās vienības kategorijas apguvē, labāki panākumi būs, ja skolēni ne tikai veidos tās vai citas formu paradigmas, bet arī izmantos tās, radot tematiski vienotus un gramatiski mērķtiecīgi virzītus minitekstus – īsu aprakstu vai vēstījumu, pasaku vai teiku, ierosmei izmantojot attēlus. Labu rezultātu var gūt, ja, vienu un to pašu tekstu rakstot, maina laika un personas formu visā tekstā. Tas liek skolēniem vairāk iedziļināties attiecīgo kategoriju izteiktajā nozīmē un formu izmantojuma iespējās dažādās saziņas situācijās. Tieši tas pats sakāms par īpašības vārdu salīdzināmo pakāpju formu lietošanu. Kad strādāts paradigmas ietvaros, nepieciešams apgūtās formālās zināšanas izmantot, saistot ar komunikatīvajām vajadzībām. Skolēni var veidot arī dialogu, kurā, piemēram, ezeri un kalni sāk lielīties, pamatojot savus apgalvojumus ar faktiem, kurus skolēns guvis no iepriekš lasītā un dzirdētā.

26. Piminekli

Viena no mūsu vēsturiskās atmiņas zīmēm ir piemineklis un piemiņas zīme. Sākot sarunu par šo tematu, ierosmes dialogam izmantojami ne tikai temata sākumā dotie jautājumi, bet arī skolēnu pašu pieredze, zināšanas par pieminekļiem, kuri atrodas viņu dzīves vietā (t. sk. arī kapu pieminekļi), to veidojumu un nozīmīgumu. Ievirzot sarunu tā, ka cilvēki ne tikai ceļ, bet

arī iznīcina pieminekļus vai atjauno sagrautos, var turpināt ar sarunu par pieminekli „Vienoti Latvijai”, ko tautā sauc par „Latgales Māru”.

Kad skolēni iepazinušies ar grāmatā „Skreineite” publicēto materiālu par pieminekli, risināms dialogs ar tekstu, uzdodot jautājumus un atbildot uz tiem, aktualizējamas skolēnu zināšanas. 4. klases skolēniem nepieciešamā informācija piedāvājama selektīvi – atklājot pašu būtiskāko, jo plašāku vēsturisko kontekstu viņi iepazīs vēlāk.

Šajā mācību materiālā piedāvāti vingrinājumi apgūto gramatikas zināšanu nostiprināšanai, lokot 2. deklinācijas lietvārdus, un sniegta jauna informācija, lai veidotu priekšstatu par vienskaitlinieku locīšanu, saskare ar kuriem jau bija iepriekšējos tematiskajos lokos, un atgriezenisko lietvārdu formu veidošanas īpatnībām.

Mājās skolēni varētu sagatavoties mācību ekskursijai, kas veidojama kā lomu spēle, un nākamajā stundā varētu to īstenot. Šos uzdevumus iespējams variēt, sagatavojot ekskursiju citā pilsētā – tajā, kura tuvāka skolēnu dzīves vietai.

Objektu, par kuriem tiks stāstīts, izvēle veicama kopā ar skolēniem. Lai sekmētu bērnu izziņas prasmju attīstību, skolotājs kļūst par konsultantu, kurš palīdz ar padomu, kur un kā meklēt informāciju, sadarbibā ar bibliotēkas darbiniekiem māca atrast nepieciešamos uzziņas avotus bibliotēkā, kā arī paskaidro, kā veidojams gida stāstījums. Ja skolēni ir bijuši ekskursijās gida vadībā, tad pārrunājams šis notikums, lai noskaidrotu, kas jādara gidam, lai ekskursija būtu izdevusies.

Pēc šādas ekskursijas skolēniem būs vieglāk veikt 12. uzdevumu – uzrakstīt hronista vēstījumu. Ieteicams atgādināt vēstījuma teksta būtiskākās iezīmes.

Ierosmei skolēni var iepazīties arī ar kādu plašāku fragmentu no Inriķa hronikas [Pieejama: <http://www.korpuss.lv/klasika/Senie/Zeiferts/3.Livhron/1.htm#b>].

27. Rogovkys vītu vuordi

Rogovka atrodas Rēzeknes novada Nautrēnu pagastā.

Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Austrumu nodaļas vadītāja Andra Zubko-Melne un valodniece Anna Stafecka, sadarbojoties ar Nautrēnu vidusskolas skolotāju Veroniku Dunduri un skolēniem, Nautrēnu pagasta padomi, izveidoja pirmo vietvārdu karti „Nautrānu pogosta vītvuordi” mērogā 1:25 000. Šis darbs ir ļoti nozīmīgs ieguldījums Latvijas vietvārdu sistēmas izziņāšanā un kultūrvēsturiskās informācijas saglabāšanā.

Strādājot ar karti, skolēni iepazīs bagāto viena pagasta vietvārdu sistēmu, veidos priekšstatu par to, kā cēlušies vietvārdi, kādu informāciju tie glabā.

Šī mācību stunda ir rūpīgi jā sagatavo gan formālā un tehniskā ziņā, lai varētu mācīt skolēnus strādāt virtuālajā telpā ar karti (Pieejama: <http://www.lgia.gov.lv/~media/LGIA/gramatas/>

Nautreni_vietvardi.aspx), piemēram, datorklasē, gan lingvistiskā, jo nevaram prasīt no 4. klases skolēna, lai viņš spētu lingvistiski korekti skaidrot vietvārdu cilmi. Tāpēc, izmantojot teorētisko literatūru (sk., piemēram, A. Stafeckas rakstu *Apdzīvoto vietu nosaukumi Latviešu valodas izloksnēs*. (Pieejams: [http://www.lza.lv/LZA_VestisA/Anna %20 Stafecka.pdf](http://www.lza.lv/LZA_VestisA/Anna%20Stafecka.pdf)) un publikācijas par Nautrēnu vietvārdiem), veicama mācību procesā izmantojamo vietvārdu atlase, lai vārdu interpretācija būtu korekta. Darbs ar šo būtisko tautas taksonomiju ir arī pamudinājums skolēniem vākt savas apkaimes vietvārdus.

Klasē var pārrunāt, ka Latvijas vietvārdi tiek apkopoti datu bāzē *www.vietvardi.lv*, ko veido UNESCO Latvijas Nacionālā komisija (LNK) sadarbībā ar LU Latviešu valodas institūtu un partneriem. Ikvienam ir iespēja papildināt šo bāzi, iesūtot savu vākumu LU Latviešu valodas institūta vietvārdu speciālistiem.

Rosinoša var būt atziņa, ko izteica valodniece Sanda Rapa: „Talcinieku savākie 4397 vietvārdi ir izcils rezultāts, jo šis skaits atbilst diviem ražīgiem pagasta pētnieka mūžiem jeb desmit vietvārdu vākšanas ekspedīcijām. Starp tiem ir arī āru vārdi (lauku, pļavu, mežu, strautu, pat bedru un akmeņu nosaukumi), kas līdz šim nav reģistrēti un kuru mūžs parasti ilgst vien aptuveni piecdesmit gadu. Spriežot pēc savāktajiem vietvārdiem, Latvijas iedzīvotāji vietai joprojām turpina dot nevis tēlainus, skaistos vārdos noformētus un kruzuļotus nosaukumus, bet tādus vārdus, kas lietišķi un reizē krāšņi izceļ pašu galveno un redzamāko lietu tai mazajā telpā, kurai nepieciešams vārds” (<http://lv100.lv/iesaisties/vietvardu-talka/>)

Ar iesniegtajiem vietvārdiem ikviens var iepazīties, reģistrējoties vietnē *www.vietvardi.lv* un iedvesmas gadījumā šo datu bāzi papildināt arī ar sev zināmiem vai ģimenē lietotiem vietu nosaukumiem, kas turpmāk tiks izmantoti pētījumiem un iekļauti topošajos LU Latviešu valodas institūta *Latvijas vietvārdu vārdnīcas* sējumos. (<http://lv100.lv/iesaisties/vietvardu-talka/>).

Pētot vietvārdu karti un analizējot nominatīvās vienības, skolēni attīstīs gan informācijas ieguves un atlases prasmi, gan prasmi sagrupēt vietvārdus atbilstoši konkrētiem kritērijiem, kā arī pilnveidos zināšanas par latviešu valodas izloksnēm, latgaliešu rakstu valodas vārdkopnosaukumiem, salikteņiem un atvasinājumiem, nominācijas paradumiem un specifiku, apgūs jaunas leksiskās vienības, attīstīs prasmi iederīgi lietot darbības vārdu formas.

Vietvārdi tiek izmantoti arī kā dzejas tēls, kam pievēršama skolēnu uzmanība, strādājot ar Pētera Jurciņa literārajiem darbiem. Skolēniem jāpaskaidro, ka dzejnieks rakstījis savā dzimtajā izloksnē, nevis atbilstoši latgaliešu rakstu valodas normām.

28. Cytu Latgolys vītu nūsaukumi

Arī nākamās stundas paredzētas Latgales vietvārdu izziņāšanai, jo tie ir būtiska mūsu kultūrainavas daļa, valodas vērtība, mūsu zemes valodiskā karte.

Lai darbs ritētu sekmīgi, mācību stundām jāsaturo uzskates materiāls – literātu darbi, audio un video ieraksti u. tml. (sk. literatūras sarakstu), jo skolēnu zināšanas vēl nav tik plašas, lai pilnvērtīgi atbildētu uz piedāvātajiem jautājumiem, – ir nepieciešama papildinformācija, komentāri, ko sniegs skolotājs. Lai gūtu plašāku ieskatu literātu darbos, skolēni var pa vienam vai pāros mājās (bibliotēkā) sagatavot dzejas vai prozas lasījumus, kas var būt arī plašāks ārpusstundu pasākums, latgaliešu dzejas un prozas pēcpusdiena, vakars u. tml.

Mācību satura bagātināšanai lieti noderēs filma „Kaunatys vītu vuordu stuosti” (RA 2013).

Kartogrāfiskās informācijas nolasīšana un apstrāde veicina skolēnu prasmju kompleksu attīstību, tādējādi pilnveidojot caurviju kompetenci, jo, atlasot vietvārdus lingvistiskajai izpētei, skolēni vienlaikus mācās orientēties kartē, paplašina ģeogrāfijas zināšanas utt.

Lai skolēni saprastu, ka valodas mācības stundās gūtās zināšanas un prasmes ir cieši saistītas ar viņu ikdienas dzīvi, regulāri jāpiedāvā tādi uzdevumi, kurus veicot var pārliecināties par šīs domas patiesumu. 8.–10. uzdevums paredzēts, lai skolēni pievērstu uzmanību tam, kā viņa tuvākajā apkaimē nosauktas dažādas vietas, iestādes un citi objekti, kā var izmantot iegūtās zināšanas, lai saprastu šo nosaukumu nozīmi, kā arī lai, iejutoties pasaules vārdā nosaucēja lomā, domātu, kuras fantāzijā dzimušo dažādo objektu pazīmes varētu kalpot par pamatu tā nosaukuma radīšanai.

Iegūto zināšanu un prasmju nostiprināšanai paredzēta 19. darba lapa *Vītys*. Darba lapas attēlu daļu var sekmīgi izmantot arī kā ierosinošo materiālu, sākot tematiskā loka apguvi, un cikla beigās, apkopojot uzzināto. Skolēniem tiek piedāvāts izzinošais un radošais darbs, kas rosina apzināties, ka valodas zināšanas dod iespēju pilnvērtīgāk un interesantāk pastāstīt par sevi un savu dzīves vietu citiem cilvēkiem, iegūt plašāku informāciju no viņiem.

Zem attēliem jābūt šādiem parakstiem:

1. Ludzys pilsdrupys.
2. Aglyunys bazilika.
3. Daugovpiļs cītūksnis.
4. Latgolys Muora.
5. Muokūņkolns.
6. Pīmineklis *Stanislaw*s Bolvūs.
7. Dzejnīka Andreja Pumpura pīmineklis Daugovpilī.
8. Neicgaļa Lelais akmiņš.
9. Leiksnys Vyssvātuos Jezus Sirds Romys katuoļu bazneica.
10. Juosmuiža.
11. Preiļu miniaturuo karaļvalsts.
12. Viļakys pilsātys laika ruodeituojs.

Mācību satura apguves rezultāti noskaidrojami, izmantojot arī pārbaudes darbu *Vītys*.

Burtu mīklas atbildes ir šādas:

Auleja	Kruoslovys nūvods	Brygi	Zylupis nūvods
Cybla	Cyblys nūvods	Čornaja	Rēzeknis nūvods
Ezernīki	Kruoslovys nūvods	Galāni	Rībeņu nūvods
Indra	Kruoslovys nūvods	Juosmuiža	Preiļu nūvods
Kalkuni	Daugovpiļs nūvods	Lendži	Rēzeknis nūvods
Mežavydi	Kuorsovys nūvods	Neicgaļš	Daugovpiļs nūvods
Ondrupine	Dagdys nūvods	Poreče	Dagdys nūvods
Ruguoji	Ruguoju nūvods	Strupuli	Viļānu nūvods
Škeltova	Aglyunys nūvods	Tiļža	Bolvu nūvods
Upmola	Vuorkovys nūvods	Vuorkova	Vuorkovys nūvods
Zylupe	Zylupis nūvods	Žeiguri	Viļakys nūvods

1	I
2	D
3	E
4	L
5	K
6	M
7	O
8	S
9	P

10	G
11	A
12	N
13	C
14	Š
15	U
16	B
17	Ž
18	Ā

19	J
20	R
21	V
22	Č
23	Z
24	Ļ
25	Ī
26	T
27	Y

29. Ceļojums pa karti

Ceļojums pa karti iecerēts kā radošais izzināšanas darbs, kura uzdevumus, norises gaitu, rezultātu apkopšanas un vērtēšanas noteikumus izstrādā paši skolēni. Skolotājs ir konsultants. Lai darbs noritētu organizēti un plānveidīgi, vispirms kopīgi jāpārrunā, kā plānojams ceļojums, kas jāņem vērā, ko vēlas iepazīt un kādam jābūt rezultātam. Ja iespējams, jāizveido neliela skolēnu darba grupa, kuri organizēs ceļojuma plānošanu un rezultātu apspriešanu, piedaloties arī vērtēšanā. Viņi kopā ar skolotāju var veidot vienu komandu un izstrādāt pārskata ziņojumu par pasākumu.

Cits variants – katra skolēnu grupa izstrādā īsu, strukturētu maršruta aprakstu un padomus ceļotājam.

VI. GRUOMOTYS

Nodaļa *Gruomotys* veidota, lai ievadītu skolēnus latgaliešu folkloras pasaulē, radītu priekšstatu par latgaliešu rakstu valodā izdotajām senākajām grāmatām, to valodas īpatnībām un mūsdienu bērnu literatūru, pilnveidotu prasmi strādāt ar lingvistisko un kultūras informāciju un izmantot latgaliešu rakstu valodu dažādās saziņas situācijās.

Ja iespējams, kādu stundu varētu organizēt bibliotēkā, kurā pieejami folkloras materiāli, grāmatas latgaliešu rakstu valodā un par latgaliešu rakstu valodu.

Jāņem vērā, ka publicētie folkloras materiāli lielākoties atspoguļo teicēja izlokšni un nav latgaliešu rakstu valodā. Skolēniem arī jāpaskaidro, ka dažādos avotos izmantots atšķirīgs tautasdziesmu pieraksts.

30. Vacuos gruomotys

Ierosināšanas fāzē risināma saruna par mūsdienu literārajiem darbiem latgaliešu rakstu valodā, jo skolēniem tie varētu būt pazīstami. Ieteicams rast iespēju parādīt skolēniem senāk izdotās grāmatas, kā arī atkārtotos izdevumus, tādējādi pārejot uz sarunu par pirmajām zināmajām publicētajām latgaliešu grāmatām. Tā kā darbam *Evangelia toto anno* (1753), kas izdots vairāk nekā pirms 260 gadiem, ir faksimilizdevums un teksta pārcēlums, tad skolēni var gūt priekšstatu par pirmo latgaliešu grāmatu, bet, veicot mācību līdzeklī norādītos uzdevumus – arī par rakstību senāk un tagad.

Lai skolēniem rastos priekšstats par Andriņa Jūrdža nozīmi latgaliešu rakstu valodas saglabāšanā, ieteicams viņiem saprotamā veidā paskaidrot, ko nozīmēja drukas aizliegums un grāmatu rakstīšana, pārrakstīšana ar roku (sk. arī Stafecka 1991, 2004, 2013).

Gatavojoties sarunai par 12.–14. uzdevumu, var izmantot zinātnieku publikācijas par latviešu valodas dialektiem, kā arī DVD mācību filmu *Latviešu valodas dialekti* (2008), atlasot nepieciešamo informāciju un izlokšņu paraugus.

Izmantojams arī latviešu valodas izlokšņu rādītājs (sk. Izlokšņu atšifrējums: <http://epupa.valoda.lv/kartes>), lai noskaidrotu, kurā izlokšnē runā bērni vai/un viņu ģimenes locekļi. Ieklausoties bērnu runā, jāpievērš uzmanība tam, vai viņi ikdienas saziņā izmanto dzimto izlokšni, latviešu literāro valodu vai arī runā manāmi mehāniski pārcēlumi no latviešu literārās valodas. Rūpējoties par latgaliešu rakstu valodas kvalitāti, pievēršama uzmanība tieši šim aspektam, lai neveidojas *lingua franca* un šķitums, ka runā latgaliski. Savukārt izlokšņu leksikas sinonīmu izmantojums tikai bagātinās skolēnu runu un sekmēs arī vārdu krājuma pārmantojamību.

31. Gudreibu skreine

Temata *Gudreibu skreine* ietvaros skolēni gūst ieskatu latgaliešu sakāmvārdos, parunās un mīklās. Tā kā sakāmvārdi bieži vien saprotami pārnestā nozīmē, ko bērni šajā vecumā ne vienmēr spēj uztvert, mācību procesā atvēlams pietiekami daudz laika, lai skolēni mācītos saprast, kā veidojas nozīmes pārnesums, kā sakāmvārdu un tiešā nozīmē lietotu izteicienu palīdz atšķirt situācija.

Minot mīklas, skolēni mācās saskatīt kopsakarības starp reāliju, kuras tēls atspoguļots mīklā, un tās pazīmēm. Mīklu minēšana ir viens no paņēmieniem, kā attīstīt skolēnu fantāziju un prasmi saskatīt īstenības priekšmetu un ar valodas līdzekļiem radīto tēlu kopīgās iezīmes.

7. Atminējumi:

1. Zūbi. 2. Mīgs. 3. Komuļš. 4. Krāsls. 5. Bite/ūds. 6. Viezs. 7. Ūglis ceplī. 8. Mygla.
9. Zīma i vosora. 10. Kačs.

Mīklas žanra iepazīšanai izmantojama filma *Cyblys meiklis* (2009), izvēloties tos fragmentus, kuri atbilst skolotāja pedagoģiskajai iecerei.

Izglītības procesā ļoti svarīgi attīstīt skolēna prasmi veidot dažādu tipu, valodas stilu un runas žanru tekstus. Viens no plaši izmantotajiem apraksta veidiem ir portrets – gan tiešs kādas reālijas apraksts, gan vārda lingvokulturoloģiskais portrets – mazās formas sacerējums, kura pamatā ir metaforas un salīdzinājumi. 4. klasē skolēni mācās atklāt raksturojamā objekta pazīmes tiešā veidā. To var darīt, gan nosaucot raksturojamo objektu, gan arī veidojot tekstu kā mīklu. Tajā izmantojamas objekta raksturīgās ārējā izskata, darbības un citas pazīmes.

Mācību materiālā skolēni iepazīstas ar lāča portretu un, analizējot tekstu, strādājot ar etimoloģijas vārdnīcas materiālu, gūst zināšanas par tēla portretēšanu. Pakāpeniski skolēniem piedāvājami valodiski sarežģītāki paraugi, kuros ir arī frazeoloģismi, sakāmvārdi, salīdzinājumi, metaforas, epiteti u. tml., – jo skolēniem lielāka pieredze dažādu tekstu veidošanā, jo pilnīgāk iespējams izmantot valodas līdzekļus verbālā portreta radīšanā. Lai darbs sekmētos, jāizvēlas pietiekami labi pazīstamas reālijas, kā arī jāveido dialogs ar paraugtekstu, izpētot, ar kādiem līdzekļiem panākts iecerētais rezultāts.

32. Dzīšmu komuleits

Dziesmu kamols, tautas garamantu vācelīte, dainu skapis – tēli, metaforas, kam pievēršama uzmanība, sākot sarunu par tautasdziesmām.

Ievadsaruna var būt arī plašāka, rosinot skolēnus izteikt savas domas, pastāstīt par to, kā viņi uztver tautasdziesmas, vai un kad izmanto, ko zina par tām utt.

Lai attīstītu skolēnu prasmi uztvert runātā un dziedātā teksta jēgu, galveno domu,

jāizmanto dziesmu ieraksti (sk. literatūras sarakstu). Piemēram:

Aizguoja sauleite aiz muokūneiša.

[Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=dRig_HKYIDs]

Pavaicuaju mameņai.

[Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=IHAAJ_j0XgM]

Tymsa, tymsa.

[Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=kcfoFcpcAcw>]

Muote dieleņu auklēja.

[Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=FaiZznwF5-Y>]

Rūtoj saule.

[Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=gak73hIG1Zc>]

Mes deveni buoleleni.

[Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=-NUuPJWA8DI>]

Var izmantot gan CD, gan internetā pieejamos ierakstus. Piemēram, albumā *Latgaļu dainas* [Pieejams: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLrLh0Vet5pcJ7gUUf-IrmbXkauqw9KcoN>] ir 194 dziesmas, no kurām skolotājs var izvēlēties attiecīgajai stundai piemērotāko dziesmu vai tās fragmentu. Jānorāda, ka albuma nosaukumā neiederīgi lietots lietvārds *latgaļi*. Arī šādas nianse skaidrojamas skolēniem.

Ieteicams sākotnēji izvēlēties tādu izpildījumu, kas skan tuvāk normētajai latgaliešu rakstu valodai. Noteikti jāpārrunā ar skolēniem atšķirības, kas saklausāmas dažādu izlokšņu pārstāvju dziedājumā. Daļai skolēnu tā, protams, var būt viņu dzimtā izlokšne. Jāraugās, lai dziesmas saturiski būtu piemērotas skolēnu vecumam un uztverei.

Tautasdziesmu lasīšana (2. uzdevums) saistāma ar izteiksmīgas runas izkopšanu, tāpēc ieteicams vispirms izanalizēt vienu tautasdziesmu no šī skatupunkta, vērsot skolēnu uzmanību uz akcentējamiem vārdiem, balss skaļuma maiņu, ritmu, teikuma intonāciju u. tml.

Jaunu zināšanu ieguve saistīta ar uzrunas un uzrunas grupas lietojuma iepazīšanu. Pievēršama uzmanība pieturzīmju lietojumam un atkārtotu vārdu un uzrunas atšķirībām.

Skolēnu radošo darbu kopumu papildina tautasdziesmu krājums. Lai skolēni varētu izpildīt šo darbu, vispirms viņi jāiepazīstina ar dažādām tautasdziesmu izlasēm, jānoskaidro, kas ir šāda krājuma ievads, kā to raksta, ko tajā pastāsta.

33. Reizi dzeivuoja...

Ievadot sarunu par tautas pasakām, jānoskaidro, kādas pasakas pazīst, vai ir lasījuši/klausījušies pasakas arī latgaliski. (Sk. CD *Latgaliešu puosokys i puorsokys* u. c. materiālus literatūras sarakstā).

Pasaka par gailīti un vistiņu iepazīstama pakāpeniski – vispirms skolēni pārskata ievadu, lai saprastu kur, kā un kāpēc risinās notikumi, pēc tam solabiedri pusbalsī izlasa lomās nelielu pasakas fragmentu. Kad iegūts pirmais priekšstats par darbu, tiek analizēts teksts, sadalītas lomas un pasaka lasīta lomās.

Tā kā teicējam šajā pasakā jārunā visvairāk, tad var būt vairāki teicēji, kuri secīgi iesaistās stāstīšanā, iejūtoties attiecīgajā situācijā.

Pievēršama uzmanība tam, kā rakstveidā tiek noformēts dialogs, kādas pieturzīmes lietotas pasakā, kāda ir to funkcija, lai, veidojot pasakas scenāriju un gatavojot priekšnesumu, skolēni to ņemtu vērā.

34. Tai soka...

Tematiskā loka izskaņā, izmantojot aploces principu, skolēniem tiek piedāvāts strādāt ar konceptu *gudriība* kā nozīmīgu cilvēka esības un vērtību sistēmas daļu. Izmantojot sakāmvārdus, rodas priekšstats par tautas attieksmi pret gudrību. Skolēni var papildināt materiālu, sameklējot tautasdziesmas un citus sakāmvārdus par gudrību, kā arī izmantot vārdnīcu, lai noskaidrotu vārda *gudrs*, *gudriība* nozīmi un izmantotu šīs zināšanas, analizējot sakāmvārdu materiālu un sacerot pasaku. Izmantojot par darba epigrāfu izvēlēto sakāmvārdu, pasaku var

- ▶ veidot kā vārda *gudrs* vai *gudriība* portretu, saturiski izvērsot šo tēlu,
- ▶ sižetisku vēstījumu, kurā atklājas attiecīgā sakāmvārda situatīvā nosacītība.

Skolēnu diferencētām mācībām izmantojama 20. darba lapa *Kas meklej, tys atrūn*, kā arī 21. darba lapa *Personeibys*.

Atbildes:

1. Juoņs Klīdziejs
2. Fraņcs Trasuns
3. Ontons Slyšans
4. Ontons Kūkuojs
5. Andris Viejāns
6. Andryvs Jūrdžs
7. Nikodems Rancāns
8. Pīters Miglinīks
9. Valereja Seile

Temata apguves noslēgumā veicams pārbaudes darbs par nodaļu *Gruomotys*.

Atbildes:

Kur putni skrīn, tī spolvys svīž.
Kas pādejais maisā, tys pyrmais uorā.
Kai mežā sauc, tai atsasauc.
Cik molkys, tik i syltuma.
Nu mīga maizis naizcepsi.
Vylku pīmiņ, vylks kluot.
Kas līleis, ka pats sevi napalīleisi.
Klusuo cyuka dziļu sakni rūk.
Kod kačs sātā, tod pelis olā.
Kuojis nosojs, rūkys baroj.

Mācību gada noslēgumā skolēniem tiek piedāvāts *Tematiskais loto*, ko izstrādājusi Laila Ludbuorža-Gleizde. Mācību saturā saīsinātais variants, bet loto var veidot par dažādiem tematiem, izvēršot to plašāku, izvēloties citu tematu utt. Skolēni paši var sacerēt īsu attiecīgās reālijas raksturojumu, saistot ar mācību materiālu. Loto var sagatavot arī dažādu valodas jautājumu apguvei vai nostiprināšanai, sarunai par folkloru, literatūru, kultūras objektiem un norisēm utt. To var veidot, izmantojot fragmentus no daiļdarbiem, u. tml.

Gadalaiku loto veidots, apvienojot tradicionālā loto azartu, bērnu dabīgo interesi par kultūru un dabaszinībām, apkārt vērojamo dabas procesu cikliskumu, kā arī cilvēku vietu šajā plūdumā. Gadalaiku loto var iepazīt un spēlēt gan individuāli, gan arī grupās.

Spēles komplekts sastāv no:

- ▶ 4 pamatlapām, kur katra no tām atbilst kādam gadalaikam;
- ▶ 24 kartītēm, kurām vienā pusē ir simbolisks attēls, bet otrā – neliels apraksts par atainoto norisi dabā vai cilvēku dzīvē.

Kartītes var izveidot arī paši skolēni, uzzīmējot attiecīgo attēlu vai izgriežot un uzlīmējot.

Spēles varianti:

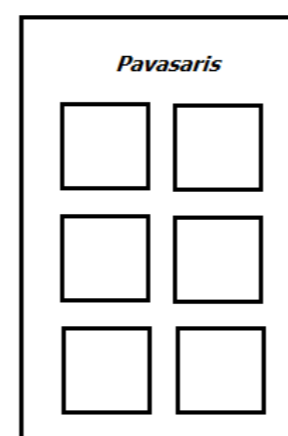
▶ **Pamata spēle.** Katram spēles dalībniekam vai dalībnieku grupām izdala pamata lapas. Spēles kartītes jauktā veidā novieto kaudzītē ar attēliem uz augšu. Dalībnieki pēc kārtas ņem pa vienai kartītei, nosauc attēloto priekšmetu un atrod, kurai pamatlapai tas jāpievieno. Uzvar tas dalībnieks vai dalībnieku grupa, kuri pirmie atraduši visas kartītes, kuras minētas pamatlapā.

▶ **Spēle vārdu krājuma paplašināšanai.** Katram spēles dalībniekam vai dalībnieku grupām izdala pamatlapas. Spēles kartītes jauktā veidā novieto kaudzītē ar aprakstu uz augšu, dalībnieki pēc kārtas ņem pa vienai kartītei, izlasa aprakstu un mēģina saprast, uz kuru attēlu tas attiecas. Uzvar tas dalībnieks vai dalībnieku grupa, kuri pirmie atraduši visu pamatlapā attēloto priekšmetu aprakstus.

▶ **Individuāls darbs ar loto.** Tā kā spēles pamata kartītes ir veidotas, atainojot gadalaiku

ciklu, kartītes vai pamatlapas var izmantot individuālai gadalaiku, dabas norišu, cilvēku sadzīves pētīšanai un vārdu krājuma bagātināšanai par attiecīgajām tēmām. Darboties var ar vienu vai vairākām gadalaiku pamatlapām un tām atbilstošajām kartītēm, vai vienu no sešiem četrus tematisko kartīšu komplektiem. Ja tos izvieto aplī, uzskatāmi redzams aprakstīto norišu cikliskums.

▶ **Loto kā sarunas ierosinātājs.** Gadalaiku loto var izmantot, lai rosinātu dziļāk izziņāt cilvēku dzīves norises, svētkus vai dabas procesus. Piemēram, pēc spēles pārrunājot pavasara kartītes tēmu par ziedoni un noskaidrojot tajā laikā atrodamo augu nosaukumus, to izmantošanas iespējas; stāstot par kartīti, kurā redzami dzīvnieki, mēģināt nosaukt un raksturot katra dzīvnieka mātīti, tēviņu un mazuli, vai pārrunājot dažādu apģērbu nosaukumus un to izmantošanu dažādos gadalaikos.

Kartīšu izskats:

Pamata laukumu izmērs nav būtisks, bet kartīšu optimālais veidols būtu kvadrāts ar malas izmēru 10 cm. Vietas taupīšanas nolūkos var izvēlēties mazāku izmēru, bet ne mazāk par 6 cm.

Izvietojums varētu būt šāds:

Pamatlapu varētu ilustrēt atbilstoši attiecīgajam gadalaikam. Kartīšu ilustrāciju vēlams veidot uz balta fona. Maketējot kartīšu attēlu daļas būtu jānovieto blakus apraksta daļām, lai ērtāk izgatavot materiālu.

Informācija uz kartītēm:

Treknināti rakstīts tas, kam jābūt zīmējumā kartītes vienā pusē. Pārējais – teksts, kam jābūt kartītes otrā pusē.

Pavasaris:

- ▶ **Plūdi.** Iestājoties pavasarim, paaugstinās gaisa temperatūra, kas nesaudzīgi kausē ziemā uzkrāto ledu un sniega segu. Sniega kušana un ledus sastrēgumi upēs rada situāciju, ka ūdens izplūst no krastiem un pārklāj pļavas, tīrumus – visu, kas ir upes tuvumā.
- ▶ **Sēja.** Saulē kūpošo arumu vagas ierasti asociējas ar jauna ražas cikla sākumu. Apstrādātā zemē tiek kaisītas sēklas, no kurām izdīgs labība. Tā rudenī pārvērtīsies par dienišķo maizi. Piemājas dārziņā stāda kartupeļus, kāpostus, sīpolus, ķiplokus. Te atrodas vieta arī rāceņiem, kāļiem, rutkiem, burkāniem un citiem dārzājiem.
- ▶ **Kurmis, kurš izlien no alas.** Pavasara saule izvilina dzīvniekus no paslēptuvēm un modina ne tikai tos, kuri gulējuši ziemas miegu. Šajā laikā no migām ārā lien ķirzakas, čūskas, vardes, sikspārņi, dažu sugu putni un vaboles. Sākoties siltākam laikam, atgriežas putni, kuri bija devušies uz siltākām zemēm. Lai arī zivis ziemas miegu neguļ, pavasarī

tās lien ārā no dūņām, kur gandrīz sastingušas pārzieta aukstumu.

- ▶ **Pienene.** Ar dzeltenajām māllepēm, baltajiem sniegpulksteņiem un pienenēm, kuru ziedu galvas tik spilgtas un apaļas kā pavasara saule, sākas pavasara puķu parāde. Katru dienu dabā uzplaukst arvien vairāk krāsu – ievu ziedos un ābelēs, pļavās un tīrumos.
- ▶ **Lieldienu simbolika.** Agri pavasarī, bet katru reizi citā laikā, tiek svinētas Lieldienas. Tradicionāla svētku sastāvdaļa ir gan olu vārīšana, ripināšana un šūpošanās, gan arī baznīcā iešana. Ap Lieldienu laiku svinami arī pavasara saulgrieži, kad nakts ir vienāda garuma ar dienu un iestājas astronomiskais pavasaris.
- ▶ **Kleita.** Ziemas laikā cilvēkiem apnīk smagais apģērbs, cepures, cimdi un šalles. Viņi labprāt nomestu biezo, silto apģērbu tāpat kā dzīvnieki ziemas kažoku, taču pavasara sākumam raksturīgā dzestrumu dēļ vēl jānogaida, kad ārā varēs doties vieglā vasarīgā kleitā vai īspiedurkņu kreklā.

Vasara:

- ▶ **Pļava pilnbriedā.** Vasara ir laiks, kad pasauli piepilda krāsas, toņi un nokrāsas, kas papildina cita citu un savijas krāšņā gleznā. Te ir gan spoži zilas debesis, gan tumši pelēki lietūs mākoņi, zeltaini briestošās labības tīrumi un raibas puķu pļavas. Kuras pļavas puķes tu proti nosaukt vārdā un pazīsti?
- ▶ **Siena vākšana.** Vasara ir karstākais gadalaiks ne tikai temperatūras, bet arī darbu ziņā. Siena pļaušana, zārdos likšana un vešana uz šķūni prasa daudz laika un spēka. Lai arī tagad daudzus darbus veic tehnika, tomēr bez cilvēka neiztikt. Ja vasaras lietainas, tad jāsauc palīgā talcinieki, tā saglabājot arī seno talkošanas tradīciju.
- ▶ **Stārķa ligzda ar mazuļiem.** Vasara ir laiks, kad pasaulē nāk daudz dzīvnieku mazuļi. Dzīvnieki māca tiem kļūt patstāvīgiem. Atrodi savā apkaimē stārķa ligzdu un pavēro, kas tur notiek – vecāki baro savus mazuļus un, kad tie izauguši pietiekami lieli, māca lidot, lai tie jau rudenī būtu gatavi doties kopā ar vecākiem tālajā lidojumā uz siltajām zemēm.
- ▶ **Ogas.** Gan piemājas dārzi, gan meži un piekalnītes vasarā vilināt vilina ar gardām dabas dāvanām. Zemenes, upenes, jāņogas, kazenes, lācenes, mellenes, ērkšķogas, ķirši, avenes... Katrai sava krāsa, sava garšas nianse. Vieni steidz lasīt ogas un gatavot ievārījumu, džemu u. tml. krājumus ziemai, citi ēd tās pilnām mutēm vai liek saldētavā. Ko ar ogām dari tu?
- ▶ **Līgo.** Kad pienāk visīsākā nakts un visgarākā diena, mēs svinam vasaras saulgriežus. Ļaudis pin zāļu un ozollapu vainagus, kurina ugunsķūrus, visu nakti dzied un dejo, gaidot rīta sauli uzlecām. Līgo!
- ▶ **Īsbikses.** Vasaras karstumā mums gribas vilkt mugurā ko vieglu un plānu. Vislabāk ir pludmalē, kur pietiek ar peldkostīmu. Bet ko darīt, ja nevari doties atpūsties pie jūras

vai ezera? Tad jāsameklē plānāka linu kleita vai kokvilnas kreklis un īsbikses. Ko vēl var vilkt saulainajās dienās? Un ko – vēsākā un lietainā laikā?

Rudens:

- ▶ **Salnas.** Atnākot rudenim, dabā notiek daudz pārmaiņu. Dienas kļūst īsākas un īsākas, gaisa temperatūra – zemāka. Koku lapas krāsojas dzeltensārtos toņos. Bieži vien naktī uznāk salna, kura sevišķi bīstama puķēm un kociņiem, kuri nav vēl apsniguši vai arī apsegti ar egļu zariem. Taču nevajag domāt, ka rudens ar salnām pieliek punktu augšanas ciklam – tā ir tikai daudzpunkte.
- ▶ **Ražas vākšana.** Visu pavasari un vasaru briedusi, rudenī ienākas augļu un dārzu raža. Kartupeļu talkas, graudu kulšana, burkānu, biešu sīpolu un citu dārza kultūru novākšana un nešana pagrabā vēlākai lietošanai lauku sētā kļūst par svarīgākajiem ražas laika darbiem.
- ▶ **Koks ar krītošām lapām.** Zaļās koku lapas kokos nu jau zaudē savu vasaras krāsu un kļūst sarkanas, dzeltenas, oranžas, līdz beidzot nokrīt pavisam. Koki tā gatavojas ziemai – zari bez lapām uzkrāj mazāk sniega, līdz ar to arī nelūst. Tāpat augi rudenī nobriedina un izkaisa sēklas nākamajam pavasarim.
- ▶ **Divi zaķi – viens ar rūsgani brūnu spalvu, otrs – balts ar melniem ausu galiņiem.** Dzīvnieki rudenī izmanto, lai sagatavotos gaidāmajam ziemas salam. Daži kukaiņi aiziet bojā, atstājot aiz sevis oļiņas, kāpurus vai kūniņas, citi atrod drošu patvērumu no aukstuma. Arī zīdītāji izvēlas dažādus veidus, kā tikt galā ar ziemas aukstumu – vieni uzkrāj barības rezerves, lai varētu doties ziemas gulā, citi pielāgojas un uzaudzē biežāku kažoku vai maina tā krāsu.
- ▶ **Miķeļdienas simbolika, piemēram, maizes klaips ar Jumja zīmi.** Naktij pakāpeniski kļūstot garākai, tā atkal panāk dienu, tādējādi iezīmējot rudens saulgriežus un gada auglīgās daļas aizvadīšanu. Miķelis latviešu dainās tiek saukts par labu un bagātu vīru, arī par maizes tēvu, kas saistās ar rudens ražas ienākšanos. Kad raža klēti un pagrabā, var svinēt apjumības. Senāk šajā dienā pēdējo reizi pļāva labību. Tiesa, Latgalē, iespējams, Miķeļdienas svinēšana nav tik populāra kā pārējā Latvijā.
- ▶ **Gumijas zābaki.** Tāpat kā dzīvniekiem, arī cilvēkiem rudens nozīmē gatavošanos ziemai – jānoliek dziļāk skapī vasaras drēbes un apavi, peldkostīms un saulesbrilles. Jāsameklē siltas jakas, rudens mētelis, bet lietainām dienām noderēs lietusmētelis un gumijas zābaki.

Ziema:

- ▶ **Sniegs.** Vēsās rudens dienas pamazām kļūst arvien aukstākas, ik pa laikam uzsnieg sniegs, līdz beidzot zeme sasalst un to pārklāj sega. Kaut arī šķiet, ka viss apsegts un

guļ ziemas miegā, taču, re, zaķis aizcilpojīs pāri kupenai, stirna atstājusi smailo nadziņu nospiedumus, bet sētas malā bērni sacēlušies cietokšņus un veselu baru sniegavīru.

- **Ratu labošana.** Līdz ar ziemas atnākšanu mazinājies arī lauku darbu ritms. Dienas lauku sētās tiek vadītas, darot kārtējos mājas darbus – barojot lopus, nesot malku, ūdeni, iekurot krāsni un gatavojoties jaunam intensīvam darba cēlienam. Mūsu senču gudrība māca, ka ragavas jātaisa vasarā, bet rati – ziemā. Tāpēc ziemā lauku cilvēki sāk gatavoties pavasara un vasaras darbiem.
- **Putnu barotava.** Daudziem dzīvniekiem un putniem ziemā klājas grūti. Tiem, kuri nav devušies ziemas guļā, vajadzīgs ēdiens, bet sniegā un salā to ir grūtāk dabūt nekā vasarā. Tāpēc daži dzīvnieki un īpaši putni meklē barību pie cilvēku mājām, piemēram, zīlītes, bet ir arī dzīvnieki, kam cilvēku palīdzība ir nepieciešama tikai īpaši sniegotās ziemās.
- **Apsniedzis koks bez lapām.** Ziemā augi saņem maz saules gaismas. Tā kā gaisa temperatūra ir zema un ūdens ir sasalis, augiem ir grūti to uzņemt. Tāpēc ziemā tie „ieslēdz” taupības režīmu. Daudziem daudzgadīgajiem augiem iet bojā virszemes daļas, bet saknes ar uzkrātajām barības vielām zem zemes gaida pavasari. Ziemai raksturīgā sniega sega augiem ir kā glābējs – tā neļauj tiem nosalt un rada iespēju sagaidīt pavasari.
- **Ziemassvētku simbolika.** Ziemassvētkus varētu saukt par vieniem no visvairāk gaidītajiem svētkiem. Tiek rotāta Ziemassvētku egle, ceptas piparkūkas un pīrāgi, ar puzuriem rotāta māja. Svinot gada visīsāko dienu un visgarāko nakti, galdā tiek likti īpaši svētku ēdieni – zirņi, pupas, cūkas šņukurs u. c., kam jāveicina turība un labklājība. Pa mājām staigā ķekatknieki (čigāni), nesot saimniekiem svētību.
- **Dūraini.** Tagad, kad sākusies ziema un ārā sals kniebj vaigos, ejot ārā, jāģērbjas silti. Zābaki, silts mētelis vai jaka, šalle, cepure mūs pasargās no ziemas aukstuma un ļaus arī izbaudīt ziemas priekus – slidināšanos pa kārtīgi aizsaluša diķa ledu, braukšanu ar ragaviņām vai pikošanos. Vecmāmiņas adītās zeķes un cimdi sildīs ne tikai rokas un kājas, bet arī sirdi. Tajos ieadīti ne tikai sarežģīti raksti, bet arī liela mīlestība pret to valkātāju.

PAR VĀRDNĪCU

„Olūteņa” vārdnīca un dažas lingvistiskas piezīmes tās sakarā

„Olūteņa” stundu vielas izklāsts beidzas ar nelielu alfabētā kārtotu vārdnīcu, kurā skaidroti retāk lietoti un skolēnam mazāk pazīstami vārdi. Daļa komentēto leksēmu redzamas grāmatas lappuses krāsainajā ievilkumā pie tematiem, vēl citas, kas sastopamas uzdevumos u. tml., pievienotas pēc autoru ieskatiem. Skaidrotie vārdi nav viendabīgi, arī tiem pievienotais skaidrojums ir ar dažādu izvērsumu un veidots pēc vairākiem principiem. Pirmkārt, skaidroti tiek vārdi, kas ir svešvārdi (*arhīvs, barons, eksportēt, laboratoreja*) un ko 4. klases skolēns varētu vēl nezināt. Tiek ņemta vērā tikai tā svešvārda nozīme, kādā tas lietots tekstā. Teiksim, vārdam *korpus* „Ilustrētajā svešvārdu vārdnīcā” (2005) ir četras nozīmes, „Olūteņā” dota viena, kontekstam atbilstošā: *korpus* – *atsevišķa āka kūpejā ryupnīckys apbyuvis gobolā*. Citkārt, ievērojot loģiskuma principu, skaidrojums vārdnīcā tiek izvērsts, kaut attiecīgā kontekstā vārds lietots tikai vienā nozīmē, piemēram: *muoseica, muosineica, muosiniška – tāva voi muotis bruoļa voi muosys meita* (tekstā ir runa par galvenā tēla tēvamāšas meitām). Kādas reālījas skaidrojums pēc iespējas tiek piemērots attiecīga vecuma skolēna izpratnei: *nūvods – nūteikta lieluma teritoreja, kurai ir koč kas kūpeigs – viesture, rūbeži, kultura*. Šeit netiek ietverta vārda *novads* nozīme, kas parādījusies līdz ar jauno administratīvi teritoriālo reformu un atsakoties no pēckara gadu ieviesuma *rajons*. Tātad vārda *novads* nozīme kļuvusi plašāka, bet, tā kā teksts ir par agrākajiem Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem, jaunā nozīme vārdnīcā netiek rādīta.

Dažkārt skaidrojumi izvērsti ar papildtekstu iekavās, piemēram: *neika – trauks svīsta neišonai (kuļ, grīžūt rūkturi)*, jo citviet Latvijā sviesta kulšanai izmanto citādu ierīci, tāpēc trauku sauc citādi, sal.: *boika – garons kūka trauks svīsta neišonai (kuļ ar kristeņu iz gara kūka kuota)*. Skolotājs var izmantot vienu vai otru skaidrojumu atkarībā no vietējiem apstākļiem: galvenais ir panākt, lai neviens nejostos kā „nepareiza” apvidvārda lietotājs – neviens vārds nevar būt peļams, ja tas ir saziņai nepieciešams un noteiktā teritorijā izveidojies vai ienācis attiecīgos vēsturiskos apstākļos. Latgaliešu vārdu krājums ir plašs un pietiekami niansēts, lai ar to izteiktu praktiski visus nojēgumus. Tā kā daļa izmantotās leksikas neatbilst vispārējam lietojumam, vārdnīcā sniegtas specifisku latgalisko leksēmu atbilstmes latviešu literārajai valodai, piemēram: *ceglys – latv. lit. vol. ķieģelis; galdeit – latv. lit. vol. lobīt*. Daža atbilstme pievienota labi pazīstamiem vārdiem, kam ir kādas morfoloģiskas vai semantiskas atšķirības no latviešu literārās valodas: *pasauļs – latv. lit. vol. pasaule; dabasi – latv. lit. vol. debesis*.

Tematā „Kai mes runojam” skolēni var veidot īpašu šādu abu latviešu literāro tradīciju neatbilstmju sarakstu, turpinot to ar citiem, viņiem zināmiem, vārdiem, kas „Olūteņā” neparādās. Šādu vārdu kopumu ir sagatavojis, piemēram, literāts Valentīns Lukaševičs, nosaukdams to par „Latgaliešu-latviešu vārdnīcu” (2011) (ap 4000 vārdu), šaurāku – Ontons Slišāns (ap 1000 Ziemeļlatgales izloksnēm raksturīgu vārdu). Vārdu atbilstmju un nozīmju meklējumos pēc vajadzības var skatīt Rēzeknes Augstskolā izstrādāto un uzturēto „Lītuvišu-latvišu-

latgalīšu vuordineicu (hipilatlit)". Būtu jāturas pie atziņas, ka pašu latgaliskie, ģimenē lietotie vārdi nav aizstājami ar latviešu literārās valodas pārcēlumiem, kā tas bieži darīts Latgales autoru daiļdarbos, tiecoties izteikties „pareizāk”, „literārāk”. Arī „Olūteņa” varēja rakstīt *kīgeļs, lūbeit, pasaule*, tomēr tā būtu latgaliskā vārda noplicināšana, kas ne latviešu literāro valodu kā bagātina, ne uztur dzīvu un baltistu pasaulei saistošu latgaliešu rakstu valodu un izlokšņu bagātību. Šādu parādību 20. gs. 30. gadu Latgales kultūras darbinieki nosauca par „trešo izlokšni” un vērsās pret tās kultivēšanu (īpaši leģendārais Rēzeknes komercskolas direktors Aleksandrs Silovs, 1891–1941). Rēķinoties ar skolēnu vecumu un līdzšinējo viņu dzimtās runas (apvidos, kur izlokšnes ir dzīvas) nenozīmīgo sabiedrisko prestižu, „Olūteņa” lielākas saprotamības labad tāda „trešā izlokšne” diemžēl ir izmantota. Līdz šim nav bijis ērtu iespēju latgaliešu rakstu valodu pilnvērtīgi kopt, bet, jo mazāk kas kopts, jo neskaidrību un nenoteiktības tajā ir vairāk. Par šo problemātiku lietišķi runā valodniece un literāte Sandra Ūdre, sk. <http://www.lakuga.lv/2016/06/02/latgaliski-latvyski-pa-sovam/>.

„Olūteņa” vārdnīcas sakarā paskaidrojums vajadzīgs par tās sinonīmiem, vēl vairāk tāpēc, ka to rādīšanai izmantots netradicionāls paņēmiens. Līdzīgi gan tika praktizēts jau 1992. gada „Latgalīšu ābecē (lementarā)”, kur ābece 2. daļas 73. lpp. rakstīts, piemēram, šādi: *agrysts* – *agrysti, agrysta, agrīsti, agresti, agreškys, agrosts, agrosti, agrozdi, agruzdi, agruškys, ierskeiža, osūkle....*, vedinot uzskaitījumu turpināt. Nemti vērā tātad gan vārda fonētiskie, gan morfoloģiskie, gan leksiskie varianti. *Agrysta* izvēle par „galveno vārdu” 1992. gada ābecē notika, valodniekiem vienojoties pēc leksēmu variantu izplatības izvērtēšanas Latgales izlokšnēs. Līdzīgi bijis arī citkārt, sal. „Lementara” 76., 77., 78. u. c. lpp.

„Olūteņa” vārdnīcā izmantots šis pats paņēmiens – tiek piedāvāts izvēlētais galvenais vārds (tas var nebūt izlokšnēs visvairāk lietotais), kas rakstīts **treknrakstā**, kam blakus sniegti dažī saziņā izplatīti (leksiskie) dialektismi. Respektējot skolēnu vecumu, sinonīmu rinda veidota bez pārspilējumiem (variantu skaits izlokšnēs bieži ir lielāks, sal. ar teikto par *agrystu* ‘ērķšķogu’). Piemēram: *žugure, storks, starķa, starķs, bacjans, bocjans* – *latv. lit. vol. stārķis*. Sekojošais teksts (pēc domuzīmes) var būt gan latviešu literārās valodas atbilsme (tā arī visbiežāk, sk. iepriekšējo piemēru), gan aprakstošs skaidrojums: *kupsa, kupsīns* – *kūku pudurs, jaunaudzeite*. Tas nenozīmē, ka citi attiecīgās leksēmas sinonīmi būtu noraidāmi kā neesoši vai kādu iemeslu dēļ nav pareizi un tāpēc nav izmantojami. „Olūteņa” sinonīmu dominante izraudzīta, ievērojot latgaliešu leksikogrāfiskās tradīcijas un vērtējot vārda izplatību izlokšnēs. (Saprotams, par vienu vai otru izvēli vai skaidrojumu var diskutēt, jo normatīvā ziņā ar latgaliešu leksiku līdz šim tāpat strādāts nepietiekami.)

Te ir vietā piebilst, ka lielu darbu Latgales izlokšņu leksikas apzināšanā un skaidrošanā ir veikusi valodniece Antoņina Reķēna, sagatavojot apjomīgo „Kalupes izlokšnes vārdnīcu” (1998), bet vēl agrāk sniedzot tematiskus izlokšņu leksikas apkopojumus un komentārus („Amatniecības leksika..” (1975), „Названия родства..” teicamajā krājumā „Контакты латышского языка” (1977) u. c.), tāpat valodnieks Antons Braidaks, analizēdams latgaliešu lietoto vārdu cilmi plašākā un dziļākā lingvistiskā griezumā (sk. viņa darbu „Augšzemnieku dialekta

latgalisko izlokšņu dialektālā leksika un tās vēsturiskie sakari” filoloģijas zinātņu kandidāta grāda iegūšanai; ērti pieejams „Darbu izlases” (DI) 1. sējumā (39.–238. lpp.). Citi šās DI 2. sējumā lasāmie profesora raksti ir devuši stingrāku pamatu latgaliešu rakstu valodas normatīvajiem risinājumiem mūsdienās (prievārda *da* un priedēkļa *da-* lietojumā vēl neesam droši, tāpat kā atsevišķu leksēmu izmantojumā – patlaban kā literārā saziņā nepieļaujamu dažī Latgales kultūras darbinieki ir aktualizējuši vārdu *gosts* (sal. DI 2, 68–69); „Olūteņa” notikusi svārstīšanās ap vārdu *lizeika*, kam blakus, arī izlokšnēs, stabili vietu ir ieņēmis vārds *karūte* u. tml.).

Ar latgalisko izlokšņu leksiku daudz strādājusi valodniece Anna Stafecka, sagatavojot „Latviešu valodas dialektu atlanta” „Leksikas” daļu (1999) un sadarbojoties ar leišu kolēģām pie „Baltu valodu atlanta” izstrādes, tāpat vērtējot Andriņa Jūrdža un citu veclatgaliešu autoru mantojumu; ilgstoši nodarbojusies ar izlokšņu materiālu, tostarp toponīmu, vākšanu un sociolingvistiskiem pētījumiem dzimtajā Nautrēnu pagastā. Tie ir lieti noderējuši „Olūteņa” izstrādē.

„Olūteņa” vārdnīcas dažs skaidrojums var šķist nevajadzīgs, tomēr pamats ir arī tādiem. Tā, piemēram, tiek dots: *goldis* – *ite: latv. lit. vol. dēlis*. Jau gandrīz esam pazaudējuši šā vārda agrāko nozīmi, ko latviešu literārajā valodā izsaka ar vācisko aizgūvumu *dēlis*. Arī skaidrojums: *luova* – *ite: nu goldu (dieļu) sasysta gulis vīta pi cepļa* rāda abu lietojumu sinonīmiski. Kā labas valodas paraugu var citēt tautasdziesmu no Krāslavas apkaimes, ko savulaik pierakstījusi pirmā latgaliešu tautasdziesmu vācēja komtese (neprecēta grāfiene) Celina Platere:

*Na eļķšņam taidi goldy,
Kaidi goldy ūzolam,
Na tautuos taidi veiri,
Kaidi muni bruoleleni!*

Lielisks paralēlisms, skaisti latviska valoda un visi vārdi vēl ir vietā! (Latgaliešu literārajai rakstībai gan te neatbilst cietā -y lietojums galotnē un piedēklis -ol- (*ūzolam*), tomēr folkloras teksti korekcijām būtu pakļaujami minimāli, un tas nav pretrunā ar literārās tradīcijas kopšanu un normēšanu.)

„Olūteņa” vārdnīcā iekļautas vairākas mūsdienu reālijas (*akceju sabīdreiba, SLA, meitys uzjāmums*). Pie šādu vārdu skaidrojuma skolotājam nāksies atgriezties bieži arī turpmāk.

Vārdnīcā izmantotie ierobežojumi (*ite ‘šeit’, seņuok, tagad*) izriet no konteksta un ir viegli saprotami.

DIKTĀTI

Pavasara reits

Es attaisu durovys i izeimu pogolmā. Zuole rosys pylna i laistuos saulē. Uobeļneicys zorā bolsu lūka strods. Īvuos laksteigolys leici pīskandynoj, a dabasūs ceiruļs trailoj.

Mamys puču dūbēs zīd narcisis i tulpis. Aiz upeitis meža maleņā var salaseit zyluos vyzbuleitis. Dreīži sazīdēs boltuos i dzaltonuos vyzbulis.

Vyss plaukst i zīd. Pavasars dora sovu dorbu.

Lynaitis kolns

Mozū kaļneņu aiz upeitis sauc par Lynaitis kolnu. Kaļveišu tāvs tī asūt audziejs lynus. Pats jis bejs kaliejs. Dāls izavuiceja par kuģa kapteini. Kod atbrauc cīmūs, tod stuosta vysaidus breinumus. Jis daudz kur bejs i daudzi redziejs.

Vosorā kolns kaidu laiceņu bejs zaļi zyls. Tod licīs, ka zyli lynu pologi saulē laistuos.

Tagad tī ir ganeibys. Pavasarī kolns apasadz ar dzaltonu pīniņu sagu. Tod mes jūkojūt saucom jū par Lynaitis Pinini.

Mygla

Mygla. Pļovu, ceļu i teirumu, upu i azaru boltuo dvaša. Nu kurīnis jei pasaruoda? Kur izgaist? Jai nav ni gola, ni suokuma.

Nav diveju vīnaidu myglu. Vīna ir pluona kai smolks pleivurs. Cyta mygla ir bīza kai kriejums. Ni cauri redzēt, ni rūkā pajimt. Vīnu vokoru jei tak kai upe, cytu veļās komuļu komulim.

Mygla var byut bolta, palāka, gaišuoka i tymsuoka. Jei var byut sylta kai pīns i solta kai vāluo rudiņa nakts.

Mygla dzeivoj, elpoj, kustīs. Jei sabīzej, palīk škidruoka, kreit i ceļās, kuop dabasūs voi lein pa zemi. Kod mygla kuop iz augšu, tod juogaida leits. Kod mygla kreit iz zemi, byus lobs laiks.

Myglā var apsmaļdeit i nazynomūs ceļūs aizīt. Var dzeivuoit kai pa myglu i myglainys dūmys dūmuot, myglainus vuordus runuot.

Myglā sasateik dabasi i zeme.

Pūdzenis ezereņš

Susekļu Aivara i Leiču Irenys saime dzeivoj natuoli nu Mozuos Ičys. Vīna sāta vīnā krostā, ūtra – ūtrā. Upis lobajā krostā ir Dziervinīki, kreisajā – Lazdinīki. Tai sauc jūs cīmu. Par upi var tikt puori pa Eglis tilteņu voi Jezupa laipu. Kod upeite beja dziļuoka, varēja ar laivom ceļtīs puori. Tuoļuok ir Kalastiņu mežs i sīna pļovys. Aiz pļovu i teirumu atsarūn mozs ezereņš. Jū naskod īsaukuši par Pūdzeņu.

1. Īsadūmoj, ka esi Pūdzenis azara krostā. Turpynoj tekstu – tālaini pastuosti, kū redzi, kas nūteik. Īvāroj, kaidis ir teksta nūsaukums.

2. Izroksti nu teksta īpašvuordus.

Piļsātys bārns

Kas tī pi lūga dauzuos? Pavalku (voi atvalku) aizkoru. Iz palūdztis tup zeileite! Jei padauza ar kņuobeiti pa styklu, pašķīb gaļveņu, pasaver maņ acīs. Baruotova ir tukša! Zvierbuli vakar vysu apēde.

Es salīku zeileitei maizeiti, mīžu gryudeņus, tauku piceni. Jei ir pīsardzeiga. Pagaida, apsaver, tod laižās pi baruotovys i suoc ēst. I cytys zeileitis pamanejušs gordumus. Lai jau paād!

Dīnu i nakti kryta snīgs. Uorā solts, vysa piļsāta bolta. Īlys i parki pylni snīga.
Kur lai putni daboj bareibu? Paleidzēsīm jim zīmā!

PĀRBAUDES DARBI

PUORBAUDIS DORBS par nūdaļu *MES* (45 p.)

1. Salic nu sajauktajim burtim ciļšu nūsaukumus, kurys seņuok dzeivuoja myusu zemē. (5 p.)

G E L A Z I M

Š U K R I

T I L A L G A

E S I L I

Ī L Š Ī B I

2. Pīroksti 10 Latgolys piļsātu nūsaukumus nominativa i lokativa lūcejumā. (10 p.)

Pīmāram: *Kuorsova – Kuorsovā*

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

3. Īvītoj streipenis vītā divskani *uo* voi patskani *o*. (10 p.)

Str__du J__ņs	l__bs v__rds
t__vs uzv__rds	l__bs s__kums
b__lta kr__sa	jaun__kais br__ļs
m__zuo m__sa	pl__ve pl__vu
lob__k run__t	draudzeigi dzeiv__t

4. Īvītoj streipenis vītā divskani *yu*. Veidoj vuordu savīnuojumus. (10 p.)

Pīmāram: *cyuka bāg*

Gr__ši _____, br__ns _____,
 _____ s__nys, _____ gr__ds,
 l__gt _____.

5. Personu vuordim daroksti uzvuordus, kurī byutu cālušis nu augu, dzeivinīku voi putnu nūsaukumu. (10 p.)

<i>Juoņs</i>	<i>Luocs</i>
Agnese	
Māris	
Ignats	
Anna	
Ruta	
Pīters	
Inese	
Maruta	
Dace	
Arnolds	

6. Pīroksti eisu, tālainu stuosteņu par rudini. (10 p.)

RUDIŅS

Paļdis par dorbu! Tu sajiemi _____ punktu.

PUORBAUDIS DORBS par nūdaļu *SĀTA I SAIME* (45p.)**1. Kai sauc itūs vītu dzeivuojuos? (5p.)***Pimāram: Baļtinova – baļtinavīts*

Kuorsova _____

Ludza _____

Rēzekne _____

Gaigalova _____

Strūžāni _____

2. Izlosi teksta fragmentu, izavieļ vīnu tekstu i izveidoj zeimieju. (10 p.)**1. teksts**

Mums ir myura muoja – nu sorkonūs ceglu taiseita. Aiz juos ir sads. Tuoļuok ir teirumi i pļovys. Zam myusu muojis ir garaža i pogrobs, pīlikamais, augšā – dzeivojamuos ustobys. Nu ūtruo stuova var redzēt vysu apleicīni – teirumus, mežu i pļovys. Vītom storp kūkim redz myusu upi Kruoceiti i ceļu, pa kurū īmam iz školu.

2. teksts

Es dzeivoju Ludzā. Mums ir treju ustobu dzeivūklis pīcu stuovu muojā. Pa munys ustobys lūgu var redzēt Ludzys azaru, aiz juo – piļšdrupys. Pa kreisi i pa labi nu piļškolna ir sātys. Jom ir vīns stuovs. Pi kotrys sātys ir duorzeņš, uobeļneicys, cytī kūki. Aiz piļškolna radzu zylu bazneicys tūrni, a tuoļuok – diveju, treju i vairuok stuovu myura muojis.

3. Darbeibys vuordim daroksti iedīnus. (4 p.) Par pareizi uzraksteitajim vuordim (1 p.)

Vuorej _____

Cap _____

Sautej _____

Suolej _____

4. Lūki vordu savīnuojumu sovs bolss vīnskaitlī i daudzskaitlī. (14 p.)

Vīnskaitlis		Daudzskaitlis	
N. kas?	sovs bolss	N. kas?	
G. kuo?		G. kuo?	
D. kam?		D. kam?	
A. kū?		A. kū?	
I. ar kū?		I. ar kū?	
L. kur?		L. kur?	
V.—		V.—	

5. Pīroksti 5 iedīnus. (5 p.) Vīnam pīroksti, kai jū gatavoj. (5 p.)

Iedīni: _____

Recepte:

Vajadzeigī produkti	Sagatavuošonys seceiba

Paļdis par dorbu! Tu sajiemi _____ punktu.

PUORBAUDIS DORBS par nūdaļu *DORBII OMOTI* (60 p.)

1. Izlosi dūtūs darbeibys vuordus, pīroksti atbylstūsūs pretim stuņžu nūsaukumim. (5 p.)

Daroksti, kū vēļ dora itamuos stuņdēs. (2 p.)

Darbeibys vuordi: riekinoj, saskaita, atjam, roksta, dūmoj, dzīd, dola, klausuos, vyngroj, skrīn, tulkoj, lāc, spielej

Matematikā –

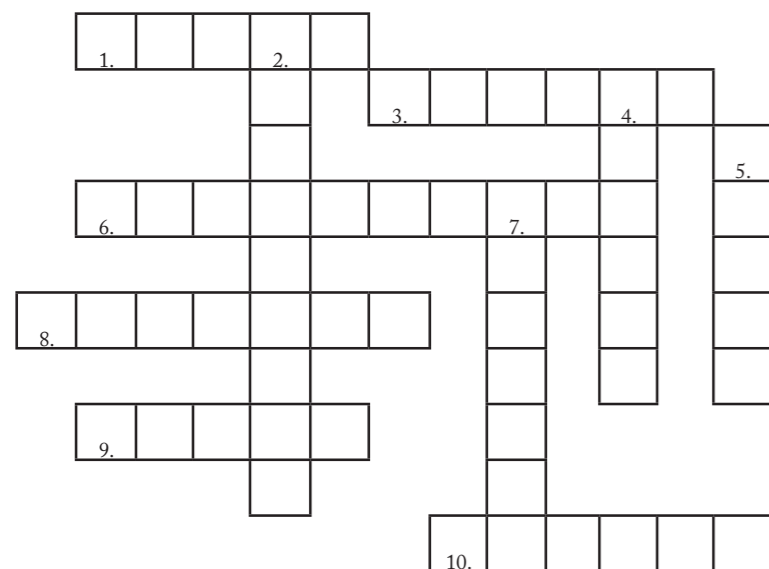
Latvišu volūdā –

Svešvolūdā –

Muzykā –

Sportā –

2. Atmini dorba reiku meikli. (10 p.)

Lītvuordus roksti vīnskaitļa nominatīvā.

Ar kū: 1. prasavoj drēbis 2. ūrb caurumus 3. školda molku 4. dzan noglys 5. ar zemi
6. kaš lopys 7. rūk dūbi 8. pļauņ sīnu 9. slauka sietnīks 10. ād putru

3. Izzeimej pīcus atškireigus dorba reikus. (5 p.)

4. Lūki darbeibys vuordu *dareit*. (15 p.) Izdūmoj treis teikumus ar itū darbeibys vuordu. (3 p.)

Persona	tagadne	paguotne	nuokūtne
es			
tu			
jis, jei			
mes			
jūs			
jī, juos			

5. Kū dora itūs omotu pratieji? Īroksti dūtūs vuordus tagadnē (kū dora). (10 p.)

Vuordi: vuiceit, ceļt, aust, myurēt, tierguot, art, riekinuot, grīzt, vuoreit, šyut.

Audiejs _____, šiviejs _____, frizers _____, povuors _____,
gruomotveds _____, školuotuojs _____, ceļtnīks _____,
puordeviejs _____, myurinīks _____, oruojs _____.

6. Kaidis omots tev pateik? Pīroksti, kū tu grybātu dareit. Izdūmoj sovam stuostenam viersrokstu. (30 vuordu) (10 p.)

Paļdis par dorbu! Tu sajiemi _____ punktu.

PUORBAUDIS DORBS par nūdaļu *DOBA* (38 p.)

1. Zam attāla pīroksti radzamuos dobys paruodeibys nūsaukumu. (8 p.)

 <p>1. _____</p>	 <p>2. _____</p>
 <p>3. _____</p>	 <p>4. _____</p>
 <p>5. _____</p>	 <p>6. _____</p>
 <p>7. _____</p>	 <p>8. _____</p>

2. Sagrupej dobys paruodeibys pa godalaikim. Pretim kotram goda laikam pīroksti, kaidys vēļ zini. (8 p.)

Godalaiks	Dobys paruodeiba
Rudiņš	
Zīma	
Pavasars	
Vosora	

3. Atpazeisti pūstūšuos paruodeibys. Ka zini, pīroksti, kur tys tai nūteik. (12 p.)

<p>1.</p> <p>_____</p>	<p>2.</p> <p>_____</p>	<p>3.</p> <p>_____</p>
<p>4.</p> <p>_____</p>	<p>5.</p> <p>_____</p>	<p>6.</p> <p>_____</p>

4. Apropsti vīnu godalaiku, stuostūt ari par dobys paruodeibom. Īsaisti vairuok īpašēibys vuordu. (10 p.)

Paļdis par dorbu! Tu sajiemi _____ punktu.

PUORBAUDIS DORBS par nūdaļu *VĪTYS* (52 p.)

1. Atšifrej vītu nūsaukumus. Kotrys cipars apzeimoj vīnu burtu. (26 p.)

2. Sameklej kartē i pi ciparu pīroksti, kurā nūvodā ir atteiceiguo vīta. (26 p.)

A	U	4	E	19	A			
13	27	16	4	A				
22	7	20	12	A	19	A		
E	23	E	20	12	25	5	I	
10	A	24	18	12	I			
I	12	2	20	A				
19	U	7	S	6	U	I	17	A
5	A	4	5	U	12	I		
4	E	12	2	17	I			
6	E	17	A	21	27	2	I	
12	E	I	13	10	A	24	S	
7	12	2	20	U	9	E	12	E
9	7	20	7	22	19	E		
20	U	10	U	7	19	I		
S	26	20	U	9	U	4	I	
14	5	E	4	26	7	21	A	
26	I	24	17	A				
U	9	6	7	4	A			
21	U	7	20	5	7	21	A	
23	27	4	U	9	E			
17	E	I	10	U	20	I		

Daži burti jau ir īraksteiti.

1	I
2	
3	E
4	
5	
6	
7	
8	S
9	
10	
11	A
12	
13	
14	
15	U
16	
17	
18	
19	
20	
21	
22	
23	
24	
25	
26	
27	

Paļdis par dorbu! Tu sajiemi _____ punktu.

PUORBAUDIS DORBS par nūdaļu *GRUOMOTYS* (32 p.)**1. Izzeimej komiksu puosokai „Zvieru kars”. (8 p.)**

Kotram zemiejumam izdūmoj viersrokstu. (4 p.)

Zvieru kars.

Īdams nu krūga, začs sateik luoci. Luocs, tai nateišam satics začu, vaicoj: „Leikais, greizais, kur tu īsi?”

Začeits atsoka, ka jis īt pi sovu karaveiru i ka reitu ceļs karu pret vysim zvierim. Luocs sapuļcej vylku, lopsu. Lopsu izsyuta ūzulā, lai verās, ar cik lelu spāku začs atīs karuotu. Lopsa īkuop kūkā i soka: „Atīt začs ar lelu spāku: vīns ar dzeļža kuorti, ūtrys ar divejim zūbynim, a cytu vēļ redzēt navar.” Kačs, kurs taipat pīsadola itymā karā, pa tū laiku apskrīn ar leikumu ap vylku i sagiun jū aiz astis. Vylks nūsabeist i bļaudams aizskrīn paceli. Tod kačs sprausluodams izskrīn kūkā i nūbaida lopsu, kura, krizdama nu kūka, nūbaida luoci. I tai vysi treis aizbāg kur kurais. Začam nu lelys pīcys i smīkla puorpleist lyupa. Nu tuo laika vysi zači staigoj ar puorpleisušom lyupom.

1.	2.
3.	4.

2. Atrūņ sokomvuorda ūtrū pusi i pīroksti vysu teicīni. (20 p.)

Kur putni skrīn,	rūkys baroj.
Kas pādejais maisā,	tod pelis olā.
Kai mežā sauc,	dziļu sakni rūk.
Cik molkys,	vylks kluot.
Nu mīga	ka pats sevi napalīleisi.
Vylku pīmiņ,	tī spolvys svīž.
Kas lileis,	tys pyrmais uorā.
Klusuo cyuka	tik i syltuma.
Kod kačs sātā,	tai atsasauc.
Kuojis nosoļ,	maizis naizcepsi.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

Paļdis par dorbu! Tu sajiemi _____ punktu.

IZMANTOTĀS UN IETEICAMĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

Metodiskie līdzekļi un didaktikas palīgmateriāli

1. Albrehta Dz. *Didaktika*. Rīga: RaKa, 2001.
2. Anspoka Z. *Latviešu valodas didaktika. 1.–4. klase*. Rīga: RaKa, 2008.
3. *Ideju banka I*. Sak. Golubova V., Ikale I. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009.
4. Laiveniece D. *Valodas metodikas didaktiskie jautājumi*. Rīga: RaKa, 2000.
5. Laiveniece D. *Valodas mācības pusaudzīm*. Rīga: RaKa, 2003.
6. Lapiņa L., Rudiņa V. *Apgūsim demokrātiju: Interaktīvās mācību metodes*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997.
7. Leikuma L. *Gruomota skoluotuojum*. Lielvārde: Lielvārds, 1993. (Pieejams arī: <http://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/Gruomota.pdf>)
8. *Mācīsimies sadarbojoties*. Red. Grigule L., Silova I. Rīga: Mācību grāmata, 1998.
9. Plātere S., Sokolova I. *Vadlīnijas darbam ar DVD metodiskajiem līdzekļiem latviešu valodas skolotājam*. Rīga: LVAVA, 2008.
10. Rubana Inta Māra. *Mācīties darot*. Rīga: RaKa, 2004.

Palīgi latgaliešu rakstu valodas un rakstības jautājumos

Mācību līdzekļi

11. Cybuļš J., Leikuma L. *Latgaļu ābece (lementars). 1. d.* Lielvārde: Lielvārds, 1992. (Pieejams arī: <http://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/LgABC1.pdf>)
12. Cybuļš J., Leikuma L. *Latgaļu ābece (lementars). 2. d.* Lielvārde: Lielvārds, 1992. (Pieejams arī: <http://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/LgABC2.pdf>)
13. Cibulš J., Leikuma L. *Vasals! Latgaliešu valodas mācība*. Rīga: N.I.M.S, 2003. (Pieejams arī: <http://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/Vasals.pdf>)
14. Cybuļš J., Leikuma L. *Skreineite. Vuicūs laseit*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2017. (Pieejams arī: http://ldb.lv/skreineite_vl)
15. Cybuļš J. *Skreineite. Vuicūs raksteit*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2017. (Pieejams arī: http://ldb.lv/skreineite_vr)
16. Cybuļš J. *Uzziņu materiāls par latgaliešu ābeci „Skreineite”*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2017. (Pieejams arī: http://ldb.lv/skreineite_um)
17. Leikuma L. *Latgalīšu volūda 1: Intensīvā mācību kursa materiāli*. Sanktpēterburgas Valsts universitāte, 2003. (Pieejams arī: <http://www.lakuga.lv/>)

Ortogrāfijas un ortoepijas aktualitātes, valodas kopšana, normēšana

18. Leikuma L. Izloksne Latvijas vietvārdos. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 3, 2008, 80.–94. lpp.
19. Vulāne A. Latgaliešu ortogrāfijas komisiju veikums: ieskats vēsturē un mūsdienās. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 11. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016, 144.–164. lpp.

20. Zeps Fr. Napabeigta latgaļu ortografijas reforma. *Katōļu Dzeive*, 1990, Nr. 3, 30.–31. lpp.

Valodas politika, terminoloģija, normatīvie nosacījumi

21. Bitāns A. Juridiskas piezīmes latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida sakarā. *Jurista Vārds*, Nr. 10, 2012. (Pieejams arī: <http://www.eversheds.com/global/en/what/articles/index.page?ArticleID=en/global/latvia/lv/Juridiskas-piezimes-latgaliesu-rakstu-valodas>)
22. Breidaks O. Latgaliešu literārā volūda: nūstōdnis un problemys. *Olūts. Rokstu krōjums. Nr. 8*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 1992, 217.–227. lpp. (= DI 2, 468.–475. lpp.).
23. Cibuļs J. Latgaļu valoda starp izglītības un valodu politikas dzirnakmeņiem. *Valodas politika un sociolingvistiskie jautājumi. 1. starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. 2004. gada 20.–23. maijs. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2004, 31.–43. lpp.
24. *Latgaliešu pareizrakstības noteikumi/ Latgaliešu pareizrakstības nūspacejumi*. Rīga; Rēzekne: Latgolys Studentu centrs, 2008. (Pieejams arī: <http://www.lu.lv/filol/latgalistica/doc/LGPNusacejumi.pdf>)
25. Leikuma L. Divejis latviešu rokstu tradicejis: kūpeigais i atšķireigais. *Valodas politika un sociolingvistiskie jautājumi. 1. starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. 2004. gada 20.–23. maijs. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2004, 65.–75. lpp. (Pieejams arī: <http://www.vok.lv/index.php?sadala=142&id=762>)
26. Zeps V. Par latviešu un latgaliešu literārā valodu. *Latgale: valoda, kultūra, folklorā*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 2003, 60. lpp.

Valodas vēsture

27. Breidaks O. Latgaliešu rokstu volūdas rassonōs cālūni. *Tāvu zemes kalendars 1992*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 1992, 84.–87. lpp.
28. Breidaks O. Latgaliešu rokstu volūdas sōkūtne un atteisteiba. *Tāvu zemes kalendars 1993*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 1993, 124.–129. lpp. (= DI 2, 476–479).
29. Jansone I., Stafecka A. Latviešu rakstības attīstība: ležzemnieku un augšzemnieku tradīcija. *Latvieši un Latvijā. I sēj. Latvieši*. Rīga: LZA, 2013, 204.–244. lpp.
30. Pošeiko S. Latgaliešu rakstu valodas attīstība. *Valodas situācija Latvijā: 2010–2015*. Rīga: LVA, 2011, 173.–193. lpp.
31. Stafecka A. „Evangelia toto anno...” (1753) un latgaliešu rakstu valodas gaita. *„Evangelia toto anno” 1753. Pirmā latgaliešu grāmata*. Rīga: LŪ Latviešu valodas institūts, 2004, 224.–345. lpp.
32. Stafecka A. Latgaliešu rakstu valoda senāk un tagad. *Latviešu valoda*. Rīga: LŪ Akadēmiskais apgāds, 2013, 267.–284. lpp.

Izlokšņu materiāli, vārdnīcas, atlanti

33. *Augšzemnieku dialekta teksti. Latgaliskās izlokšnes*. Rīga: Zinātne, 1983
34. Bērzkalns A. *Latgaļu volūdas vārdu krōjums*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 2007.

35. *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Zin. vad. B. Laumane. Rīga: Zinātne, 1999.
36. Lukaševičs V. *Latgaliešu–latviešu vārdnīca*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2011.
37. Reķēna A. *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izlokšnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās*. Rīga: Zinātne, 1975.
38. Rūķe V. Latgales izlokšņu grupējums. *Filologu biedrības raksti, XIX*. Rīga, 1939, 133.–188. lpp. (līdz ar 3 karšu ielīmēm).
39. Slišāns O. *Latgaļu volūdas vuordneica*. (Zīmēlatgolā lītuo tuos sovpatuos leksikys mozumeņs, pīrakstāts laikā nu 1965. da 2008. godam (1500 vuordu)). [Upīte]: GIRG, z. s. Jākupāni, 2009.
40. Strods P. *Pareizrakstības vōrdneica*. Rēzekne: Dorbs un zineiba, 1933 (un jaunāki izdevumi) (Pieejams arī: <http://ldb.lv/pspv/>)

Īpašvārdi

41. Balode L, Bušs O. *No Abavas līdz Zilupei. Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2015.
42. Hirša Dz. Dažas pārdomas par 20. gs. populārākajiem personvārdiem. *Tavs vārdadienu kalendārs*. Rīga: Valsts valodas centrs, 2004, 409.–418. lpp.
43. Kļavinska A. Etnonīmi Latgales īpašvārdu sistēmā. *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls*, 5. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2013, 115.–123. lpp. (Pieejams arī: journals.ru.lv/index.php/LATG/article/download/1639/1461)
44. Kļavinska A. *Etnonīmi latgaliešu folklorā: lingvistiskais aspekts*. Promocijas darbs. Rīga: LŪ, 2015. (Pieejams arī: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31016>)
45. Kovaļevska O. Kartogrāfiskās metodes iespējas dienvidaustrumu Latgales sādžu nosaukumu un uzvārdu izcelsmes pētījumos. *Via Latgalica*, Nr. 7, 2015, 106.–124. lpp. (Pieejams arī: <http://dx.doi.org/10.17770/latg2015.7.1214>)
46. Latkovskis L. *Latgaļu uzvārdi, palames un dzymtas. I, II d.* Minhene: Latgaļu izdevniecība, 1968, 1971.
47. *Latvijas ciemi. Nosaukumi, ģeogrāfiskais izvietojums*. Rīga: Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra, 2007. (Pieejams arī: map.lgia.gov.lv/index.php?lang=0&cPath=3&text_id...)
48. Leikuma L. Stefanejis Uļanovskys trilogējis „Łotysze Inflant Polskich” (1891, 1892,
49. Mežs I. *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos. Latgale*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2017.
50. Siliņš K. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1990.
51. Stafecka A. Augu, koku un mežu nosaukumi Naurānu vietvārdos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 7. Liepāja: LiePA, 2003, 93.–99. lpp.
52. Stafecka A. Ar dzīvnieku pasauli saistītā leksika Naurānu vietvārdos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 8. Liepāja: LiePA, 2004, 211.–216. lpp.
53. Šuplinska I. Personvārda funkcionalitāte jaunākajā latviešu dzejā. *Via Latgalica*. 2008, Nr. 1, 130.–143. lpp.

Dailliteratūra latgaliski***Autordarbi, pārlikumi, tulkojumi***

54. Atpile-Jugane I. *Otkon giunu sapynus: dzeja i sarunys*. Rēzekne: Latgolys entuziastu grupa „Biļdis”, 2015. (Ilustrēts bērnu dzejoļu krājums).
55. Atpile-Jugane I. *Mūdynuot muokuļus*. Rēzekne: Latgolys entuziastu grupa „Biļdis”, 2016.
56. Jurciņš P. *Vasala, muos, vasals, bruoļ!* Rēzekne: LKC izdevniecība, 2002.
57. Kalvāne E. *Atvosora*. Reiga: SIA „Cymuss”, 2012.
58. Kalvāne E. *Lobuo dīna*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 2003.
59. Kerols L. *Alise breinumum zemē*. Nu angļu vol. tulkojuse Evika Muizniece. Rēzekne: RA, 2015.
60. Matvejāns O. *Aizīt muna Asinova*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 2001.
61. *Munā sātā*. Red. I. Sperga. Upīte: Z/s „Jākupāni”, 2015.
62. Neikšanīts N. *Cīmā pi Aizopa. Fabulas*. Noietinga: Vl. Lōča izdevniecība, 1946.
63. Neikšanīts N. *Dundurs skudru pyuznī. Fabulas*. Daugavpils: Vl. Lōča izdevniecība, 1943.
64. Rancāne A. *Pylni kārmani dabasu/ Bezdelīgu pasts*. Reiga: Latgolys Studentu centrs, 2012
65. Skalbe K. *Kačēiša patmalis*. Tekstu latgaliski puorlykuse M. Latkovska. Rīga: izdevniecība „Latvijas mediji”, 2017.
66. Slišāns O. *Raibī panti*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 1991.
67. Slišāns O. *Lyugums sapneišam. Dzeja bērnim*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 1992.
68. Slišāns O. *Tāvaine muna. Dzeja*. Rēzekne: [b. izd.], 1992.
69. Slišāns O. *Zynomōs meikleites*. Dzeja bērnim. Rēzekne: [b. i.], 1995.
70. Sperga I. *Dzeiveiba*. Reiga: SIA „Cymuss”, 2014.
71. Šuplinska I., Rundāne L., Andrejeva A. *Gostūs pi Boņuka. Stuosti bērnim par Latgolu*. Rēzekne: Rēzeknis Tehnoloģiju akademeja, 2017.

Izlasses, kopkrājumi

72. Andžāne M. *Puisāns ar kozu*. Preiļi: A. Rancāna izdevniecība, 1996.
73. *Gōjputnu dzīsmes atsagrīzšona. Dzejūli*. Rīga: Raiņa literatūras un mākslas vēstures muzejs, 1989.
74. *Es mīlu Latgali*. Sast. A. Ļisicina, A. Rancāne. Rīga: Sol Vita, 2002.
75. *Es soku, tu soki. Puosokys par krīzi*. Rīga: Valters un Rapa, 2011
76. *Mozais brōleits. Zimassvātku stōsti bērnim*. Sak. M. Skuja. Daugavpils: Vl. Lōča izdevniecība, 1943.
77. *Susātīvs. Myusdīnu latgališu dzejis antologeja*. Sast. I. Šuplinska. Rēzekne: Latgolys Studentu centrs, 2008.

Folkloristika

78. *Dziesmusvētki klāt! Latvijas novadu skaistākās tautasdziesmas*. Sak. G. Dovgjallo. Rīga: A. Mellupes SIA BO „Likteņstāsti”, 2003.
79. *Feimaņu draudzes pasakas*. Pier. A. Kokalis; sast. O. Spārītis. Rīga: Nacionālais apgāds, 2009.
80. *Latgaļu folklorā. 1. Tautas jūki, meikles, parunas*. Red. J. Trūps. Minhene: Latgaļu izdevniecība, 1968.

Vēsture, etnogrāfija

81. Bilenšteins A. *Latviešu koka celtnes un iedzīves priekšmeti. 2. d. Latviešu koka iedzīves priekšmeti*. Rīga: Jumava, 2007.
82. *Latvijas vēstures atlants pamatskolai*. Sast. Jānis Štrauhmanis. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001.
83. *Pieminekļis un laiks. Materiālu krājums par Latgales atbrīvošanas pieminekli*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 2017.
84. *Radiņš A. Latgali*. Rīga: SIA N.I.M.S., 1999
85. Uļanovska St. *Pūlu Inflantejis latviši, i seviški Rēzeknis aprīnka Viļānu pogosta. Etnografiskys tāluojums*. Atb. red. Aleksejs Andronovs, Lideja Leikuma. Reiga: LU, 2011.
86. Uļanovska St. *Poļu Inflantijas latvieši. Etnogrāfisks tēlojums*. Atb. red. A. Juško-Štekele, A. Kļavinska. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2017.
87. Urtāns J. *Daugavas kultūr vēsturiskie akmeņi*. Rīga: Nordik, 2007.
88. Vilcāne A. *Senā Jersika*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004.

Materiāli, kas pieejami elektroniski***Likumi***

89. Administratīvi teritoriālās reformas likums. 1998. (Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=51528>)
90. *Valsts valodas likums*. (Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=14740>)

Atsevišķas tematiskas publikācijas

91. Latkovska M. *Kab nabyutu boss*. 2017. (Pieejams: <http://www.lakuga.lv/2017/12/19/marutalatkovska-kab-nabyutu-boss/>)
92. Latvijas stāsti: personības – Lidija Leikuma. (Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=YY_S1_CHvfk)
93. Leikuma L. *Par „pareizo” un „nepareizo” latviskumu*. 2017. (Pieejams: fronte.lv/2017/07/par-pareizo-un-nepareizo-latviskumu/)

94. Levits E. *Latgaliešu valoda (latgaļu volūda) kā valsts valodas paveids*. 2011. (Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/egils-levits-jurista-vards-latgaliesu-valoda-latgalu-voluda-ka-valsts-valodas-paveids.d?id=41497893>)
95. Sperga I. *Latvīšus saskaiteit, na atjimt latgalīšus*. 2009. (Pieejams: <http://m.lvportals.lv/visi/emuari?id=416>)
96. Sperga I. Latvijas spēks un vājā vieta. *Satori*. Interneta žurnāls. 2011. (Pieejams: http://www.satori.lv/raksts/3877/Latvijas_speks_un_vaja_vieta)
97. Sperga I. *Ceļa vauordi*. 2013. (Pieejams: <http://naktineica.lv/index.php/2013/07/>)
98. Ūdre S. *Latgaliski – latvyski pa sovam*. 2016. (Pieejams: <http://www.lakuga.lv/2016/06/02/latgaliski-latvyski->)
99. Veidemane E. *Viss, kam Latvija saknēs*. 2011. (Pieejams: <http://nra.lv/viedokli/elita-veidemane/59521-viss-kam-latvija-saknes.htm>)
100. Vilcāne V. Kāds īsti ir latgaliešu valodas statuss? LV portāls. 2014.28.11. (Pieejams: <http://m.lvportals.lv/visi/likumi-prakse/267001-kads-isti-ir-latgaliesu-valodas-statuss/>)
101. Zubko-Melne A. *Vitvuordi – Latgolys kulturviesturiskais montuojums: saglobuošonys problemys i īspiejis*. 2015. (Pieejams: <http://skreine.org/2015/12/27/vitvuordi-latgolys-kulturviesturiskais-montuojums-saglobuošonys-problemys-i-ispiejis/>)

Mājaslapas, portāli, datu bāzes, korpusi

102. *Akadēmiskā terminu datu bāze*. (Pieejama: <http://termini.lza.lv/term.php>)
103. *Dažādi latgalistikas materiāli mājaslapā*: <http://www.lu.lv/filol/latgalistica/index.htm>
104. *Dažādi latgalistikas materiāli portālā*. (Pieejams: <http://www.lakuga.lv/>)
105. *Dokumentālie videostāsti „Cytaidi latviskais” ar subtitriem latviešu literārajā valodā* (no 2013. gada). (Pieejams: <http://ltv.lsm.lv/lv/dokumentalie/cytaidi-latviskais/>)
106. *Elektroniska latviešu valodas vārdnīca e-PUPA*. (Pieejama: <http://epupa.valoda.lv/>)
107. Latgales Pētniecības institūta faktu datu bāze „*Latgales dati*” (Pieejama: <http://latgalesdati.du.lv/>)
108. *Internetveikals „Taiseits Latgolā”* (var iegādāties latgaliešu grāmatas, suvenīrus, mūzikas CD, kartes u. c. preces) (Pieejams: <http://www.taiseitslatgola.lv/veikals-1/>)
109. *Latgaliešu valodas korpus*. (Pieejams: <http://hipilatlit.ru.lv>)
110. „*Latgalīšu Kulturas Gazeta*” (Pieejama: <http://www.lakuga.lv/>)
111. *Latviešu valodniecības attīstība: informatīvi izglītojoša elektroniskā karte* (Pieejama: <http://www.lingvistiskakarte.lv/info/1>)
112. *Lietuviešu–latviešu–latgaliešu vārdnīca*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2013. (Pieejams: <http://hipilatlit.ru.lv/dictionary/lv/dictionary.html>)
113. *LgSC mājaslapa* ar jaunāko informāciju par literatūru, kultūru, izglītību, citiem aktuāliem jautājumiem, pasākumu afišas, arī daiļdarbi, recenzijas un latgaliešu rakstu valodas apguves materiāli (vārdnīca, uzdevumi, rakstu valodas pareizrakstības noteikumi) (Pieejama: <http://lgsc.lv/>)

114. *Mūsdienu latgaliešu tekstu korpus*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2013. (Pieejams: http://hipilatlit.ru.lv/bonito/run.cgi/first_form)

Uzziņu literatūra

Normatīvie dokumenti

115. *Latvijas Republikas Satversme/ Latvejis Republikys Satversme*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.

Lingvistiskā literatūra

116. Baldunčiks J. Senās Latvijas tautību nosaukumi latviešu rakstu valodā līdz 20. gadsimtam. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 16 (1). Liepāja: LiePU, 2012, 15.–27. lpp.
117. Bušs O. Tautmīlis, Saulnesis, Žubīte jeb Reti lietotie 20. gadsimta latviskie personvārdi. *Vārdadienu kalendārs 2000.–2003*. Rīga: Valsts valodas centrs, 1999, 464.–475. lpp.
118. Bušs O. *Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2003.
119. Bušs O. Jānis un citi jeb Latviešu personvārdu modes mūsdienu tendences. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, Nr. 8. Rīga: LVA, 2013, 86.–93. lpp.
120. Ēdelmane I., Ozola Ā. *Latviešu valodas augu nosaukumi*. Rīga: Augsburgas institūts, 2003.
121. Gavriļina M., Vulāne A. *Valodā veldzējas tautas dvēsele...* Rīga: Mācību grāmata, 2008.
122. Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca. A–O, P–Ž, I–II*. Rīga: Avots, 1992.
123. Stafecka A. Latviešu valoda: dialekti un izloksnes. *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 253.–266. lpp.

Apcerējumi, apraksti

124. *Ai, māte Latgale. Atskati Latgales vēsturē un kultūrvēsturē*. Sast. Pēteris Zeile. Rīga: Annele, 2001.
125. Anspaks A. *Preiļu novads*. Preiļi: Preiļu rajona padome, 1996.
126. Apinis A., Klekere I., Limane L. *Rakstītājs no Nautrēniem. Andriņa Jūrdža dzīve un veikums*. Rīga: Liesma, 1989.
127. *Divpadsmit Latgales loki kopā ar Annu Rancāni*. Red. Elga Rusmane. Rīga: Zvaigzne ABC, 2013.
128. Puisāns T. *Nogrimušās jaunavas mantojums – Ludza*. [Daugavpils]: Daugavpils Latviešu biedrība, 1992.
129. Vējāns A. *Latgales rakstu gaisma sejās, grāmatās un preses slejās, esejās*. Rīga: Sprīdītis, 1996.

Uzziņu literatūra literatūrzinātnē, novada kultūras vēsturē

130. *Ausmas zeme: enciklopēdisks izdevums skolēniem*. Zin. red. Sanita Lazdiņa. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2012.

131. Cibulš J. *Latgaliešu ābeces. 1768–2008*. Rīga: Zinātne, 2009.
132. Kursīte J., Stafecka A. *Latgale: valoda, kultūra, folklorā*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 2003.
133. Zeile P. *Latgales kultūras vēsture. No akmens laikmeta līdz mūsdienām*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 2006.
134. Buklets „*Radzamuokī izdevumi latgaliešu literarajā volūdā 2015.–2017. gadā*”. Sak. Ilga Šuplinska. Rēzekne: Rēzeknis Tehnoloģiju akademeja, 2017.
135. Jūrdžs Andryvs. *Myužēigays kalinders ar sayminiceybas iwirojumim por wysssu godu*. Rēzekne: LKC izdevniecība, 1999.
136. *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca/ Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica. 2 sēj.* Galv. red. Ilga Šuplinska. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2012. (Pieejama arī: <http://futureofmuseums.eu/lv/virtual-gallery/rezekne-higher-education-institution-collections/subcollections/?collection=rezekne-higher-education-institution>)
137. *Latgalistikys kongresu materiali, I–IV*. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 2008–2012. (Pieejami arī: <http://www.lu.lv/filol/latgalistica>)

Materiāli, kas pieejami CD un DVD, spēlfilmās

<i>Audio Spielis breineigom strēcom</i> (CD) Sast. A. Jakuškina-Ādama. Reiga, 2013. (18 atjautības spēles bērniem un pieaugušajiem).
<i>Bolts susātivs. Velteits dzejnika Ontona Kūkoja 70 godu atcerei</i> (CD + buklets ar O. Kūkoja dzejas tekstiem, kas dziesmu pamatā). Sovvaļņiks, 2010.
<i>Celis, bruol!</i> (CD + buklets ar ziņām par Latgales 1917. gada kongresu, diskā ietvertajām dziesmām un izpildītājiem). „Latgolys producentu grupa”, 2017.
<i>Cymbala</i> (CD + buklets ar ziņām par cimbalas spēlētāju (J. Jakoveļš, dz. 1930) no Aulejas pagasta Meža Doskiem). Reiga: Tautys muzykys bīdreiba, 2008.
<i>Dzīduot muoku, doncuot muoku. Rūtaļu un danču aproksti</i> (CD + DVD + apr. uz vāka). Folklorys kūpa „Upīte”, 2016.
<i>Gonam gona</i> (CD + buklets ar dziesmu vārdiem). Daugavpils grupa „Laimas muzykanti”, 2003.
<i>Gotovs!</i> (CD + ziņas par kapelas dalībniekiem). Kapela „Dziga”, 2012.
<i>Ilža</i> (CD + buklets ar dziesmu vārdiem, ziņām par folkloras kopu „Ilža”). Rīga: Lauska & Ilža, 2008.
<i>Ilža rūtoj, kaladoj</i> (CD + buklets ar dziesmu vārdiem, ziņām par folkloras kopu „Ilža”). Rīga: Lauska & Ilža, 2011.
Ivdris V., Justs M. <i>Izdzeivuot pīdereibu. Dzeive gleznuos. Veltejums O. Kūkoja septiņdesmitgadei</i> . Dokumentāla filma. Rēzekne: LVLKSA, 2011. (Sovvaļņika (I. Gusāna) mūzika.)
<i>Iz vacuo okas sukruma</i> (CD + apr. uz vāka). Rekovas folklorys kūpa „Rekavas dzintars”, 2012.
<i>Kuodel man nadzeivuot</i> (CD + buklets ar dziesmu vārdiem). Cyblys folklorys kūpa „Ilža”. Rīga: Lauska, 2017.
<i>Latgales keramika. Virtuālā galerija</i> . Latgales Kultūrvēstures muzejs. 2012–2014. (Pieejams: http://futureofmuseums.eu/lv/virtual-gallery/latgale-culture-and-history-museum-collections/)

<i>Latgales koncepti. Virtuālā galerija</i> . Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2012. (Pieejams: http://futureofmuseums.eu/lv/virtual-gallery/rezekne-higher-education-institution-collections/subcollections/?collection=rezekne-higher-education-institution)
<i>Latgales kultūras mantojums. Mācību filma 10.–12. klasei. Mācību līdzeklis literatūrā</i> . Rīga: LVA, 2011.
<i>Latgaliešu puosokys i puorsokys</i> (CD ar atsevišķiem tekstiem, ieskaņojums atšķirīgās Latgales izloksnēs; lielākoties Ivetas Dukaļskas vākums). Rēzekne: Latgolys producentu grupa, 2010.
<i>Latviešu valodas dialekti. Mācību filma DVD</i> . Rīga: LVA, 2008.
<i>Līc, māmena, vaiņuceņu. Kāzu dziesmas</i> (CD + buklets ar dziesmu vārdiem). Kapela „Dziga”, 2008.
<i>Lobais reits. Garīgās dziesmas Dienvidlatgalē</i> (CD + buklets ar vispārīgu katoļu garīgo dziesmu aprakstu (latv., angļu val.)). Rīga: Lauska, 2014.
<i>Māla pārvērtības. Izglītojoša spēle</i> . 2012–2014. (Pieejams: http://futureofmuseums.eu/lv/latgalian-cultural-museum-game/ceramics-of-latgale/)
<i>Pa celenu... Tautys dzīsmis, romancis, puosokys i anekdoti</i> (CD + buklets ar ziņām par ansambļa dalībniekiem, CD saturu). Rīga: Lauska, 2013.
<i>Senie amati Kēdaiņos. Virtuālā galerija</i> . 2012–2014. Kēdaiņu reģionālais muzejs. (Pieejams: http://futureofmuseums.eu/lv/virtual-gallery/kedainiai-regional-museum-collections/)
<i>Sibirijas latviešu dziesmas</i> (CD + DVD + apraksti par Austrumu diasporu, dziesmu teksti (latv. lit. val., latgaliski, krieviski, angļiski). Rīga: Upett, 2009.
<i>Škilbanu sīvas</i> (CD + grāmata (folkloras kopas dalībnieču dzīvesstāsti, fotogrāfijas, dziesmu teksti ar notīm). Rēzekne: Biedriba „Latgolys producentu grupa”, 2016.
Šuplinska I., Drozdova I. <i>Aizej tur, nezīn kur, atnes to, nezīn ko. Izglītojoša datorspēle</i> . Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2014. (Pieejams: http://futureofmuseums.eu/lv/games/)
Šuplinska I. (scenārijs), Justs M. (video, foto). <i>Aulejis anekdoti</i> . DVD. Bilingvals izzīnis i muoceibu materiali. Folklorys ekspedicejis materiali. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 2010.
Šuplinska I. (scenārijs), Justs M. (video, foto). <i>Cyblys meiklis</i> . DVD. Bilingvals izzīnis i muoceibu materiali. Folklorys ekspedicejis materiali. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 2009.
Šuplinska I. (scenārijs), Justs M. (video, foto). <i>Kaunatys vītu vuordu stuosti</i> . DVD. Bilingvals izzīnis i muoceibu materiali. Folklorys ekspedicejis materiali. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 2013.
Šuplinska I. (scenārijs), Justs M. (video, foto). <i>Ondrupinis roksti</i> . DVD. Bilingvals izzīnis i muoceibu materiali. Folklorys ekspedicejis materiali. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 2010.
Šuplinska I. (scenārijs), Justs M. (video, foto). <i>Seni omoti Dagdā</i> . DVD. Bilingvals izzīnis i muoceibu materiali. Folklorys ekspedicejis materiali. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 2016.
Šuplinska Ilga (scenārijs), Justs Māris (video, foto). <i>Viļakys ticiejumi</i> . DVD. Bilingvals izzīnis i muoceibu materiali. Folklorys ekspedicejis materiali. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 2016.
<i>Teic, māmiņa, tu dzīsmiņas</i> (CD + apr. uz vāka) Viļakas folklorys kūpa „Atzele”, 2015.
<i>Viena zeme, vieni laudis, nav vienāda valodiņa. Latviešu valodas izloksņu paraugi</i> (CD-A, CD-B, CD-C; raksti par izloksnēm, audioierakstu atšifrējumi vienkāršotā fonētiskā pierakstā). Rīga: Upett, 2015.
<i>Vusi lauds breinovuos</i> (CD + apr. uz vāka). Folklorys kūpa „Upīte”, 2015.

